

Titel: Journalen NB31

Citation: "Journalen NB31", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K26*, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2009 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb31-kom-shoot-ida55e7b89-f15e-40f3-82dc-c8908fa0e6ce.pdf> (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K26

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **det Sophistiske** : det, der kan gøres til genstand for sofistisk, dvs. brug af sofismer (forkerte slutninger, bestemt til at vildlede), spidsfindigt blændværk. I øvrigt spilles der på de gr. sofister, fælles betegnelse for en gruppe lærere, der i det 5. årh. f.Kr. tilbød undervisning på professionel basis i filosofi, retorik, statsmandskunst osv.; ikke mindst kendt som Sokrates' ( 21,14) modstandere i Platons dialoger ( 67,28), hvor de bl.a. klandres for at tage penge for deres undervisning (i modsætning til Sokrates).

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 2

◀ **Kan en evig Salighed afgjøres i et Tids Moment ... et Evigt kan afgjøres i Tid** : sml. det overordnede spørgsmål, som stilles i *Philosophiske Smuler* (1844): »Kan der gives et historisk Udgangspunkt for en evig Bevidsthed; hvorledes kan et saadant interessere mere end historisk; kan man bygge en evig Salighed paa en historisk Viden?« SKS 4, 213. Sml. også journaloptegnelsen JJ:342, fra maj el. juni 1845, i SKS 18, 252f.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 3

◀ **Xstd. erklærer sig jo selv at være mod Forstand** : se fx 1 Kor 1,19-24, hvor Paulus skriver: »Thi der er skrevet: jeg vil forkaste de Vises Viisdom, og tilintetgjøre Forstandiges Forstand. Hvor ere de Vise? hvor de Skriftkloge? hvor den- ne Verdens Grandskere? Haver Gud ikke gjort denne Verdens Viisdom til Daarlighed [dårskab]? Thi efterdi Verden for idel Viisdom ikke erkjendte Gud i hans Viisdom, da behagede det Gud formedelst denne Prædikens Daarlighed at gøre dem salige, som troe. Saasom baade Jøderne æske [kræver] Tegn, og Grækerne søge Viisdom; men vi prædike den korsfæstede Christum, som er Jøderne en Forargelse, og Grækerne en Daarlighed, men dem, som ere kaldte, baade Jøder og Græker, prædike vi Christum, Guds Kraft og Guds Viisdom« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 6

◀ **de mythiske Opfattelser af Xstd, at den er Mythologie** : hentyder formentlig til den venstrehegelianske religionskritik, der med navne som David Friedrich Strauß (1808-74), Ludwig Feuerbach (1804-72) og Bruno Bauer (1809-82) fik stor udbredelse op gennem 1840'erne. Den hævdede, at kristendommen var digtning og mytologi.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 8

◀ **de kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 9

◀ **siger sig** : erklærer, hævder.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 10

◀ **Summa summarum** : lat., summernes sum; det endelige resultat.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 13

◀ **70 Aar** : allusion til den traditionelle opfattelse, at et menneskes alm. levetid er 70 år, en opfattelse, der går tilbage til Sl 90,10: »Vore leveår kan være halvfjerds, eller firs, hvis kræfterne slår til.«

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 18

◀ **de ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 34

◀ **sophistere** : gøre brug af sofismer ( 9,2).

I trykt udgave: Bind 26 side 9 linje 34

◀ **de Ord af Abraham til den rige Mand: ... om En opstod fra de Døde** : henviser til Jesu lignelse om den rige mand og Lazarus i Luk 16,19-31. Da den rige mand er vågnet op i dødsriget og pines i luerne, beder han Abraham sende Lazarus derover, så han kan læske hans tunge med vand; det afslår Abraham. Da den rige mand beder ham sende Lazarus til sin fars hus for at vidne, så hans fem brødre ikke skal havne i dette pinested, svarer Abraham: »de have Moses og Profeterne, lad dem høre dem«, v. 29. Nej, indvender den rige mand, men kommer der nogen fra de døde, vil de omvende sig. Hertil svarer Abraham: »høre de ikke Moses og Profeterne, da troe de ikke heller, om nogen opstod fra de Døde«, v. 31 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 10 linje 16

◀ **stikker deri** : ligger, findes deri.

I trykt udgave: Bind 26 side 10 linje 23

◀ **Msket er »et selskabeligt Dyr«** : hentyder til den definition af mennesket som et ζῷον πολιτικόν (gr., zēon politikón), et politisk, dvs. (by)statsligt el. samfundsmæssigt, levende væsen, der af den gr. filosof Aristoteles (384-322 f.Kr.) fremsættes i hans *Statslære* i 1. bog, kap. 2 (1253a 2-3), se *Die Politik des Aristoteles*, overs. af C. Garve, udg. af G.G. Fülleborn, bd. 1-2, Breslau 1799-1802, ktl. 1088-1089; bd. 1, s. 9, hvor det hedder, »daß die bürgerliche Gesellschaft, wie sie in ihrer ersten und einfachsten Form, in einer, Stadt besteht, unter die Werke der Natur gehört, und der Mensch ein zum bürgerlich-gesellschaftlichen Leben bestimmtes und eingerichtetes Geschöpf ist.« Se også den definition af mennesket, som Aristoteles fremsætter i begyndelsen af 1. bog, kap. 2 (1252a 24-30), hvor han i sin undersøgelse af statens natur skriver følgende om den metode, han vil anvende for at afdække de mindste dele, som en stat er sammensat af: »Man kann die Natur einer Sache nicht besser erforschen, als wenn man sie unter seinen Augen entstehen sieht. Diese Methode wollen wir also auch, in Absicht unsers Gegenstandes, einschlagen. Z. dem Ende müssen wir zuerst die zwey Menschen in eine Gesellschaft vereinigen, welche, nach ihrer Bestimmung, einander durchaus nicht entbehren können. Diese zwey Menschen sind Mann und Weib, und ihre Bestimmung ist die Fortpflanzung ihres Geschlechts. Die Verbindung unter ihnen ist nicht ein Werk des Vorsatzes und der Vernunft, sondern des Instincts; dergleichen wir bey den Thieren, und selbst bey den Pflanzen finden, die sämmtlich einen natürlichen Trieb äußern, ihres Gleichen zu erzeugen.« *Die Politik des Aristoteles*, s. 3f. Garve opdeler 1. bog således, at det sidst anførte citat, i hans oversættelse findes i kap. 1.

I trykt udgave: Bind 26 side 10 linje 32

◀ **udviser** : viser, udtrykker.

I trykt udgave: Bind 26 side 10 linje 37

◀ **Slægten** : generationen.

I trykt udgave: Bind 26 side 11 linje 7

◀ **Gud er (...) uendelig Kjerlighed** : allusion dels til 1 Joh 4,8, dels til 1 Joh 4,16 ( 59,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 11 linje 10

◀ **elverskudt** : el. elleskudt, ramt af ellefolkets pil (elleskud) og som følge deraf (døds-)syg, besat, fortryllet. Jf. folkevisen »Elveskud«, i *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, udg. af W.H.F. Abrahamson, K. Nyerup og K.L. Rahbek, bd. 1-5, Kbh. 1812-14, ktl. 1477-1481; bd. 1, s. 237-240.

I trykt udgave: Bind 26 side 11 linje 31

◀ **Elverfolket** : el. ellefolket, if. folkesagn og folketro naturvæsner, der boede i (elle)skove, (elle)moser el. i høje og som regel tænktes at ville skade mennesket el. lokke det til sig. Folkesagn om ellefolket, se fx *Irische Elfenmärchen*, overs. af J. og W. Grimm, Leipzig 1826, ktl. 1423.

I trykt udgave: Bind 26 side 11 linje 35

◀ **1000 Præster** : spiller på antallet af præster ved de da. kirker. If. registrene i *Geistlig-statistisk Calender*, udg. af Th. Hertz, Kbh. 1854 [afsluttet den 24. dec. 1853] (jf. ktl. 378, en udgave fra 1848), var der 987 hovedsogne i kongeriget Danmark (dvs. uden hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg) og 916 ansatte præster, herunder biskopper og provster; hertil kom 123 personlige kapellaner.

I trykt udgave: Bind 26 side 11 linje 35

◀ **Fritænkeren** : if. C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 1, s. 319, sp. 2: »den, som tænker frit (især om den, der i Religionssager ikke antager Kirkens Lærdomme)«.

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 1

◀ **Fader forlad dem, de vide ikke, hvad de gjøre** : if. Luk 23,34 Jesu første korsord; efter at han var blevet korsfæstet sammen med to forbrydere, den ene på hans højre, den anden på hans venstre side, sagde han: »Fader, forlad dem! thi de vide ikke, hvad de gjøre« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 10

◀ **den socratiske Anskuelse at Synd er Uvidenhed** : hentyder til den sætning af Sokrates ( 21,14), at 'dyd er viden', som findes udfoldet i flere af Platons dialoger, fx i *Protagoras* (351e - 357e), hvor Sokrates udvikler den påstand, at det menneske, der har den sande erkendelse, ikke kan lade denne erkendelse

tilsidesætte af lidenskaber, lyster o.l., og at de mennesker, der ikke gør det rigtige, skønt de godt erkender det, derved udtrykker deres uforstandighed. Jf. *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise, bd. 1-6, Kbh. 1830-51, ktl. 1164-1167 (forkortet *Udvalgte Dialoger af Platon*); bd. 2, 1831, s. 195-209, og *Platonis opera quae extant*, udg. af Fr. Ast, bd. 1-11, Leipzig 1819-32, ktl. 1144-1154 (forkortet *Platonis opera*); bd. 1, s. 96-111 (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 71-78). SK har flere steder forstået denne sokratiske opfattelse som udtryk for, at 'synd er uvidenhed', se *Om Begrebet Ironi* (1841), i SKS 1, 255,20f.; *Philosophiske Smuler* (1844), i SKS 4, 254,32; *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), i SKS 7, 310,15f.; og *Sygdommen til Døden* (1849) kap. 2 »Den sokratiske Definition af Synd«, der indledes således: »Synd er Uvidenhed. Dette er, som bekjendt, den sokratiske Definition, der som alt Sokratiske altid er en Instants, der er værd at agte paa«, i SKS 11, 201-208.

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 12

◀ **nogen hans Virtuositet** : nogen del af hans virtuositet.

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 17

◀ **kjendelig paa** : til at kende på.

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 21

◀ **Subordinations-Lov** : den lov, der gælder for lydighed og underordning.

I trykt udgave: Bind 26 side 12 linje 26

◀ **det Sophistiske** : det at gøre brug af sofismer ( 9,2).

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 4

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 11

◀ **sandselig** : som angår den sanselige verden, verdslig.

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 14

◀ **fuldkommet** : fuldbyrdet, virkeliggjort fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 22

◀ **Christus siger ... at man maa gjøre efter hvad han siger** : henviser formentlig til Joh 7,16-17, hvor Jesus siger: »Min lære er ikke min egen, men hans, som har sendt mig. Den, der vil gøre hans vilje, skal erkende, om min lære er fra Gud, eller om jeg taler af mig selv.« Og til Joh 15,9-17, hvor Jesus siger: »Som Faderen har elsket mig, har også jeg elsket jer; bliv i min kærlighed. Hvis I holder mine bud, vil I blive i min kærlighed, ligesom jeg har holdt min faders bud og bliver i hans kærlighed. Sådan har jeg talt til jer, for at min glæde kan være i jer og jeres glæde blive fuldkommen. Dette er mit bud, at I skal elske hinanden, ligesom jeg har elsket jer. Større kærlighed har ingen end den at sætte sit liv til for sine venner. I er mine venner, hvis I gør, hvad jeg påbyder jer. Jeg kalder jer ikke længere tjenere, for tjeneren ved ikke, hvad hans herre gør; jeg kalder jer venner, for alt, hvad jeg har hørt af min fader, har jeg gjort kendt for jer. Det er ikke jer, der har udvalgt mig, men mig, der har udvalgt jer og sat jer til at gå ud og bære frugt og blive ved med at bære frugt, så Faderen kan give jer, hvad som helst I beder om i mit navn. Dette byder jeg jer, at I skal elske hinanden.« Se også Joh 14,15.24

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 24

◀ **stikker (...) i** : ligger, findes i.

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 27

◀ **nonsentialske** : el. nonsensikalske, meningsløse, forvrøvlede.

I trykt udgave: Bind 26 side 13 linje 31

◀ **intelligere ut credam** : lat., at forstå (erkende, begribe) for at kunne tro. Se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 3

◀ **credere, ut intelligam** : lat., at tro for at kunne forstå (erkende, begribe). I formen 'credo, ut intelligam' stammer den ofte anførte sentens fra Anselm of Canterbury (1033-1109) *Proslogion* (Tiltale), kap. 1: »Neque

enim quaero intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam« (»For jeg søger aldrig at forstå for at kunne tro, men jeg tror for at kunne forstå«), jf. W.G. Tennemann *Geschichte der Philosophie* bd. 1-11, Leipzig 1798-1819, ktl. 815-826; bd. 8, 1, 1810, s. 120, note 71. H.L. Martensen har ofte fremhævet betydningen af denne sentens, se fx *Den christelige Dogmatik*, Kbh. 1849, ktl. 653, s. 72, s. 73 og s. 81, og *Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift*, Kbh. 1850, ktl. 654, s. 45f., s. 55 og s. 73f., hvor Martensen i sin polemik mod Rasmus Nielsen skriver, at dogmatikeren »ikke gennem Erkjendelsen vil bane sig Vei til Troen, men kun gennem Troen vil bane sig Vei til Erkjendelsen, kun siger Credo ut intelligam, medens Prof. Niensens Standpunct skjuler et 'Intelligo ut credam' ['Jeg forstår for at kunne tro', se foregående kommentar], et Intelligo, vel ikke i positiv, men i negativ Retning, i Retning af filosofisk Ikke-Viden«.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 3

◀ **gjør efter Xsti Bud og Befalinger** : 13,24.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 4

◀ **gjør Faderens Villie** : hentyder til Matt 7,21, hvor Jesus siger: »Ikke Enhver, som siger til mig: Herre! Herre! skal indgaae i Himmeriges Rige, men den, som gjør min Faders Villie, som er i Himlene« (NT-1819). Og til Matt 12,50, hvor Jesus siger: »hvo [den] som gjør min Faders Villie, som er i Himlene, den er min Broder og Søster og Moder« (NT-1819). Se desuden Joh 9,31.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 4

◀ **ifølge Christd. er det at elske Gud at hade Verden** : formentlig allusion til Matt 6,24, hvor Jesus siger: »Ingen kan tjene to herrer. Han vil enten hade den ene og elske den anden eller holde sig til den ene og ringeagte den anden. I kan ikke tjene både Gud og mammon.« Se også følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 15

◀ **ifølge Xstd. er Fjendskab mellem Gud og Msk** : hentyder til Jak 4,4: »I utro, ved I ikke, at venskab med verden er fjendskab med Gud? Den, der vil være ven med verden, står som en fjende af Gud.« Se også Rom 8,7-8, hvor Paulus skriver: »For det, kødet vil, er fjendskab med Gud; det underordner sig ikke Guds lov og kan det heller ikke. De, som er i kødet, kan ikke være Gud til behag.« Se endvidere Luk 14,26 (18,31).

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 16

◀ **Systemet** : refererer til SKs tidligere polemik, ikke kun specifikt mod det filosofiske system, som den ty. filosof G.W. F. Hegel (74,11) selv udfolder bl.a. i *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, men også mere generelt mod hegelianismen, herunder især den da., bl.a. J.L. Heibergs og Rasmus Niensens søgen efter at opbygge et altomfattende logisk system (se fx *Begrebet Angest* (1844), i SKS 4, 356,26-33, og *Forord* (1844), i SKS 4, 478,18-23, og 525,19-21, med tilhørende kommentarer). Med 'Systemet' synes SK altså mere generelt at hentyde til det filosofiske forsøg på at forstå og forklare verden i dens enhed ved hjælp af abstrakte logiske kategorier el. diskursiv tænkning; undertiden synes det nærmest at stå som synonym for objektiv viden. Den mest omfattende polemik mod 'Systemet' fremsætter SK i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), se fx SKS 7, 22-26 og 103-120.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 19

◀ **Omnibus** : lat., egl. 'for alle'; betegnelse for en stor lukket vogn til offentlig personbefordring i fast rute; bus. I København kørte de første, hestetrukne omnibusser fra o. 1842; den første rute gik fra Amagertorv (se kort 2, BC2) til Frederiksberg, men snart blev der også indsat omnibusser til Lyngby, Charlottenlund og Jægersborg Dyrehave. Fra o. 1830 fremstilledes der i England og Frankrig også dampdrevne omnibusser, men de blev ikke indført i Danmark.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 21

◀ **Tyvesprog** : indforstået sprog, som bruges af tyve og indsatte for at kunne føre hemmelige samtaler i andres påhør; klikesprog, jargon.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 22

◀ **Journalister**: fr., dag.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 27

◀ **»Natførere, Natfører-Lauget.« ... Renovationsfolkene, om hvilke det bruges** : Betegnelsen 'Natførere' om natrenovationsfolket, der også kaldtes 'Natmænd', anvendes i politiplakat af 29. april 1771 »Angaaende Natførernes Inddeling med videre«, der fastsætter, hvordan man skaffer sig anvisning for at få 'Natføreren' el. hans 'Kørekarl' til at bortkøre efterladenskaberne fra sit 'privet', dvs. fra sit lokum. At der i

1850'erne fandtes et 'natførerlav' i København fremgår af *Beretning om Cholera-Epidemien i Kjøbenhavn. 12 Juni – 1 October 1853, udarbejdet og udgiven for Den overordentlige Sundhedscommission for Kjøbenhavn* af J.R. Hübertz, Kbh. 1855, s. 69.

I trykt udgave: Bind 26 side 14 linje 29

◀ **At Tilfældet, Virkeligheden er vittigere ... har jeg altid ... sagt** : Hvad der henvises til, er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 9

◀ **Jav** : jag, hastværk, travlhed. Stavemåden 'jav' efterligner den dagligdags udtale af jag.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 14

◀ **Farve-Gaden** : el. Farvegade (se kort 2, AB2), i dag Farvergade; se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 16

◀ **hver Dag averterer i Adresse-Avisen en lang Liste ... ender: Fortuna-Spil og Stikbækkener** : henviser til følgende annonce: »Nye og brugte Sengklæder, Meubler, Fortunaspil og Stikbækkener udleies i Holger Danske, Farvegaden 139, hos Sørensen«, enslydende indrykket under rubrikken »Blandede Bekjendtgjørelser« i *Adresseavisen*, 1. tillæg til nr. 206, den 5. sept., og 1. tillæg til nr. 207, den 6. sept. 1854. – **hver Dag averterer**: Under »Blandede Bekjendtgjørelser« i *Adresseavisen*, nr. 175, den 31. juli, nr. 176, den 1. aug., nr. 177, den 2. aug., nr. 178, den 3. aug., nr. 194, den 22. aug., nr. 195, den 23. aug., og nr. 196, den 24. aug., 1. tillæg til nr. 209, den 8. sept., og nr. 210, den 9. sept. 1854, optræder enslydende følgende annonce: »Nye og brugte Sengklæder, Meubler og Fortunaspil udleies i Holger Danske, Farvegaden 139, hos Sørensen.« – **Adresse-Avisen**: el. *Adresseavisen*, daglig betegnelse for *Kjøbenhavns kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger*, udg. 1759-1909 (navnet undergik mindre forandringer i tidens løb), det vigtigste organ for de københavnske averteringer og bekendtgørelser. Bortset fra *Berlingske Tidende* var *Adresseavisen* det eneste blad i København, som havde ret til at indrykke aviser mod betaling. Fra 1800 udkom avisen seks dage om ugen, og o. 1850 lå oplaget på ca. 7.000 eksemplarer. – **Fortuna-Spil**: navn på spil med kugler, der søges anbragt i fordybninger ml. stifter på et skråplan o.l. (Fortuna er det uberegnelige tilfældes og lykkens gudinde). – **Stikbækkener**: flad, bækkenlignende beholder, der let kan stikkes ind og anbringes under en syg, så denne kan forrette sin nødtøft.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 16

◀ **paa Liv og Død** : med livet som indsats.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 20

◀ Den **eedsvorne** Præst: som har aflagt (embeds)ed, se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 25

◀ **Præsten, som ved Eed bunden paa det n: T** : sigter til præsteløftet, se »*Juramentum, quod in timore Domini præstabunt, qvi muneris Ecclesiastico initiabuntur*« (lat., »Eden, som i frygt for Herren skal aflægges af dem, der skal indvies til et kirkeligt embede«) i *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685], s. 379f.: »Ego N.N. juro & in conspectu Dei sanctè testor. (...) / Secundò promitto, me summà diligentia allaboraturum, ut doctrina cœlestis comprehensa scriptis Prophetis & Apostolicis & libris Ecclesiarum Danicarum Symbolicis auditoribus fideliter instilletur, sacramenta ad normam à Christo præscriptam decenter ac devotè administrentur, Disciplina Ecclesiastica diligenter exerceatur, Catechetica doctrina urgeatur; Ceremoniæ in Ecclesia receptæ observentur, nec quidquam contra Constitutiones Ecclesiasticas admittatur« (»Jeg, N. N., sværger og bevidner helligt i ærefrygt for Guds åsyn. (...) / For det andet lover jeg, at jeg med største omhu vil beflitte mig på, at den guddommelige lære, som er indeholdt i de profetiske og apostoliske skrifter og i den danske kirkes symbolske bøger, vil blive forkyndt rent og purt for menigheden, sakramenterne sømmeligt og andægtigt forvaltet efter den måde, Kristus har påbudt, den kirkelige formaning omhyggeligt udøvet og den kateketiske undervisning uafledeligt fastholdt; at de almindeligt antagne ritualer i kirken vil blive overholdt, og intet, der strider mod de kirkelige forordninger, tilladt«). Udtrykket 'de apostoliske skrifter' svarer til NT.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 27

◀ **lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 15 linje 29

◀ **om saa var** : hvis det forholdt sig således.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 4

◀ **Mesteren** : i NT ofte anvendt betegnelse for Jesus, se følgende kommentarer.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 12

◀ **Discipelen, som blev Msk-Fisker, udkaster Garnet** : hentyder til beretningen i Luk 5,1-11 om Peters store fiskefangst og Jesu kaldelse af de første disciple. Her fortælles det, at engang, da en folkeskare trængtes om Jesus ved Genesaret Sø, gik han op i Simons båd og bad ham lægge fra land, hvorefter han underviste skaren fra båden. »Men der [da] han lod af [holdt op med] at tale, sagde han til Simon: far ud paa Dybet, og kaster Eders Garn ud til en Dræt. Og Simon svarede og sagde til ham: Mester! vi have arbejdet den ganske Nat, og fik Intet; men paa dit Ord vil jeg udkaste Garnet. Og der de gjorde det, fangede de en stor Hob Fiske; men deres Garn sønderreves. Og de vinkede ad deres Medbrødre, som vare i det andet Skib, at de skulde komme og hielpe dem; og de kom og fyldte begge Skibene, saa at de vare nær ved at synke. Men der Simon Petrus saae det, faldt han ned for Jesu Knæe, og sagde: Herre! gak ud [gå bort] fra mig, thi jeg er en syndig Mand; thi en Rædsel var paakommen ham, og alle dem, som vare med ham, for den Fiskedræt, som de havde fanget med hverandre; deslige ogsaa Jakobus og Johannes, Zebedæi Sønner, som vare Simons Stalbrødre [kammerater]. Og Jesus sagde til Simon: frygt ikke, fra nu af skal du fange Mennesker. Og de førte Skibene til Landet, og de forlode alle Ting, og fulgte ham«, v. 4-11 (NT-1819). I beretningen i Matt 4,18-22 om Jesu kaldelse af de første disciple siger Jesus til Simon, kaldet Peter og hans bror Andreas: »følger efter mig, saa vil jeg gjøre Eder til Menneske-Fiskere«, v. 19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 13

◀ **fanger paa een Gang 3000 Sjele** : hentyder til beretningen i ApG 2,37-41 om virkningen af apostlen Peters prædiken pinsedag, hvor det i v. 41 fortælles: »De som nu gierne annammede hans Ord, bleve døbte; og der vandtes samme Dag henved tre tusinde Sjele« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 13

◀ **Mesteren fangede hele sit Liv kun 12** : sigter til Jesu tolv disciple el. apostle, se fx Matt 10,2-4.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 14

◀ **Discipelen større end Mesteren** : allusion til Matt 10,24, hvor Jesus siger: »Discipelen er ikke over Mesteren, ei heller Tieneren over sin Herre« (NT-1819). Og til Joh 13,16, hvor Jesus siger: »Sandelig, sandelig siger jeg Eder: en Tiener er ikke større end hans Herre, ikke heller et Sendebud større, end den, ham haver sendt« (NT-1819). Se endvidere Joh 15,20 ( 22,19).

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 15

◀ **»16 Somre gammel«** : Udtrykket anvendes ligeledes om en ung pige i morgenstykket den 25. marts i »'Skyldig?' – 'Ikke-Skyldig?'« i *Stadier paa Livets Vei* (1845), i SKS 6, 245,13.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 24

◀ **det er hendes Confirmationsdag** : If. forordning af 25. maj 1759 måtte ingen børn antages til konfirmation, før de var fyldt »14 eller 15 Aar« (§ 1), mens de til gengæld skulle være konfirmeret, før de var fyldt 19 år (§ 2).

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 24

◀ **Præsenter** : el. presenter, gaver.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 26

◀ **regner paa** : regner, kalkulerer med.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 28

◀ **primitivt** : oprindeligt, enfoldigt, oprigtigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 16 linje 29

◀ **Bibelselskaber, som udbrede nye Testamenter millionviis** : I anledning af fejringen af 50 året for oprettelsen af The British and Foreign Bible Society oplyses det i *Ni og tredivte Beretning fra Bibelselskabet for Danmark*, Kbh. 1854, s. 28, at »Skriften nu er gjort tilgængelig for over Halvdelen af Jordens Befolkning; den er oversat i 150 Sprog, udgiven i 177 forskellige Oversættelser«, og udbredt i ca. 46 mill. eksemplarer, heraf de 26 mill. ved The British and Foreign Bible Society og de 19 mill. ved de øvrige nationale

bibelselskaber; det fremgår ikke, hvor stor en andel af de 46 mill. eksemplarer, der udgøres af nytestamenter. Endvidere oplyses det, s. 29, at der i forbindelse med jubilæet er indsamlet tilstrækkelige midler til fremstilling af ca. 2 mill. nytestamenter på kinesisk. If. »Beretning om det danske Bibelselskabs Virksomhed fra 1 Maj 1853 til 30 April 1854« havde selskabet, som var blevet stiftet med kgl. stadfæstelse af 16. juli 1814, i denne periode udbredt »842 hele Bibler og 7239 Nye Testamenter, tilsammen 8081 hellige Skrifter« og i alt siden dets stiftelse »omtrent 222,414 Exemplarer«, *Ni og tredivte Beretning fra Bibelselskabet for Danmark*, s. 22.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 5

◀ **hine Indvaanere bede Xstus at drage ad en anden Vei** : sigter til slutningen af beretningen i Matt 8,28-34 om de besatte i gadarenerens land (i NT-1819: »de Gergeseners Land«). Efter at det er fortalt, at Jesus havde uddrevet dæmoner, så de var faret i en flok svin, og svinene var styrtet i en sø og druknet, hedder det: »Og see, den ganske Stad gik ud at møde Jesum; og der [da] de saae ham, bade de ham, at han vilde vige fra deres Grændser«, v. 34 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 12

◀ **uskateerlige** : dvs. uskatterlige, uvurderlige.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 15

◀ **Svinget** : omsvinget, vendingen (hvorved man bevæger sig ind på en anden vej el. i en anden retning).

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 17

◀ **Den Gang da ... Xstd. blev ophøiet ... til Stats-Religion** : sigter til, at kristendommen blev gjort til statsreligion under den rom. kejser Konstantin den Store, se fx § 53 i *Dr. Wilhelm Münschers Lærebog i den christelige Kirkehistorie til Brug ved Forelæsninger*, overs. af F. Münster, på ny udg. og omarbejdet af J. Møller, Kbh. 1831, ktl. 168, s. 74: »Constantin, som snart erhvervede sig Herredømmet over de vestlige Lande og havde fattet en særdeles Forkjærlighed for Christendommen, skjenkede tilligemed Licinius de Christne i Aaret 313 fri Religionsøvelse, og gav dem siden, som det hele Riges Behersker, endnu flere Forrettigheder. Hans Exempel og Foranstaltninger, hvorved Christendommen gjordes til Statsreligion, foraarsagede, at de Christnes Antal overmaade formerede sig.«

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 19

◀ **staaet hos** : stået ved siden af (især for at hjælpe, bistå), bistået.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 20

◀ **Gud-Msk.** : Gud-Mennesket, dvs. Kristus, der som det menneske, i hvem Gud åbenbarede sig, forener den guddommelige og den menneskelige natur i sig. Sml. kap. 4, § 3, i *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, gerne omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 37f.: »Guds Søn, Jesus Christus, er som Menneske kommet til Verden ved Fødsel af Jomfrue Maria. Han forenede sin guddommelige Natur med den menneskelige, som blev dannet i Moders Liv paa en for os ubegribelig Maade ved den Hellig Aands Kraft, saa at han er Gud og Menneske tillige, og virker stedse med begge sine Naturer.«

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 23

◀ **gjøres kjendeligt**: tydeligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 25

◀ **Gud er Aand** : allusion til beretningen i Joh 4,7-26 om Jesu samtale med den samaritanske kvinde ved brønden, hvor han siger til hende: »der kommer en time, ja, den er nu, da de sande tilbedere skal tilbede Faderen i ånd og sandhed. For det er sådanne tilbedere, Faderen vil have. Gud er ånd, og de, som tilbeder ham, skal tilbede i ånd og sandhed«, v. 23-24.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 28

◀ **Christus Sandheden** : allusion til Joh 14,6, hvor Jesus siger: »Jeg er vejen og sandheden og livet«.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 28

◀ **betjener** : varetager, forvalter.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 29



◀ **tilstaae sandt, at vi ikke har den** : sml. »Udgiverens Forord« til nr. I i *Indøvelse i Christendom* (1850), hvor SK skriver: »Dog siges, fremstilles, høres bør jo Fordringen; der bør, christeligt, ikke slaaes af paa Fordringen, ei heller den forties – istedetfor at gjøre Indrømmelse og Tilstaaelse sig selv betræffende [angående].« SKS 12, 15,4-6. Dette forord henvises der til både i nr. II og nr. III, i SKS 12, 85 og 153.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 33

◀ bliver **aabenbar**: synlig, tydelig.

I trykt udgave: Bind 26 side 17 linje 37

◀ **Løbegravene**: gravet gang, forbindelseslinje, gennem hvilken man kan bevæge sig (især rykke frem mod en belejret plads) uden at være udsat for beskydning.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 6

◀ **Charmant** : fortræffeligt, yndigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 8

◀ **Dersom Eders Retfærdighed ikke overgaaer de ... Pharisæeres** : forkortet, frit citat fra Matt 5,20, hvor Jesus siger: »uden Eders Retfærdighed overgaaer de Skriftkloges og Pharisæers, komme I ingenlunde ind i Himmeriges Rige« (NT-1819). – **de Skriftkloges**: på Jesu tid betegnelse for medlemmer af det jødiske samfunds akademiske stand; de var både juridisk og teologisk uddannede og spillede en stor rolle blandt farisæerne. – **Pharisæeres**: Farisæerne udgjorde en af de mest indflydelsesrige bevægelser i den antikke jødedom i hellenistisk-rom. tid, dvs. fra o. 100 f.Kr. til Jerusalems ødelæggelse i 70 e.Kr. De lagde vægt på en nøje overholdelse af Moseloven, herunder også det kompleks af renhedsforskrifter, der angik præsteskabet; ud fra Moseloven skabte de en omfattende mundtlig tradition for udlægning af dens bud, kaldet 'fædrenes' el. 'de gamles overlevering'. De troede desuden på de dødes opstandelse til dom og på mellemvæsner, engle. Farisæernes antal på Jesu tid skal have været o. 6.000.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 13

◀ **Kjendelighed** : genkendelighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 19

◀ **Had mellem Gud og Msk** : 14,15 og 14,16.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 21

◀ **Msket er et selskabeligt Dyr** : 10,32.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 24

◀ **udviser** : dels anviser, udpeger, dels lader komme til syne, udtrykker.

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 30

◀ **i Modsætning til de Msker, man elske meest, Fader, Moder, Hustrue, Børn** : allusion til Luk 14,26, hvor Jesus i sin tale om prisen for efterfølgelse siger: »Dersom nogen kommer til mig, og hader ikke sin Fader, og Moder, og Hustru, og Børn, og Brødre, og Søstre, og tilmed sit eget Liv, han kan ikke være min Discipel« (NT-1819). Se også Matt 19,29, hvor Jesus siger: »Hver, som haver forladt Huus, eller Brødre, eller Søstre, eller Fader, eller Moder, eller Hustru, eller Børn, eller Agre for mit Navns Skyld, skal faae hundredefold igien, og arve det evige Liv« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 18 linje 31

◀ **tilstaae** : 17,33.

I trykt udgave: Bind 26 side 19 linje 3

◀ **»Christus tog ham afsides«** : frit citat fra Mark 7,33, der indgår i beretningen om Jesu helbredelse af den døde og stumme, hvor det fortælles, at Jesus »tog ham afsides fra Folket« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 19 linje 13

◀ **Msk. er et selskabeligt Dyr** : 10,32.

I trykt udgave: Bind 26 side 19 linje 15

◀ **ist das ganz egal** : ty., er det ganske lige meget.

I trykt udgave: Bind 26 side 19 linje 17

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 19 linje 22

◀ **Gavtyvestreger**: gavtyveagtig handling, dvs. bedragerisk handling med bibetydning af det lumske, snedige.

I trykt udgave: Bind 26 side 20 linje 3

◀ **tale græsk ... Gud har indrettet det Hele saaledes for at more sig** : hentyder til forestillingen om de olympiske guders latter, se Homers *Iliade*, 1. sang, v. 599, og *Odysse*, 8. sang, v. 326, hvor det enslydende hedder: »Men fra de salige Guder der skingred umaadelig Latter«, *Homers Iliade*, overs. af Chr. Wilster, 1. del, Kbh. 1836, s. 17, og *Homers Odyssee*, overs. af Chr. Wilster, 1. del, Kbh. 1837, s. 108.

I trykt udgave: Bind 26 side 20 linje 18

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse, jf. kap. 2, andet afsnit, »Hvad Skriften lærer om Guds Forsyn og de skabte Tings Opholdelse«, § 3, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 23: »Gud, som er Verdens Herre og Regent, bestyrer med Viisdom og Godhed, *hvadsomhelst der skeer i Verden*, saa at baade det Gode og det Onde faaer et saadant Udfald, som han finder tienligst [mest formålstjenligt, gavnligst]«, og § 5, s. 24f.: »Hvad der møder os i Livet, enten det er sørgeligt eller glædeligt, bliver os *tilskikket af Gud i de bedste Hensigter*, saa at vi altid have Aarsag til at være fornøiede med hans Regiering og Bestyrelse.«

I trykt udgave: Bind 26 side 20 linje 31

◀ **Sophisterne** : 9,2.

I trykt udgave: Bind 26 side 20 linje 35

◀ **det nationale Pensions-Fond** : sigter til den fond, der blev stiftet af »Foreningen til at værne om Grundloven«, også kaldt »Grundlovsforeningen«, på et møde i Casino den 29. aug. 1854 under deltagelse af over 2.000 medlemmer. Fondens formål var at understøtte de embedsmænd, der som oppositionelle medlemmer af rigsdagen måtte blive afskediget af politiske grunde; allerede i foråret var de tre fremtrædende oppositionspolitikere, biskop D.G. Monrad, oberstløjtnant og lærer ved den militære højskole C.G. Andræ og generalauditør i hæren C.C. Hall, blevet afskediget af 'aprilministeriet' under ledelse af premierminister A.S. Ørsted ( 78,21). Under forhandlingerne på mødet blev der straks givet tilsagn om de første bidrag til fonden, og det blev endvidere besluttet at iværksætte en national 'subskription'. Den politiske årsag til mødet i Casino var den af kongen, Frederik VII, den 26. juli 1854 egenmægtigt (oktrojeret) udstedte »Forordning om det danske Monarchies Forfatning for dets Fællesanliggender«, der ved indførelse af en fællesforfatning med et rådgivende rigsråd for kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg indskrænkede Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849 til kun at omfatte særlige anliggender for kongeriget. Oppositionen betragtede forordningen som grundlovsstridig. Se især *Fædrelandet*, nr. 201, den 30. aug. 1854, s. 801, og *Dagbladet*, nr. 203, den 1. sept. 1854; se desuden *Fædrelandet*, nr. 205, den 4. sept. 1854, s. 817, og nr. 208, den 7. sept. 1854, s. 830, samt *Dagbladet*, nr. 209, den 8. sept. 1854. Om indbydelse til at yde bidrag til fonden, se fx *Adresseavisen*, nr. 204, den 2. sept. 1854, og *Dagbladet*, nr. 204, den 2. sept. 1854: »*Nationalsubskriptionen*. Vi henlede Publikums Opmærksomhed paa, at der nu er fremlagt Lister, hvorpaa Bidrag kunne [kan] tegnes til Fordeel for de Embedsmænd, som maatte blive Offre for deres politiske Anskuelse, i de fleste af Byens Boglader, i Industriforeningen, Arbejderforeningen, Studenterforeningen og Athenæum samt paa 'Fædrelandets' og 'Dagbladets' Contoirer.«

I trykt udgave: Bind 26 side 21 linje 2

◀ **ad usus publicos** : lat., til offentlig brug. Der hentydes til 'Fonden ad usus publicos', en kongelig understøttelsesfond, som virkede fra 1765 til 1842. Den havde opr. til formål at yde ekstraordinære tilskud ('gratifikation') til velfortjente embedsmænd og at afholde udgifterne ved offentlige foranstaltninger, men fik efterhånden især betydning ved at støtte kulturelle, litterære og videnskabelige formål, fx biblioteker, samlinger og bogudgivelser, og ved at tildele rejsestipendier til forskere, forfattere, billedkunstnere og musikere. Se *Fonden ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag til Belysning af dens Virksomhed*, udg. af Rigsarkivet ved C.F. Bricka, bd. 1-2, ved C.F. Bricka, Kbh. 1897-1902, bd. 3, ved H. Glarbo, Kbh. 1947.

I trykt udgave: Bind 26 side 21 linje 2

◀ **elske Gud** : 52,12.

I trykt udgave: Bind 26 side 21 linje 13

◀ **Hiint Ord af Alcibiades om Socrates ... at han fra at være Elskeren blev den Elskede** : hentyder til slutningen af Alkibiades' tale i Platons *Symposion*, hvor Alkibiades nævner (222b), at han allerede har fortalt, hvorledes Sokrates har hånet ham, og fortsætter: »og ikke blot mig har han behandlet paa denne Maade, men ogsaa Charmides, Glaukons Søn, Euthydem, Diokles's Søn, og mange Andre, hvilke han, som tilsyneladende Elsker, saaledes skuffede [bedrog], at han istedetfor Elsker blev den Elskede«, *Udvalgte Dialoger af Platon* ( 12,12) bd. 2, 1831, s. 101 (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 146). Jf. *Platonis opera* bd. 3, 1821, s. 544f. – **Socrates**: Sokrates (o. 470-399 f.Kr.), gr. filosof; udviklede sin tænkning i dialog med sine samtidige; søgte gennem sin majeutiske metode (sin jordemoderkunst) at forløse andre, der i forvejen var svangre med viden, og at hjælpe dem af med deres vrangforestillinger, hvilket altid skete i samtalens form. Han blev anklaget for at antage andre guder end dem, staten anerkendte, og for at fordærve Athens ungdom; en folkedomstol i Athen kendte ham skyldig, og han blev henrettet med et bæger gift, som han tømte med sindsro. Han har intet skriftligt efterladt sig; hans karakter, samtalekunst og lære er hovedsagelig blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig af Aristofanes i komedien *Skyerne*, af Xenofon ( 46,21) i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskriftet om Sokrates *Memorabilia*, og af Platon ( 67,28) i dialogerne. – **Alcibiades**: el. Alkibiades (o. 450-404 f.Kr.), athensk statsmand og feltherre. Her refereres til den unge, ædle Alkibiades, som Platon skildrer i *Symposion*, og som stod under Sokrates' indflydelse ( 111,5); den historiske Alkibiades viste sig senere at blive en skruppelløs og magtbegærlig mand.

I trykt udgave: Bind 26 side 21 linje 14

◀ **Svinget** : 17,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 21 linje 20

◀ **hvad jeg ofte har indskærpet** : se fx journaloptegnelsen NB31:12, i SKS 26, 14.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 3

◀ **Narrestreg** : en nars påfund; naragtigt, tåbeligt, absurd påfund el. foretagende.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 8

◀ de **ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 10

◀ **paa Liv og Død** : med livet som indsats.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 17

◀ **Gud hader Msket, ligesom Msket hader Gud** : 14,15 og 14,16.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 17

◀ **elske Gud** : 52,12.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 18

◀ **blive hadet afskyet forbandet o: s: v: (cfr det nye Testamente)** : hentyder til Matt 5,11, hvor Jesus siger: »Salige ere I, naar man bespøtter og forfølger Eder, og taler allehaande [alskens] Ondt imod Eder for min Skyld, og lyver det [dvs. alt det onde, man siger, er løgn]« (NT-1819). Og til parallellen i Luk 6,22, hvor Jesus siger: »Salige ere I, naar Menneskene hade Eder, og naar de udstøde Eder, og bespøtte Eder, og forskyde Eders Navn, som ondt, for Menneskens Søns Skyld« (NT-1819). Og endvidere til Matt 10,22: »Og I skulle [skal] hades af Alle for mit Navns Skyld« (NT-1819). Til Matt 24,9, hvor Jesus siger til disciplene: »Da skulle [skal] de overantvorde Eder til Trængsel, og slaae Eder ihjel; og I skulle hades af alle Folkene for mit Navns Skyld« (NT-1819). Og til Joh 15,18-20, hvor Jesus i sin afskedstale siger til disciplene: »Dersom Verden hader Eder, da vider, at den haver hadet mig førend Eder. Vare I af Verden, da vilde Verden elske sit Eget; men efterdi I ikke ere af Verden, men jeg haver udvalgt Eder af Verden, derfor hader Verden Eder. Kommer det Ord ihu, som jeg sagde Eder: en Tiener er ikke større end hans Herre. Have de forfulgt mig, skulle [skal] de og [også] forfølge Eder« (NT-1819). Se også Joh 16,2.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 19

◀ **Affald** : frafald; jf. 2 Thess 2,3 og 1 Tim 4,1.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 21

◀ **at Du vil hade Dig selv** : allusion til Luk 14,26, hvor Jesus i sin tale om prisen for efterfølgelse siger: »Dersom nogen kommer til mig, og hader ikke sin Fader, og Moder, og Hustru, og Børn, og Brødre, og Søstre, og tilmed sit eget Liv, han kan ikke være min Discipel« (NT-1819). Se også Joh 12,25, hvor Jesus siger: »Hvo [den] som elsker sit Liv, skal miste det; og hvo som hader sit Liv i denne Verden, skal bevare det til et evigt Liv« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 25

◀ **skuffer** : bedrager.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 28

◀ **Qvatrillioner**: dvs. kvadrillion, en million i fjerde potens.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 35

◀ **klinker** : skåler.

I trykt udgave: Bind 26 side 22 linje 36

◀ **det med Guddommen beslægtede** : allusion til ApG 17,28-29, hvor Paulus siger til athenerne: »For i ham [Gud] lever vi, ånder vi og er vi, som også nogle af jeres digtere har sagt: 'Vi er også af hans slægt.' Når vi nu er af Guds slægt, må vi ikke mene, at guddommen ligner noget af guld eller sølv eller sten, formet ved menneskets kunst og snilde.«

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 6

◀ andre Msker **skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 7

◀ **sandseligt** : hvad angår den sanselige verden, verdsligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 8

◀ **bæstisk** : dyrisk.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 11

◀ **Ole Kollerød ... spiser med den Kniv, med hvilken han har myrdet et andet Msk** : se følgende passus i første vidneforklaring af Ole Kollerøds kæreste Sidse Marie Christensdatter, gengivet i J.V. Neergaard ( 85,35) *Morderne Ole P. Kollerød's, Ole Hansen's, Peter Christian Knudsen's og flere andre Forbryderes Criminalsag*, Kbh. 1838, s. 19: »under Maaltidet i Rudeskov havde P. Christian Knudsen een af de store Knive, der var i Skeden, hos sig, som han brugte til at skære Maden itu med, Ole Hansen brugte en mindre Kniv med et hvidt Skaft, og Ole Kollerød en almindelig Foldekniv, hvis Skaft var gjennemboret og med et Baand knyttet i Hullet, hvilken Kniv Ole Hansen laante Ole Kollerød paa Stedet, og fik tilbage, da den var afbenyttet.« I en note skriver Neergaard: »Det var netop Morderkniven!« Dette fremgår også senere af Ole Kollerøds tilståelse, se s. 156 og s. 159f. Måltidet i skoven fandt angiveligt sted morgenen efter, at mordet var begået om natten, og bestod af spegepølse og brændevin, se s. 16f. – Den berygtede forbryder Ole Pedersen Kollerød (1802-40), der mange gange havde begået bedrageri, pengeforfalskning, hæleri, indbrud og tyveri, tilstod den 24. nov. 1837 rovmordet på papirkusk Lars Pedersen natten ml. den 12. og 13. juni 1837 i Nymølle N for København; han blev henrettet ved halshugning den 17. nov. 1840, se Ole Pedersen Kollerød *Min Historie*, udg. af Else Margrethe Ransy, (*Danmarks Folkeminder*, nr. 83), Kbh. [1978], s. 271f.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 11

◀ **vistnok** : rigtig nok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 14

◀ **om En ogsaa ikke** : selv om en ikke.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 23

◀ **Gud-Msk** : 17,23.

I trykt udgave: Bind 26 side 23 linje 35

◀ **blev jo Apostlene offrede** : Om apostlen Peters martyrdød i Rom under kejser Neros forfølgelser af de  
12 af 64 sider

kristne i 64 e.Kr., se 1 Klemensbrev 5,3-4, jf. *Clemens Romanus Aposteldiscipel. Breve til Menigheden i Korinth*, overs. af C.H. Muus, Kbh. 1835, ktl. 141, s. 4. Om Herodes' henrettelse af apostlen Jakob, Zebedæus' søn, se ApG 12,2. Om følgende apostles martyrdød: Andreas, Bartholomæus, Jakob, Alfæus' søn (også kaldt Jakob den yngre), Judas Thadæus, Matthæus, Simon og Thomas, se G.B. Winer *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studirende, Kandidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*, 2. udg., bd. 1-2, Leipzig 1833-38 [1820], ktl. 70-71 (forkortet *Biblisches Realwörterbuch*); bd. 1, s. 68, s. 164, s. 621, s. 747, bd. 2, s. 73, s. 541 og s. 714. Om apostlen Paulus' martyrdød, se bd. 2, s. 248.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 1

◀ **Catholicismen ... Ret ved at ville tilbede Helgene** : Om den katolske helgendyrkelse, se fx H.N. Clausen *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus*, Kbh. 1825, s. 618-635.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 2

◀ **Protestantismen** : se fx art. 21 »Om Helgenes Dyrkelse« i *Confessio Augustana* (lat., *Den augsburgske Bekendelse*), det første lutherske bekendelsesskrift fra 1530, hvor det hedder: »Om Helgenes Dyrkelse lære de [reformatorerne], at man vel maa ihukomme og tale om de Hellige, for at vi kunne [kan] efterligne deres Troe og tage Exempel af deres gode Gjerninger enhver efter sit Kald (...). Men af den hellige Skrift kan det ikke bevises, man skal paakalde de Hellige eller søge Hjælp hos dem. Thi den fremsætter os Christum alene som Midler, Forsoner, Ypperstepræst og Talsmand hos Faderen. Han skal tilbedes og paakaldes; thi Han alene haver tilsagt os, at Han vil høre vore Bønner«, *Den rette uforandrede Augsburgske Troesbekendelse med sammes, af Ph. Melancthon forfattede, Apologie*, overs. af A.G. Rudelbach, Kbh. 1825, ktl. 386, s. 68.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 6

◀ **Gud-Msk. er Forsoningens Offer** : hentyder til den dogmatiske lære om Kristi forsoningsdød, se fx kap. 4 »Om Jesu Christo vor Frelser«, § 7.c i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 44: »Jesus taalte sine Lidelser i alle Synderes Sted, og for os alle, paa det at [for at] han kunde gjøre Forsoning for vore mange Overtrædelser, ved at lide den Straf, hvilken vi alle havde fortient; og herved blev det da mueligt, at Gud kunde tilgive vore Synder, uden at handle imod sin egen Retfærdighed, eller fornærme sin Lov, og svække sit Herredømme.« Se endvidere § 7.c, anmærkning b, s. 45: »Da Jesus opofrede sig selv til en Forsoning for Verdens Synder, viiste han sig som den rette af Gud beskikkede ypperste Præst, og bragte et Offer til Forligelse, hvilket haver allene Gyldighed for alle i al Evighed.« - **Gud-Msk.:** Gud-Mennesket ( 17,23).

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 11

◀ **bestandigt fordrer Efterfølgelse** : hentyder til Matt 8,21-22, hvor det fortælles, at da en af Jesu disciple sagde til ham: »Herre! tilsted mig, at jeg først maa gaae hen og begrave min Fader«, svarede Jesus: »følg mig, og lad de Døde begrave deres Døde« (NT-1819). Til Matt 10,38, hvor Jesus i sin udsendelsestale til de tolv disciple siger: »hvo [den] som ikke tager sit Kors, og følger efter mig, er mig ikke værd« (NT-1819). Og til beretningen i Matt 19,16-22 om den rige unge mand, der opsøgte Jesus og spurgte ham, hvad han skulle gøre for at få evigt liv. Jesus svarede, at han skulle holde budene; men da den unge mand forsikrede, at dem havde han allerede holdt, sagde Jesus til ham: »vil du være fuldkommen, da gak [gå] hen, sælg, hvad du haver, og giv Fattige det, og du skal have et Liggendefæ [skat] i Himmelen; og kom, følg mig«, v. 21 (NT-1819). Se desuden Matt 4,19; 9,9; Mark 2,14; Luk 9,59-62; 14,27.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 12

◀ **Mulighed af noget Guddommeligt i ham** : hentyder formentlig til, at mennesket er skabt i Guds billede og lighed, se 1 Mos 1,26-27.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 17

◀ **gjør aabenbart** : gør tydeligt, afslører.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 20

◀ **i Slægtskab med det Gudd.** : 23,6.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 21

◀ **skattere sig selv** : anse, regne sig selv for.

I trykt udgave: Bind 26 side 24 linje 25

◀ **en syndig, ond Verden ... Dette siger han i sit Ord** : formentlig allusion til 1 Joh 5,19: »Vi vide, at vi ere af Gud, og den ganske Verden ligger i det Onde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 3

◀ **Kjendet paa** : kendetegnet på.

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 16

◀ **udviser** : viser, udtrykker.

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 17

◀ **Opfyldelsen af Forjættelserne og Jødernes Forventninger** : hentyder til de mange steder i evangelierne, hvor det siges direkte af el. om Jesus, at det og det sker el. skal ske, for at skrifterne (dvs. GT, herunder profetierne el. forjættelserne) skulle gå i opfyldelse, se fx Matt 1,22; 2,15.17.23; 4,14; 8,17; 12,17; 13,35; 21,4; 26,54.56; 27,9; Mark 14,49; 15,28; Luk 1,45; 4,16-30; 22,37; 24,44; Joh 12,38; 15,25; 17,12; 18,9; 19,24.28.36.

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 19

◀ **for at stramme ret til Pessimisme ... Optimisme til Forgrund, til det Dialektiske** : sml. hertil journaloptegnelsen NB30:12, fra juni el. juli 1854, hvor SK skriver: »Xstd. forkynder sig at være Lidelse, det at være Christen at være det at lide; men hvis nu det overhovedet at være til, det at være Msk., hvis det er at lide, saa er jo Xstd. berøvet sit Dialektiske, sin Forgrund, det, ved Hjælp af hvilket den negativt gjør sig kjendelig, saa Xstd. bliver en Pleonasme, en overflødig Bemærkning, Galimathias (...). / Nei Christd. siger ikke at det at være til er at lide. Tværtimod derfor anbringer den sig just paa den jødiske Optimisme, bruger som Forgrund den meest potenserede [intensiverede] Livslyst, der nogensinde har klamret sig til Livet – for saa at anbringe Xstd. som Forargelse, og for saa, at udvise det at være Xsten som det at lide, deri ogsaa indbefattet at maatte lide for Læren«, SKS 25, 389,21-37. Se ogsaa journaloptegnelsen NB30:14 med overskriften »Christendom – Jødedom«, i SKS 25, 391f.

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 30

◀ **Gavtyvestreeg** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 25 linje 33

◀ **Gavtyveagtige** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 3

◀ **Sandseligt** : hvad angår den sanselige verden.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 6

◀ **gradere** : grade, måle en væskes vægtfylde vha. et aræometer (en flydevægt). Flydevægten består almindeligvis af et glasrør, hvis nederste kugleformede del er fyldt med hagl, og hvis øverste del er forsynet med gradetal. Den benyttes bl.a. til at teste brændevins indhold af ren alkohol.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 6

◀ **Adams Syndefald** : se syndefaldsberetningen i 1 Mos 3.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 15

◀ **længst, længst** : for længe, længe siden.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 15

◀ **ihjelslagen** : ihjelslået.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 18

◀ **Msk-Slægten**: menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 19

◀ **falden** : som har syndet, syndefuld, jf. syndefald ( 26,15).

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 23

◀ **falder (...) paa** : finder på.

I trykt udgave: Bind 26 side 26 linje 32

◀ **det glade Budskab** : Det gr. ord for 'evangelium' (εὐαγγέλιον, euangélion) betyder 'det gode el. glade budskab'.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 4

◀ **det naturlige Msk.** : det blot jordiske, dvs. sanselige og fornuftige, men ikke åndelige menneske. Udtrykket ind-går i 1 Kor 2,14, hvor Paulus skriver: »Men det naturlige Menneske forstaaer intet af Guds Aand, det er ham en Daarlighed [tåbelighed], og han kan det ikke kiende, thi det skal dømmes aandeligen«, *Biblia, det er: den gandske Hellige Skriftes Bøger, efter den i Aaret 1699 udgangne Huus- og Reyse-Bibel*, Kbh. 1802. Hus- og rejsebibelen, der udkom første gang i 1699, sidste gang i 1802, lægger sig via reformationsbiblerne i forlængelse af Luthers bibeloversættelse, der tilsvarende gengiver udtrykket med »der natürliche Mensch«, se *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffell*, Carlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3; NT-1819 derimod har »det sandselige Menneske«.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 5

◀ **Frygt og Bæven** : allusion til Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »Derfor, mine kære, I, som altid har været lydige: Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse, ikke blot som da jeg var til stede, men endnu mere nu i mit fravær.«

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 8

◀ **Menneske-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 13

◀ **Mand, Fader og Fugle-Konge** : sml. journaloptegnelsen NB30:60, fra juli 1854, hvor SK skriver: »naar jeg ret skal betegne Menneskenes dybe Alvor, elsker [jeg] at opfatte dem under Kategorien: Fugle-Konge (Joh. Climacus bruger den derfor ogsaa: at være Mand, Fader og Fugle-Konge)«, SKS 25, 435,28-30. I *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846) anvender den pseudonyme forf. Johannes Climacus ( 71,2) udtrykket to gange, i SKS 7, 222,5 og 352,5. – **Fugle-Konge**: sejrherre ved den fuglekongeskydning, som Det kgl. Københavnske Skydeselskab og danske Broderskab afholdt hvert år om sommeren på Skydebanen på Vesterbro; han var 'regerende fuglekonge' indtil næste års skydning, en konkurrence, hvor det gælder om at nedskyde en træfugl på en stang. Fugleskydning, der stammer fra middelalderen, var i det 19. årh. en alm. fritidsforøjelse for borgerskabet i København.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 15

◀ **Madame** : el. madamme; titel, som tilkom hustruer (uden for almestanden) til ægtemænd, der ikke havde rang if. rangforordningen ( 44,17).

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 18

◀ **Sladder-Maren** : sladderkælling.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 19

◀ **item** : lat., fremdeles, ligeledes.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 27

◀ **Tummerumme** : el. trummerum.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 28

◀ **paa Liv og Død** : med livet som indsats.

I trykt udgave: Bind 26 side 27 linje 34

◀ **ein blutjunges Mädchen** : fast udtryk på ty., en purung pige.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 2

◀ **tosser ind i** : bevæger sig på en tankeløs, fjollet, fjantet måde ind i.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 3

◀ **stringerede** : el. strengerede, hårdt pressede, anstrengte.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 7

◀ **protegere** : værne om.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 15

◀ **den mulige Synode** : Under forhandlingerne i Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848-49 var der fremsat forslag om at adskille kirken fra staten og give den en synodal forfatning, dvs. lade dens forhold styre af en valgt synode. Det var der imidlertid ikke flertal for, og det endte med følgende bestemmelse i § 3 i Grundloven af 5. juni 1849: »Den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten«, suppleret med § 80 (ofte kaldt 'løfteparagraffen'): »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov«, jf. *Danmarks Riges Grundlov. Valgloven. Bestemmelser angaaende Forretningsordenen i begge Thingene*, Kbh. 1850, s. 6 og s. 26; jævnsides hermed blev der med § 82-84 indført religionsfrihed. Dette medførte en løbende, undertiden voldsom debat om forholdet mellem stat og kirke. På sit sommermøde i 1849 nedsatte det grundtvigsk prægede Roskilde præstekonvent en komité, bestående af stiftsprovst E.C. Tryde, Dr. P.C. Kierkegaard og sognepræsterne H.J. Giessing, E.V. Kolthoff og C. Pram Gad; komiteen skulle overveje gejstlighedens holdning til synodalspørgsmålet og fremkomme med forslag. På konventets sommermøde i 1850 aflagde Tryde beretning med forslag til oprettelse af menighedsråd og kirkelige møder i provstierne i form af konventer, se *Dansk Kirketidende*, udg. af R. Th. Fenger og C.J. Brandt (bd. 1-8, 1845-53, ktl. 321-325), nr. 253 og 254, den 4. aug. 1850, bd. 5, sp. 740-747. Debatten fik ny næring, da Folketinget med en enstemmig vedtagelse den 10. jan. 1851 havde bevilget kultusministeren, prof. J.N. Madvig 5.000 rigsdaler (44,2) til afholdelse af en kirkeforsamling med det formål »at forberede den fremtidige Lovgivning om Folkekirkens Forfatning«, jf. *Fædrelandet*, nr. 9, den 11. jan. 1851, s. 35. I *Dansk Kirketidende* blev der fremsat flere forslag til ordning af Folkekirkens forfatning, se nr. 274, den 5. jan. 1851, nr. 294, den 11. maj 1851, og nr. 309, den 7. sept. 1851, bd. 6, sp. 1-15, sp. 331-339 og sp. 582-586; og H.L. Martensen udsendte *Den danske Folkekirkens Forfatningsspørgsmaal*, Kbh. 1851, ktl. 655, hvori han argumenterer imod en adskillelse af stat og kirke og for en bevarelse af Folkekirkens statskirkelige status, dog med en synodal ordning. I dec. 1851 trådte Madvig tilbage som minister, uden at han havde fået anvendt de 5.000 rigsdaler til sammenkaldelse af en rådgivende kirkeforsamling el. synode; beløbet blev videreført på finansloven for 1852, se *Dansk Kirketidende*, nr. 328, den 18. jan. 1852, og nr. 329, den 25. jan. 1852, bd. 7, sp. 33-48 og sp. 62-64; under en forespørgsel i Folketinget den 27. feb. 1852 oplyste den nye kirke- og undervisningsminister P.G. Bang, at kirkeforsamlingen ville blive sammenkaldt i marts eller slutningen af feb. 1853, så et udkast til lov om kirkens forfatning kunne fremlægges for »den i paafølgende Oktober Maaned sammentrædende Rigsdag«, se *Dansk Kirketidende*, nr. 335, den 7. marts 1852, bd. 7, sp. 145-155. Pga. af ministerskifte i juni 1852 og regeringsomdannelse i april 1853 skete der ikke videre i sagen, inden den nye premierminister A.S. Ørsted, der også var kirke- og undervisningsminister, nedsatte en kirkekommission, der bl.a. fik til opgave at udarbejde forslag til en kirkeforfatning, og som holdt sit første møde den 12. jan. 1854, se *Dansk Kirketidende*, nr. 434, den 22. jan. 1854, bd. 9, sp. 64. Kommissionen, der løbende indgav indstillinger til kirke- og undervisningsministeren, afsluttede sit arbejde den 2. juni 1854. Et flertal foreslog en »kirkelig Repræsentativ-Forfatning«, dvs. »et almindeligt Kirkeraad« bestående af 55 medlemmer: landets 8 biskopper og 44 valgte, heraf 18 gejstlige og 26 verdslige, samt 3 af kongen udpegede universitetsprofessorer; et mindretal foreslog et »Kirkeraad«, dvs. »et kirkeligt Organ med raadgivende Myndighed« alene bestående af landets biskopper. Se *Dansk Kirketidende*, nr. 453 og 454, den 4. juni 1854, og nr. 455 og 456, den 11. juni 1854, samt nr. 457, den 18. juni 1854, bd. 9, sp. 362-392, og sp. 393-423, samt sp. 425-437. En gruppe præster og lægmænd på Fyn udarbejdede en »Betænkning fra Fyn i Kirkeforfatnings-Sagen«, som blev trykt i *Dansk Kirketidende*, nr. 465, den 13. aug. 1854, bd. 9, sp. 553-561, og udsendt i en længere version som *En fri Kirkeforsamlings Stemme i Kirkeforfatnings-Sagen*, udg. af V. Birkedal, Odense 1854.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 17

◀ **Tidens Fordringer** : hentyder til en især af J.L. Heiberg yndet vending som udtryk for tidens el. tidsalderens fordringer om en hegeliansk (spekulativ) filosofi og teologi, se fx hans indbydelsesskrift *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*, Kbh. 1833, ktl. 568, s. 52f.: »Og ligesom det er denne Bestræbelse [at popularisere filosofien], hvorpaa det hidindtil har skortet i Philosophiens Fremstillinger, tildeels af den Grund, at Philosophien maatte hos selve Philosopherne uddanne sig til en større Klarhed, førend de kunde gjøre den klar for Andre, maatte ligesom modnes, inden Verden kunde nyde dens Frugt, saa er det nu, da Tidens Fordringer gjøre sig meer og mere gjældende, just denne Bestræbelse, paa hvilken vor Virksomhed især maa være henvendt.« Se tillige hans anmeldelse af W.H. Rothes værk om treenighedslæren i *Perseus, Journal for den speculative Idee*, udg. af Heiberg, nr. 1-2, Kbh. 1837-38, ktl. 569; nr. 1, s. 11: »En *speculativ Theologie* er den uundgaaelige Fordring«. Se også H.L. Martensens selvbiografi *Af mit Levnet* bd. 1-3, Kbh. 1882-83; bd. 1, s. 62, hvor han oplyser, at prof. F.C. Sibbern erkendte, »at det (...) var en Tidens Fordring, at for ikke Faa maatte Christendommen ogsaa prædikes speculativt, og i denne Fordring støttedes han af mægtige Strømninger i Tiden«.



I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 18

◀ **Hyrekudsk** : kusk, der med sin hestetrukne vogn kan lejes til at udføre arbejdsopgaver el. (person)transport.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 23

◀ **forkludret** : forkvaklet, ødelagt.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 29

◀ **ordentligen** : virkelig, ligefrem.

I trykt udgave: Bind 26 side 28 linje 32

◀ **skank** : halt.

I trykt udgave: Bind 26 side 29 linje 4

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 26 side 29 linje 22

◀ **har (...) til Bedste** : egl. prisgiver til alm. underholdning; holder for nar, gør til grin.

I trykt udgave: Bind 26 side 29 linje 30

◀ **Gavtyvestregen** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 30 linje 1

◀ vi Msker **ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 30 linje 10

◀ **Dyre-Bestemmelsen er: Mængde** : sml. journaloptegnelsen NB23:216, fra april 1851, hvor SK skriver: »Aristoteles siger meget rigtigt, at 'Mængden' er Dyre-Bestemmelse.« SKS 24, 312,13f. I 1. bog, kap. 5, af *Den Nikomachæiske Etik* (1095b 19) skelner Aristoteles ( 10,32) ml. de forskellige måder at leve på; om 'mængden' skriver han: »Der große Haufe, d. h. die Menschen von der gemeinsten Denkungsart setzen die Glückseligkeit in das sinnliche Vergnügen. Um deßwillen geben sie auch der genießenden Lebensart den Vorzug. / (...) Die Meinung des großen Haufens nun, welcher ein bloß thierisches Wohlleben über alles schätzt, ist ohne Zweifel nur der Antheil niedriger und sklavischer Seelen.« *Die Ethik des Aristoteles*, overs. og kommenteret af C. Garve, bd. 1-2, Breslau 1798-1801, ktl. 1082-1083; bd. 1, s. 431f. Garve opdeler 1. bog således, at det, der traditionelt tælles som kap. 5, i hans oversættelse er kap. 3.

I trykt udgave: Bind 26 side 30 linje 17

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 30 linje 29

◀ **Den menige Mand** : SKs foretrukne betegnelse for mennesker fra den jævne, lavere samfundsklasse.

I trykt udgave: Bind 26 side 30 linje 31

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 1

◀ **Augustin** : Aurelius Augustin(us) (354-430), biskop, den betydeligste kirkelærer i den lat. kirke; født i Nordafrika og uddannet som retoriker i Kartago; blev kristen og lod sig i 387 døbe af Ambrosius i Milano, fra 391 præst og fra 395 biskop i Hippo i Nordafrika. Blandt hans hovedværker er *Confessiones* (lat., Bekendelser) (397-401), hvormed han grundlagde den selvbiografiske genre; *De Trinitate* (lat., Om treenheden) (399-419) og *De civitate Dei* (lat., Om Guds stad) (412-426/27). I øvrigt efterlod Augustin sig et omfattende forfatterskab af apologetiske, bibeleksegetiske, dogmatiske og etiske skrifter samt prædikener og breve.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 5

◀ **Han argumenterer etsteds mod Donatisterne saaledes: hvad ville I halvsnees Msker ... som**

**have I ... Sandhed** : sigter til afsnittet »Augustin und die Donatisten« i kapitlet »Aurelius Augustinus« i F. Böhringer *Die Kirche Christi und ihre Zeugen oder die Kirchengeschichte in Biographieen* bd. 1,1-1,4 og 2,1-2,3 (7 dele), Zürich 1842-55 (senere udgave bd. 2,4-2,5, 1856-58), ktl. 173-177 (forkortet *Die Kirche Christi und ihre Zeugen*); bd. 1, 3. del, 1845, s. 310-385, især s. 322-324, hvor det s. 323f. hedder: »Unter Katholizität der Kirche versteht also Augustin ihre Universalität und setzt sie dem Separatismus der Donatisten gegenüber. Die Kirche Christi ist kein Konventikel, keine Winkelkirche, nicht einmal eine Partikularkirche; sie ist eine *universale*. 'Liesest du nicht, schreibt Augustin dem rogatistischen Bischof Vincentius, wie es heist: in deinem Namen sollen *alle* Völker der Erde gesegnet werden; und wiederum: alle Lande sollen seiner Ehre voll werden. Das sagt nicht Donatus, oder Rogatus, oder Vincentius, oder Hilarius, oder Ambrosius, oder Augustinus, das sagt der Herr, die h.[eilige] Schrift. Und du in deinem cartennischen Sitz, mit deinen zehn Rogatisten, die ihr noch geblieben seid, sagt: So soll's nicht sein, nein, nicht so!'« - **Donatisterne**: en skismatisk bevægelse blandt de nordafrikanske kristne, benævnt efter biskop Donatus, i 313 valgt som modbiskop i Kartago i opposition mod biskop Cæcilianus, der støttede en mildere kurs over for kejserdømmets ønske om at gøre kirken til det rom. imperiums åndelige fundament. Under kejser Konstantin den Store ( 17,19) kom det til åbent oprør; men den donatistiske kirke vandt voksende tilslutning, især blandt de lavere samfundslag, og o. 400 stod den stærkere end nogensinde. Augustin søgte at mobilisere hele den nordafrikanske kirke imod donatisterne og fik dem fordømt som kættere, men da der opstod nye uroligheder, søgte han hjælp hos kejsermagten, der udstedte love imod donatisterne og iværksatte systematiske forfølgelser for at få elimineret den skismatiske kirke. - **ville I**: vil. - **ligeoverfor**: i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 5

◀ **at frygte Gud mere end Msker** : allusion til Matt 10,28, hvor Jesus i sin udsendelsestale til de tolv disciple siger: »Frygt ikke dem, der slår legemet ihjel, men ikke kan slå sjælen ihjel, men frygt derimod ham, der kan lade både sjæl og legeme gå fortabt i Helvede.« Se også ApG 5,29, hvor Peter og apostlene under forhøret af ypperstepræsten i det jødiske råd siger: »Man bør adlyde Gud mere end mennesker.«

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 15

◀ **stikker (...)** i : har sin grund i, beror på.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 17

◀ **cujonere (...)** til : bringe, tvinge, underkue til lydighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 20

◀ **Envoyer** : envoyé, fr., sendebud, gesandt.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 23

◀ **lige over for Konger og Keisere** : allusion til Mark 13,9, hvor Jesus siger til sine disciple: »Men tag jer i agt! Man skal udlevere jer til domstolene, og I vil blive pisket i synagogerne, og I vil blive stillet for statholdere og konger på grund af mig, som et vidnesbyrd for dem.«

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 28

◀ **Gud-Msket** : 17,23.

I trykt udgave: Bind 26 side 31 linje 37

◀ **der følger et Regnskab** : Forestillingen om, at Gud gør regnskabet op, og at mennesker skal stå til regnskab for ham på dommens dag, findes flere steder i NT, fx i Matt 12,36; Rom 9,28; 1 Pet 4,5. Jf. også Jesu beskrivelse af verdensdommen i Matt 25,31-46.

I trykt udgave: Bind 26 side 32 linje 7

◀ **Sophist** : 9,2.

I trykt udgave: Bind 26 side 32m linje 1

◀ **Judas Ischariotes** : el. Judas Iskariot, en af Jesu tolv apostle, se v. 19 i beretningen i Mark 3,13-19 om Jesu valg af de tolv apostle.

I trykt udgave: Bind 26 side 32 linje 28

◀ **Xstus selv sagt: det var det Msk. bedre at han aldrig var født** : frit citat fra Matt 26,24, hvor Jesus siger: »Menneskens Søn gaaer vel bort, som der er skrevet om ham; men vee det Menneske, ved hvilket

Menneskens Søn bliver forraadt! Det var dette Menneske bedre, om han aldrig var fød« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 32 linje 29

◀ **sælger sin Mester for lumpne 30 Secler** : hentyder til beretningen i Matt 26,14-16 om Judas' forræderi. Her fortælles det: »Da gik En af de Tolv, ved Navn Judas Ischariotes, hen til de Ypperste-Præster, og sagde: hvad ville [vil] I give mig, saa vil jeg forraade Eder ham? Men de udtællede [optalte] ham tredive Sølv-Penninge. Og fra den Stund søgte han beleilig Tiid [passende lejlighed] til at forraade ham« (NT-1819). – **Mester**: 16,12. – **Sekler**: flertal af 'sekel', en hebr. vægtenhed (8,5, 11,4 el. 13,6 g af hhv. guld, sølv el. kobber), derefter møntenhed af tilsvarende værdi.

I trykt udgave: Bind 26 side 32 linje 36

◀ **hans Livs frygtelige Ende** : hentyder til beretningen i Matt 27,3-10 om Judas' død. Her fortælles det, v. 3-5: »Der [idet] Judas, som ham forraadte, da saae, at han [Jesus] var fordømt, angrede det ham, og han bar de tredive Sølv-Penninge til de Ypperste-Præster og Ældste igien, og sagde: Jeg haver syndet, at jeg forraadte uskyldigt Blod. Men de sagde: hvad kommer det os ved? see du dertil. Og han kastede Sølv-Penningene i Templet, veeg bort, og gik hen og hængte sig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 2

◀ **Xstus svedte Blod i Gethsemane** : hentyder til beretningen i Luk 22,39-46 om Jesus i Gethsemane Have aftenen, inden han næste dag blev korsfæstet; her fortælles det, v. 44: »Og der [da] han var i Døds Angest, bad han heftigere; men hans Sved blev som Blodsdraaber, der falde ned paa Jorden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 20

◀ **raabte ... min Gud min Gud hvi haver Du forladt mig** : fri gengivelse af beretningen om Jesu sidste korsord if. Matt 27,46: »Men ved den niende Time raabte Jesus med stor Røst, og sagde: Eli! Eli! Lama Sabachtani? det er: min Gud! min Gud! hvorfor haver du forladt mig?« (NT-1819). – **hvi**: hvorfor.

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 21

◀ **Docenter ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 28

◀ **Behagelighed** : behag, velbehag.

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 28

◀ **Poge-Skole** : skole for småbørn.

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 29

◀ **En ... Politie-Officiant (Thiele ... de jødiske »Gauner«) ... kjender Du S. Joel ... et Beundringens Smil over hans Ansigt** : henviser til afsnittet »Marcus Joel« i A.F. Thiele *Die jüdischen Gauner in Deutschland, ihre Taktik, ihre Eigenthümlichkeiten und ihre Sprache (...). Nach Kriminalakten und sonstigen zuverlässigen Quellen bearbeitet und zunächst praktischen Criminal- und Polizeibeamten gewidmet* bd. 1-2, Berlin 1842-43; bd. 2, s. 232-252, hvor det s. 234 fortælles om den berygtede tyv Marcus Joel, at han foretrak, »seine Talente für sich allein auszubeuten und wie groß diese Talente sein müssen, dafür zeugt eben sein weit verbreiteter Ruf. Kein Gauner spricht anders als in tiefster Bewunderung von ihm. Fragen wir ihn, was denn Joel für ein Mensch sei, so wird er uns mit verschmitztem Lächeln anblicken, gleichsam verwundert über unsere Ignoranz; er wird uns sagen, 'daß das das ein schwerer Junge sei.'« – **Politie-Officiant**: politiembedsmand el. -betjent; i afsnittet om Marcus Joel angiver Thiele bl.a. »Christensen, Beschreibung von Verbrechern« som sin kilde. – **Thiele**: A.F. Thiele, ty. retsskriver ved den kgl. preussiske kriminalret i Berlin; fornavne samt fødsels- og dødsår har ikke ladet sig identificere. – **Samuel Joel**: Marcus Joel var blandt mange andre navne også kendt som Marcus Salomon Joel.

I trykt udgave: Bind 26 side 33 linje 33

◀ **opkomne** : fremkomne, opståede.

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 1

◀ **Gavtyvestreeg** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 2

◀ **Viig bag mig Satan - Du sandser ... ikke hvad Guds er** : forkortet, fri gengivelse af Matt 16,23, hvor Jesus siger til Peter: »viig bag mig, Satan! du er mig en Forargelse; thi du sandser ikke, hvad Guds er, men hvad Menneskens er« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 5

◀ **Petrus** : lat. form for Peter. Hans egl. navn er Simon, mens Peter er et tilnavn (det gr. ord 'pétros', der betyder 'sten', er ikke et alm. gr. navn, men en oversættelse af det aramaiske Kefas, jf. Joh 1,42 (v. 43 i NT-1819)). Peter var en af Jesu tolv apostle, se v. 16 i beretningen i Mark 3,13-19 om Jesu valg af de tolv apostle, hvor det fortælles, at Jesus først valgte Simon, »hvem han tillagde det Navn Petrus« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 9

◀ **Feilsyn** : forkert iagttagelse el. betragtning, fejlskøn.

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 10

◀ **At hade sig selv dette er Xstds Fordring** : allusion til Luk 14,26 og Joh 12,25 ( 22,25).

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 16

◀ **den guddommelige Egoitet** : sml. hertil journaloptegnelsen NB25:81, formentlig fra marts 1852, hvor SK skriver: »hvilken Egoitet er ikke Guddommens: at ville elskes saaledes som Gud ifølge Xstd. vil elskes - indtil at hade Fader og Moder! Og hvilken Egoitet i den sande Xstne, at elske sig selv saa høit, at han for at frelse sig selv, og for at holde sig til Gud, er - egoistisk! - nok til at hade Verden, sig selv, Slægt, Venner!« SKS 24, 496,18-24. - **Egoitet**: jeghed, selvhed. Bag tanken om Guds egoitet ligger formentlig 2 Mos 3,14, hvor Gud på Moses' spørgsmål, hvad hans navn er, if. den lat. oversættelse *Vulgata* svarer: »ego sum qui sum« (»jeg er den, jeg er«).

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 25

◀ **gavtyveagtigt** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 34 linje 27

◀ **Gavtyvenes** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 35 linje 15

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 26 side 35 linje 17

◀ **den Pøbel-Forfølgelse og Mishandling jeg lider** : hentyder til, at angrebene på SK i ugeskriftet *Corsaren* medførte, at han blev grinet ad og chikaneret på gaden. *Corsaren* bragte en række satiriske artikler om, allusioner til og karikaturtegninger af SK (se SKS K20, 41-44), første gang den 2. jan. (nr. 276) og herefter regelmæssigt frem til den 17. juli 1846 (nr. 304); efter M.A. Goldschmidts afgang som redaktør i okt. 1846 fortsatte drillerierne, sidst den 16. feb. 1849 (nr. 439).

I trykt udgave: Bind 26 side 35 linje 23

◀ **Udmærkelse** : dels (tegn på) fortinlighed, særstilling, dels anseelse, hæder, berømmelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 35 linje 24

◀ **Først Guds Rige!** : hentyder til Matt 6,33, hvor Jesus siger: »Men søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skulle og [skal også] alle disse Ting tillægges Eder [gives jer i tilgift]« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 1

◀ **virtus post nummos** : lat., 'dyden efter pengene'. Citat fra Horats' *Epistolæ* (Breve), 1. bog, 1, 53-54, hvor det hedder: »quaerenda pecunia primum est; / Virtus post nummos« (»penge må søges først; dyden efter pengene«), *Q. Horatii Flacci opera*, stereotyp udg., Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 225. I *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1792-93; bd. 2, s. 265, gengives udtrykket således: »Penge bør søges for [før] Alt, Dyd efter Skillinger.«

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 2

◀ **Paa første Haand - paa anden Haand** : sml. kap. 4 »Den samtidige Discipels Forhold« og kap. 5 »Discipelen paa anden Haand« i *Philosophiske Smuler* (1844), i SKS 4, 258-271, især 270f., og 287-306.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 12

◀ **Sandseligt** : hvad angår den sanselige verden, verdsligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 13

◀ **et christeligt Samfund** : 47,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 20

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 26

◀ **hade sig selv** : allusion til Luk 14,26 og Joh 12,25 ( 22,25).

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 29

◀ **vedgaaer den sande Tilstand** : 17,33.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 31

◀ **Primitivitet** : oprindelighed, enfoldighed, oprigtighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 36 linje 32

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 26 side 37 linje 23

◀ **skuffer** : bedrager.

I trykt udgave: Bind 26 side 37 linje 30

◀ **længst** : siden længe.

I trykt udgave: Bind 26 side 37 linje 32

◀ de **Medlevende**: samtidige.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 2

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse ( 20,31).

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 3

◀ **fravriste mig Styrelsen** : vriste mig fra Gud styrelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 6

◀ de Medlevende **kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 11

◀ indrettet **saa**: således.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 13

◀ **de i Phalaris Oxe, hvis Skrig lød som Musik** : sml. omtalen af »de Ulykkelige, der i Phalaris's Oxe langsomt pintes ved en sagte lld« og hvis skrig for andre lød »som en sød Musik«, i »Diapsalmata« i første del af *Enten - Eller* (1843), i *SKS* 2, 27,4-6. Med 'Phalaris Oxe' sigtes til det torturinstrument i form af en bronzetyr, som tyrannen Falaris (570/65 - 554/49 f.Kr.) i Akragas (Agrigent) på Sicilien anvendte, når han skulle stege sine fanger. Bronzetyren havde fløjter i næseborene, så fangernes skrig blev forvandlet og lød for andre som musik. Jf. den gr. satiriker Lukians skrift *Phalaris*, 1, 11f., i *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udg., bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 2, s. 256f., og i *Lucians Schriften* bd. 1-4, Zürich 1769-73, ktl. 1135-1138; bd. 4, s. 234-239.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 17

◀ **snakkede af Skole** : fortalte, hvad man burde tie med (om forhold, man er indviet i).

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 24

◀ **forhindrende, at Sligt ikke kan skee** : dvs. forhindrende, at sligt kan ske.

I trykt udgave: Bind 26 side 38 linje 25

◀ **sandseligt** : hvad angår den sanselige verden, verdsligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 39 linje 22

◀ **En Spurv (...) er Gjenstand for Guds Omsorg** : allusion til Matt 10,29, hvor Jesus siger: »Sælges ikke to Spurve for een Penning? og ikke een af dem falder paa Jorden uden Eders Faders Villie« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 39 linje 26

◀ **stikker deri** : ligger, findes, gemmer sig deri.

I trykt udgave: Bind 26 side 39 linje 30

◀ **Majestæts-Forbrydelse** : egl. forbrydelse rettet mod kongen; den takseredes if. Chr. V's *Danske Lov* (1683), som stadig var gældende efter Grundloven af 5. juni 1849, med den højeste straf (jf. 6. bog, kap. 4, § 1).

I trykt udgave: Bind 26 side 39 linje 32

◀ **i Retning af** : i henseende til.

I trykt udgave: Bind 26 side 39 linje 35

◀ **Deres Bestialitet mod mig** : hentyder til angrebene på SK i det satiriske ugeskrift *Corsaren* ( 35,23).

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 6

◀ **Primitiviteten** : oprindeligheden, enfoldigheden, oprigtigheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 13

◀ **protesterer Dig** : gør indsigelse imod dig, erklærer dig dækningsløs. At protestere en gældsfordring (en veksel) vil sige at foretage en officiel konstatering af, at skyldneren har nægtet at betale sin forfaldne gæld.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 21

◀ **Stadserie** : det at flotte sig, pynteri.

I trykt udgave: Bind 26 side 40m linje 5

◀ **først Guds Rige** : hentyder til Matt 6,33 ( 36,1).

I trykt udgave: Bind 26 side 40m linje 9

◀ **ordentligviis** : almindeligvis, sædvanligvis.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 28

◀ **Gavtyv** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 29

◀ **Slægten** : generationen.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 29

◀ **Tyve-Sprog** : 14,22.

I trykt udgave: Bind 26 side 40 linje 31

◀ **Utilforladelighed** : ubetinget upålidelighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 42 linje 5

◀ **Primitivitet** : oprindelighed, enfoldighed, oprigtighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 42 linje 8

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 42 linje 11

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 42 linje 22

◀ **fra Slægt til Slægt** : fra generation til generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 42 linje 28

◀ **Præste-Eden** : præsteløftet ( 15,27).

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 5

◀ **Søger først Guds Rige** : hentyder til Matt 6,33 ( 36,1).

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 6

◀ **det er paa det nye Testamente Præsten ved Eed forpligtes** : 15,27.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 6

◀ **vente en 5 a 6 Aar ... behørig Anciennitet** : Mange teologiske kandidater fungerede enten som huslærere, se fx »Om de theologiske Candidaters Huuslærerliv« i *Archiv for den praktiske Theologie*, udg. af J.S.B. Suhr, bd. 1-2, Kbh. 1839-40; bd. 1, s. 273-289, som lærere ved private skoler el. som personlige kapellaner hos især provster og ældre sognepræster, inden de fik ansættelse i eget præsteembede.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 11

◀ **Levebrød** : 44,4.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 13

◀ **Tilforladelighed** : ubetinget pålidelighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 15

◀ almdl. **Vedtægt**: stiltiende overenskomst, praksis, skik og brug.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 20

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 20

◀ **Embedsmand** : Alle gejstlige var (statslige) embedsmænd, udnævnt af kongen.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 28

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 29

◀ **først Guds Rige** : hentyder til Matt 6,33 ( 36,1).

I trykt udgave: Bind 26 side 43 linje 29

◀ **1200<sup>rd</sup> ... kun 800 og saa videre** : If. *Kongelig Dansk Hof- og Statscalender / Statshaandbog for det danske Monarchie for Aaret 1854*, Kbh. [1854], sp. 359f. var embedet som Sjællands stiftsprovst takseret til en gennemsnitlig årsindtægt på 4.000 rigsdaler; som sognepræst ved Vor Frelzers Kirke på Christianshavn til 2.400 rigsdaler; som residerende kapellan ved Helligåndskirken i København til 1.550 rigsdaler; som præst ved Vartov til 1.400 rigsdaler; som anden residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København til 1.000 rigsdaler; og som anden residerende kapellan ved Trinitatis Kirke i København til 875 rigsdaler; if. sp. 367 var embedet som sognepræst i Sorø takseret til 1.132 rigsdaler og som landsbypræst i Pedersborg og Kindertofte til 752 rigsdaler. I øvrigt oplyses det i en note, sp. 359: »Ved Kgl. Resolution af 13 Mai 1851 er det bestemt, at Candidater og personelle Capellaner med næstbedste Charakter maae søge Kald med en

Reguleringssum [gennemsnitlig årsindtægt] af indtil 900 Rbd., samt Candidater og personelle Capellaner med sidste Charakter Kald med en Reguleringssum af indtil 700 Rbd.« - **rd**: rigsdaler, da. møntfod siden 1713, ved forordning af 31. juli 1818 delt i rigsbankdaler (i samtiden ofte blot kaldt 'rigsdaler' og forkortet 'rd'), mark og skilling, i 1875 afløst af kroner (2 kroner for 1 rigsdaler). Der gik 16 skilling på en mark og 96 skilling, svarende til 6 mark, på 1 rigsbankdaler. En håndværkersvend tjente 5 rigsdaler om ugen; *Indøvelse i Christendom* (1850) kostede 1 rigsdaler 5 mark og 4 skilling; et par sko kostede 3 rigsdaler og et pund rugbrød 2-4 skilling.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 2

◀ **De største og rigeste Embeder** : I købstæderne havde borgerne pligt til at yde præsten et pålignet beløb, kaldt 'præstepenge', mens bønderne i landsognene tilsvarende skulle betale præsten en vis procentdel af deres animalske produkter og især af deres korn, kaldt 'tiende'. Størrelsen af denne betaling blev fastsat af Kirke- og Undervisningsministeriet. På kirkens højtidsdage kunne menighedens medlemmer betale deres præst en frivillig pengegave, kaldt 'offer'. I en vis udstrækning modtog præsten endvidere 'accidenser', dvs. vederlag for at forrette kirkelige handlinger som brudevielse, barnedåb, konfirmation og begravelse. Dertil kom i købstæderne en huslejegodtgørelse, mens præsterne på landet havde indtægter fra de dem tillagte jorder og gårde. Alt taget i betragtning havde de københavnske præster en større indtjening end præsterne i provinsen; men generelt set varierede indtægterne meget fra embede til embede, ligesom de jorder, der hørte til præstegårdene, varierede i omfang og bonitet fra sogn til sogn. En komplet oversigt findes i Bloch Suhr *Kaldslexicon, omfattende en Beskrivelse over alle danske geistlige Embeder i alfabetsorden*, Kbh. 1851, ktl. 379.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 4

◀ **Xstus (...) siger: følger mig efter** : 24,12.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 8

◀ **convenerer** : passer, behager.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 10

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 10

◀ **Fælled** : sigter til græsarealerne Nørrefælled, Blegdamsfælled og Østerfælled (nuv. Fælledparken) NØ for Sortedams Sø (se kort 3, BC1-3), hvor både militæret og »Kjøbenhavns Borgervæbning« holdt parader og øvelser.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 12

◀ **Embedsmænd** : 43,28.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 16

◀ **Rangspersoner** : personer med rang if. rangforordningerne af 14. okt. 1746 og 12. aug. 1808, omfattende ni klasser inddelt i et varierende antal rangnumre.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 17

◀ **i Costume** : sigter til det gejstlige ornat ( 73,24).

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 17

◀ **dette skal være Troja** : citat fra 2. akt, 1. scene, i Ludvig Holbergs komedie *Ulysses Von Ithaca Eller En Tydsk Comoedie* (1725), hvor helten Ulysses' tjener, Chilian, som er alene, siger: »Ey, Ey! hvor Tiden dog hastig gaaer! Nu er vi alt kommen til Troja, som ligger 400 Mile fra vort Fædreneland. Hvis jeg ikke saae Byen for mine Øyen, skulde jeg tænke, at det gik her til som i en tydsk Comoedie, hvor man kan undertiden i eet Skræv skræve tusinde Mile, og paa een Aften blive 40 Aar ældre end man var. Men Sagen er dog rigtig; thi her ligger Troja, hvor jeg peeger med min Finger. / (Tar et Lys og gaaer derhen.) / Her staaer jo skrevet med Fraktur-Bogstaver: *Dette skal være Troja*. Men der seer jeg en Trojansk Bonde komme, jeg maae spørge ham noget om Stadens Tilstand.« *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 el. 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 3. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 18

◀ **Emanation** : udflydning, udstrømning.



I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 21

◀ **en Linie forskyder sig** : i typograf sproget betegnelse for, at en linje fejlagtigt forskubber sig i forhold til 'skydningen', dvs. det faste (regelmæssige) mellemrum ml. tekstlinjerne, så den 'forskudte' linje kommer til at stå skævt i forhold til den foregående.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 23

◀ **Apostelen forandrer Xstus ... fra ham som Forbillede og dettes Ubetingethed** : sml. journaloptegnelsen NB20:148, fra aug. 1850, hvor SK under overskriften »Forbilledet« skriver: »Da J. Xstus levede, var han jo Forbilledet; Troens Opgave ikke at forarges paa dette enkelte Msk, som er Gud, men at troe – og saa at følge Xstum efter, blive Discipel. / Saa dør Xstus. Nu indtræder den væsentlige Forandring ved Apostelen Paulus. Han lægger uendelig Eftertrykket paa Xsti Død som Forsoningen; Troens Gjenstand bliver Xsti Forsonings Død. / Saaledes fjernes Forbilledet mere, qua Forbilledet. Saa længe Xstus levede og altsaa Forbilledet gik og stod herpaa Jorden: var Tilværelsen som sprenget – det Absolute sprenger altid Tilværelsen.« SKS 23, 469. Se også journaloptegnelsen NB25:72, formentlig fra marts el. april 1852, i SKS 24, 491.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 27

◀ **resolverer** : beslutter, bestemmer.

I trykt udgave: Bind 26 side 44 linje 34

◀ **1000 (...) Levebrød** : 11,35.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 5

◀ **Xstd er perfectibel** : se fx afsnittet om »Det christelige Perfectibilitetsbegreb« i § 21 i H.N. Clausen *Christelig Troeslære*, Kbh. 1853, ktl. 256, s. 54-58, hvor det bl.a. hedder, s. 54f.: »Men, naar saaledes den Skikkelse, hvori Christendommen fra først af er indtraadt i Verden, er paa mange Maader bleven betinget med Hensyn til en bestemt Tidsalder, dens aandelige Vilkaar, og til bestemte personlige Forhold; naar det maa indrømmes, at hine Vilkaar og disse Forhold i mange Henseende vare lidet gunstige for det guddommelige Ord, at Jordbunden, hvori Evangeliets første Udsæd skete, var mager og rig paa ondartet Ukrudt; naar det er unægteligt, at iblandt en mindre kjødeligsindet og vantro Slægt [generation] Hindringerne vilde have været færre, og saaledes en renere og friere Meddelelse af Ordet mulig: hvorledes skal det da kunne nægtes, at Christendommen, saaledes som den er overleveret i de hellige Bøger, er modtagelig for og trængende til Fuldkommengjørelse? Men – dette indrømmet, hvorledes kan der da endnu tillægges den *en Fuldkommenheds-, en Absolutheds-Charakter*? Er ikke Fuldkommenheds-Begrebet ligefrem ophævet ved Begrebet af mulig Fuldkommengjørelse, *Perfectibilitet*? / Det er denne formeentlige Selvmodsigelse, der ligger til Grund for en Tanke, som fra Kirkens ældste indtil dens nyeste Tid kommer frem under de forskjelligste Skikkelser; at Evangeliet, saaledes som det foreligger, ikkun [blot] skal være at betragte som Forarbejde, Forberedelse til en fuldkomnere Sandheds-Aabenbarelse.« – **perfectibel**: som har evnen til at udvikle sig, gøre fremskridt, blive fuldkommen.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 6

◀ **Feil-Svinget**: 17,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 8

◀ **hvori Feilen stikker** : hvori fejlen ligger, findes, hvori fejlen har sin grund.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 11

◀ **bona fide** : lat., i god tro.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 13

◀ **Gavtyve** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 14

◀ **Biskop M.** : Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. teolog, præst, forf. og politiker; fra 1802 sognepræst i Spjellerup, fra 1811 residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København og fra 1826 tillige hofprædikant, fra 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst ved Christiansborg Slotskirke, fra 1834 biskop over Sjællands stift. Som Sjællands biskop var Mynster den da. kirkes primas og kongens personlige rådgiver. I årene 1835-46 var han medlem af stænderforsamlingen i Roskilde og i 1848-49 medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling. Han havde sæde i en lang række styrende organer og var primus motor i

udarbejdelsen af den autoriserede oversættelse af Det Nye Testamente af 1819, af *Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark*, Kbh. 1839, og af et autoriseret *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*, Kbh. 1845 ( 64,1). Mynster døde den 30. jan. 1854.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 15

◀ hver **Slægt**: generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 20

◀ **i Character af** : i holdning og handling i fuld og hel overensstemmelse med.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 29

◀ **i Statens Tjeneste kongelig Embedsmand** : 43,28.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 32

◀ **foredrager** : mundtligt fremfører, prædiker.

I trykt udgave: Bind 26 side 45 linje 34

◀ **Betryggende** : sikrende.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 1

◀ **Tilhold** : holdepunkt, støtte.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 6

◀ **ligeover for** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 9

◀ de Andre **kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 10

◀ blive **aabenbar**: synlig, så dets sande væsen giver sig klart til kende.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 11

◀ **Aabenbarelse** : det at gøre synlig, tydelig, afsløring.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 14

◀ **opfandt, at Xstd. var perfectibel** : 45,6.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 19

◀ **Retirade** : tilbagetog.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 19

◀ **Xenophons** : se kap. 38 »De Titusindes Tilbagetog. / (401 før Chr. Fødsel)« i *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie*, omarbejdet af J.G. Woltmann, overs. og forøget af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983 (forkortet *Beckers Verdenshistorie*); bd. 2, 1822, s. 431-446. Her fortælles det, at den persiske prins Kyros den Yngre havde hvervet 10.000 gr. soldater, blandt dem Xenofon, til sin hær for at drage i krig mod sin bror kong Artaxerxes II. Da Kyros faldt i slaget, og da den gr. hærfører senere blev dræbt, befandt de 10.000 gr. lejesoldater sig i en yderst vanskelig situation; men Xenofon opmuntrede dem, stillede sig i spidsen for deres tilbagetog fra Babylon og førte dem velbeholdne gennem den otte måneder lange march til Sortehavet. I en note, s. 447, tilføjes: »Den Beskrivelse (*Κυρου Αναβασις* [gr., *Kýrou Anábasis* (Kyros' togt op. el. ind i landet)], som *Xenophon* har forfattet over de Titusindes Tilbagetog, er et af hans bedste Værker.« - Xenofon (430-355 f.Kr.), gr. soldat, historiker og forf. Efter en omskiftelig militær karriere trak han sig tilbage til Peloponnes, hvor spartanerne havde foræret ham en landejendom; det er uvist, om han nogensinde vendte tilbage til Athen. Xenofon har efterladt sig et omfattende og mangesidet forfatterskab, bl.a. fire 'sokratiske' skrifter ( 21,14). SK havde *Xenophontis opera graece et latine*, udg. af C.A. Thieme, bd. 1-4, Leipzig 1801-04, ktl. 1207-1210.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 21

◀ **Moreaus** : se kap. 45 »Krigen i Tyskland i Aarene 1795 og 1796« i *Beckers Verdenshistorie* bd. 11, 1827, s. 668-672. Her fortælles, s. 671, følgende om Napoleon Bonapartes feltherre Moreaus tilbagetog fra et østrigsk angreb: »Den Retirade, som han derpaa tiltraadte og udførte igiennem *Baiern* og *Schwaben*, har i Krigskunstens Historie vundet megen Berømmelse«. – Jean Victor Moreau (1761-1813), fr. feltherre, en af revolutionstidens fremmeste generaler.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 22

◀ **Verdens Frelser** : Betegnelsen anvendes i Joh 4,42 om Jesus; se dog også Joh 3,16-17.

I trykt udgave: Bind 26 side 46 linje 26

◀ **simplement** : fr., simpelt, ligefremt.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 2

◀ **et christent Folk** : hentyder formentlig til H.L. Martensen *Den danske Folkekirkes Forfatningsspørgsmaal* (28,17), hvor han indgående argumenterer for en 'christelig Stat' og 'et christeligt Folk'. Se fx s. 7: »At den christelige Stat staaer i et indre Forhold til den christelige Kirke følger i Almindelighed heraf, at den christelige Stat forudsætter et christeligt *Folk*; men da det saaledes er det samme Folk, der er i Staten og i Kirken, saa kan og bør der ikke være nogen Strid mellem Statens og Kirkens Principer, skjøndt vistnok [sandt nok] det fælleds Berøringspunkt, det Omraade hvor Kirke og Stat mødes, ikke nærmest og umiddelbart er Troens og Troeslærdommenes, men Sædernes og de sædelig-religiøse Grundsætningers.« Se også s. 22, hvor det hævdes, at de senere tider tydeligt har vist, at den bevidsthed er i folket: »at Christendommen ikke blot skal være et Anliggende for den Enkelte, men for hele Folket; at det Menneskelige og Folkelige ingenlunde kan være sig selv Nok, men maa have sin Rod i det Guddommelige, naar det ikke skal være bygget paa Sand. Men Folket i dets Heelhed kjender kun det Religiøse i Skikkelsen af den lutherske Christendom, som er overleveret fra Fædrene og gennem den gamle Statskirke dybt indflettet i Folkets Liv og Sæder. Og om man end vil sige, at der i Folket i mange Henseender kun er ringe Bevidsthed om Christendommens sande Væsen og Kjærne, at det i mange Henseender kun er Sædvanens Magt, der knytter Folket til Christendommen, dog er der i denne Vedhængen ved de gamle Sædvaner Noget, hvorom der maa siges: Fordærv det ikke, thi der er en Velsignelse deri!« Se endvidere s. 45: »Det attende Aarhundrede har dømt Samvittighedstvungen, det har dømt den udelukkende Stilling, som de christelige Confessioner indtage til hinanden. Har det ogsaa dømt selve Ideen af den christelige Stat og det christelige Folk? Just dette synes os at være den store Uretfærdighed i den Polemik, der i vore Dage føres mod Statskirkerne, at den kun fremhæver Manglerne, hvilke den viser i Forstørrelsesglas og omgiver med selvskabte Skygebilleder, men ikke gaaer ind paa den christelige Tanke, der ligger til Grund for Statskirkedømmet, og som i sit inderste Væsen just er en Humanitetens Tanke, nemlig: Christendommens Bestemmelse for Alle, og Alles Kaldelse til Christendommen.« Se endelig Martensens diskussion af og begrundelse for begrebet 'et christeligt Folk', s. 51-56.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 5

◀ **er det saa** : forholder det sig således.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 8

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 8

◀ **vi skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 12

◀ **Jernbane-Tog** : Jernbanen var samtidens store anlægsprojekt. Den udvikledes i England for derefter at brede sig til det europæiske kontinent. De første, spredte banestrækninger blev åbnet i midten af 1830'erne, og i 1838 blev den første preussiske bane taget i brug, fra Berlin til det nærliggende Potsdam; i 1840'erne blev de strækninger indviet, der senere placerede Berlin som knudepunkt i ty. jernbanetrafik. Den første da. jernbane blev anlagt i hertugdømmet Holsten på strækningen ml. Altona og Kiel og taget i brug i sept. 1844. I juni 1847 blev driften af banen på strækningen ml. København og Roskilde påbegyndt; den blev udbygget i 1850'erne. Allerede i midten af 1840'erne var der planer om at føre en jernbane gennem Nordsjælland, men det skete først i 1860'erne. I 1854 blev banestrækningen ml. Flensborg og Tønder taget i brug.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 21

◀ **længst** : for længe siden.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 21

◀ **Stedbevægende** : spiller på 'locomotiv', af lat., som bevæger (noget) fra stedet.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 26

◀ **fra Slægt til Slægt** : fra generation til generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 28

◀ **vi ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 30

◀ **Fædreens Tro** : 47,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 30

◀ **charmant** : fortræffeligt, yndigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 47 linje 34

◀ **mærkelige** : bemærkelsesværdige, påfaldende.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 2

◀ **i Comedien ... Familien ... sætter efter den unge Pige ... flygtet bort over Gurre ud i den vide Verden** : hentyder til 1. akt, 14. og 15. scene, ij.L. Heibergs romantiske komedie *Syvsoverdag* (1840). I scene 14 fortæller prokurator Steier, at grosserer Max' to myndlinge, Anna og Balthasar, er løbet bort, men til fru Max siger han: »Men trøst Dem, de er for det Første kun løbet til Gurre; siden skal det gaae ud i den vide Verden.« Hertil siger Max: »Men saa maa man strax sætte efter dem.« Fru Max kalder på den pensionerede renteskriver Hummelskou, der i scene 15 kommer ind fra haven. Fru Max fortæller ham, at de to myndlinge er løbet bort: »Først til Gurre og derfra ud i den vide Verden.« Efter nogen diskussion bliver de enige om at få fat i en vogn, så de kan køre efter de to unge, og Hummelskou lover at prøve at få fat på den vogn, der er bestilt til dagen efter; »det er en fiirstolet Holsteenskvojn«, oplyser han. Hertil siger Steier: »En rigtig Familievojn? Saa meget bedre. Saa kan vi Andre komme med.« Det bliver besluttet, at alle tager med, fru Max, grosserer Max, Steier, enkefru Lüttich og hendes niece Constance samt Hummelskou. »Vi vil,« siger Steier, »betragte det som en Lysttour og forene det Nyttige med det Behagelige.« Se *J.L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* bd. 1-7, Kbh. 1833-41, ktl. 1553-1559 (forkortet *Skuespil*); bd. 7, s. 200-206. Komedien havde premiere på Det kgl. Teater den 1. juli 1840 og blev genopført den 3. juli og i den følgende sæson tre gange; den blev først igen opført i 1872. – **4stolet Holsteenskvojn**: el. holsteenskvojn, åben, affjedret, magelig hestevogn med fire løse sæder med ryglæn ophængt i læderstropper mellem vognens sidefjæle. – **Gurre**: lille by V for Helsingør i Nordsjælland. If. sagnet byggede kong Valdemar Atterdag i det 14. årh. et slot ved bredden af Gurre Sø; slottet blev i 1560'erne revet ned.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 8

◀ **bespændt med** : med et forspand af, forspændt med.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 18

◀ **Jøden spurgte om de ikke havde en Vogn med 5 Bænke** : En kilde er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 21

◀ **Paastand paa** : påstand om, krav på.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 25

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 49 linje 25

◀ **Skinnets**: illusionen.

I trykt udgave: Bind 26 side 49m linje 4

◀ **tilforladeligt** : ubetinget pålideligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 49m linje 10

◀ **den menige Mand** : 30,31.

I trykt udgave: Bind 26 side 49m linje 13

◀ **item** : lat., fremdeles, ligeledes.

I trykt udgave: Bind 26 side 49m linje 18

◀ **foredrages** : fremføres mundtligt, prædikes.

I trykt udgave: Bind 26 side 49m linje 19

◀ **hans Visse** : hans indtægt ( 44,4).

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 1

◀ **70 Aar** : 9,18.

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 4

◀ **oftere sagt ... den løgnagtige Vending ... for ydmyge til at begjere at være Apostle** : se fx journaloptegnelserne NB27:71, fra jan 1853, og NB30:23, fra juni 1854, i SKS 25, 185,12-29, og 401,22-29, samt NB31:51 og NB31:57, i SKS 26, 37,12-22 og 42f.

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 12

◀ **længst er** : (allerede) længe har været.

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 16

◀ **Gavtyve-Naturen**: 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 19

◀ **lukket (...)** i **Baglaas** : lukket (noget) på en sådan måde, at (det) er gået i baglås.

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 25

◀ **Bestandigt i Fare, i Nød, i Trang, i Lidelse** : allusion til 2 Kor 11,23-27, hvor Paulus skriver: »Jeg har slidt og slæbt, tit været i fængsel, fået slag i massevis, jeg har været i livsfare mange gange. Af jøderne har jeg fem gange fået fyrre slag minus ét, jeg har fået pisk tre gange, er blevet stenet én gang, har lidt skibbrud tre gange, jeg har drevet rundt på det åbne hav et helt døgn. Ofte på rejser, i fare på floder, i fare blandt røvere, i fare fra mit eget folk, i fare fra hedninger, i fare i byer, i fare i ørkener, i fare på havet, i fare blandt falske brødre. Jeg har arbejdet og slidt, ofte haft søvnløse nætter, lidt sult og tørst, ofte fastet, døjet kulde og manglet klæder.«

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 32

◀ **skrækkes (...)** **op** : skræmmes op (fx af ro).

I trykt udgave: Bind 26 side 50 linje 38

◀ **være Redskab for Gud** : allusion til beretningen i ApG 9,10-19 om en discipel ved navn Ananias og Paulus, der endnu hed Saulus, og som var kommet blind ind til Damaskus efter sin kaldelse uden for byen. I et syn bød Jesus Ananias at gå hen til det hus, hvor Saulus opholdt sig for at lægge hænderne på ham, så han igen kunne se. Da Ananias vægrede sig, sagde Jesus til ham, v. 15-16: »Gå! For han er det redskab, jeg har udvalgt til at bringe mit navn frem for hedninger og konger og Israels børn, og jeg vil vise ham, hvor meget han skal lide for mit navns skyld.«

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 14

◀ **piinligt** : pinefuldt, smerteligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 18

◀ **en Alvidende** : dvs. Gud, jf. kap. 1, »Om Gud og hans Egenskaber«, afsnit 3, § 4, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 13f.: »Gud er *alvidende*, og kiender paa eengang, hvadsomhelst der er skeet, eller nu skeer, eller skal skee i al Eftertiden. Vore hemmeligste Tanker ere ikke skjulte for ham.«

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 19

◀ **en Almægtig** : dvs. Gud, jf. kap. 1, »Om Gud og hans Egenskaber«, afsnit 3, § 3, i *Balles Lærebog*, s. 13:

»Gud er *almægtig*, og kan gjøre alt, hvad han vil, uden Møje [besvær]. Men han gjør ikkun [alene] det, som er viist og godt, fordi han ikke vil andet, end det allene.«

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 19

◀ **vistnok** : rigtig nok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 19

◀ **saa** er der: således.

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 35

◀ **elske Gud** : 52,12.

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 36

◀ **skabte af Gud** : allusion til 1 Mos 1,26-27.

I trykt udgave: Bind 26 side 51 linje 38

◀ **Himmelspræt** : allusion til den leg (kaldt 'lege himmelspræt'), at en person lægges udstrakt på et klæde e.l., der holdes udspændt ml. to rækker personer, el. hen over deres udrukke arme og kastes i vejret for derefter atter at opfanges; el. til den leg, at man lægger en genstand (en sten, en tudse e.l.) på den ene ende af et på midten understøttet bræt, hvorefter man med en tung genstand slår på brættets modsatte ende, så genstanden flyver i vejret.

I trykt udgave: Bind 26 side 51m linje 10

◀ **tidligere bemærket** : sigter formentlig til journaloptegnelsen NB31:29, i *SKS* 26, 21f.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 9

◀ **gavtyveagtige** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 9

◀ **Pligter mod Gud** : sml. kap. 6, A. »Om Pligterne imod Gud«, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 58-69.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 11

◀ **den Pligt: at elske Gud** : hentyder til kærlighedsbuddet: »du skal elske Herren din Gud, af dit ganske Hierte, og af din ganske Siel, og af dit ganske Sind, og af din ganske Styrke«, Mark 12,30 (NT-1819). Se også 5 Mos 6,5; Matt 22,37; Luk 10,27.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 12

◀ **Charmant** : fortræffeligt, yndigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 21

◀ **conditio sine qua non** : lat., egl. 'betingelse uden hvilken ikke', dvs. en ufravigelig el. nødvendig betingelse; opr. et gl. rom. retsudtryk.

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 23

◀ **Lad de Døde begrave deres Døde** : citat fra Matt 8,22 ( 24,12).

I trykt udgave: Bind 26 side 52 linje 33

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 53 linje 5

◀ de **Medlevende**: samtidige.

I trykt udgave: Bind 26 side 53 linje 16

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 26 side 53 linje 19

◀ **faae Dig i Skjøderne** : Udtrykket er ikke identificeret, men betyder formentlig: få dig som medløber.

I trykt udgave: Bind 26 side 53 linje 25

◀ **vergebliche Mühe** : ty., forgæves, spildt møje, besvær. Jf. det epigrammatiske digt »Vergebliche Müh« af J.W. v. Goethe ( 74,11), se *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-60, Stuttgart og Tübingen 1827-42 (ktl. 1641-1668, bd. 1-55, 1827-33); bd. 2, 1827, s. 297: »Willst du der getreue Eckart seyn / Und Jedermann vor Schaden warnen, / 's ist auch eine Rolle, sie trägt nichts ein: / Sie laufen dennoch nach den Garnen.«

I trykt udgave: Bind 26 side 54 linje 8

◀ **stadselig** : som tager sig flot ud, prægtig.

I trykt udgave: Bind 26 side 53m linje 10

◀ **Zirat** : sirat, prydelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 53m linje 10

◀ **spille op med** : tage (hårdt) fat på.

I trykt udgave: Bind 26 side 54 linje 20

◀ **Dit Vidnesbyrd i det Indre** : hentyder til læren om 'testimonium Spiritus Sancti internum', lat., 'Helligåndens indre vidnesbyrd', dvs. Helligåndens vidnesbyrd i menneskets indre, jf. fx K. Hase *Hutterus redivivus oder Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche*, 4. udg., Leipzig 1839 [1828], ktl. 581 (forkortet *Hutterus redivivus oder Dogmatik*), s. 85. Se også Rom 8,16, hvor Paulus skriver til romerne: »Ånden selv vidner sammen med vores ånd om, at vi er Guds børn.« Se endvidere 1 Joh 5,6.

I trykt udgave: Bind 26 side 54 linje 25

◀ **Gud har forladt mig** : allusion til Jesu sidste korsord if. Matt 27,46 ( 33,21).

I trykt udgave: Bind 26 side 54 linje 30

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 26 side 54 linje 33

◀ **Du er uendelig Kjerlighed** : allusion dels til 1 Joh 4,8, dels til 1 Joh 4,16 ( 59,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 7

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 14

◀ **selv udraaber han Gud har forladt mig** : allusion til Jesu sidste korsord if. Matt 27,46 ( 33,21).

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 19

◀ **angest over** : bekymret for.

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 23

◀ **kjendelig** : tydelig, synlig.

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 31

◀ **Gud, som er Aand** : allusion til Joh 4,24 ( 17,28).

I trykt udgave: Bind 26 side 55 linje 33

◀ **tilforladeligste** : absolut mest pålidelige, sikreste.

I trykt udgave: Bind 26 side 56 linje 1

◀ **saa** ogsaa: således.

I trykt udgave: Bind 26 side 56 linje 1

◀ **frastødende** : stødende fra sig.

I trykt udgave: Bind 26 side 56 linje 15

◀ **potensere** : forstærke, give yderlige (ånds)kraft.

I trykt udgave: Bind 26 side 56 linje 36

◀ **Guds Majestæt** : Udtrykket forekommer i Luk 9,43 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 57 linje 17

◀ **Pathos** : (alvorlig) lidenskab.

I trykt udgave: Bind 26 side 57 linje 32

◀ **bliver (...) et Ordsprog** : spiller på 5 Mos 28,37, hvor israelitterne advares om, at de skal »blive til en Forskrækkelse, til et Ordsprog og til Spot iblandt alle Folkene, der HERREN skal føre dig hen« (GT-1740). Sml. 1 Kong 9,7 og Jer 24,9. – Talemåden 'at blive til et ordsprog' betyder at blive alm. genstand for nedsættende omtale (spot, dadel, o.l.).

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 4

◀ **ville** Docenterne: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 18

◀ **indslaget** : slagtet til nedsaltning (som forråd).

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 19

◀ **en gale Meier slæber paa ... Graasteen, som han troer er Specier** : Hvis der er en kilde, er den ikke identificeret; men sml. følgende passage i »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'« i *Stadier paa Livets Vei* (1845): »Det er comisk, at en gal Mand tager enhver Graasteen op og bærer den, fordi han troer, det er Penge«, SKS 6, 272,19f. I kladden står der »gale Meyer« (jf. *Pap.* V B 103,3). – **Specier**: prægede (fuldgyldige) møntstykker, kurante mønter.

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 22

◀ **Xsti Taler mod Phariseerne** : sigter først og fremmest til Jesu veråb over fariseerne og de skriftkloge i Matt 23,1-36. Se også Matt 15,1-11; 16,5-12; Joh 8,12-20. – **Phariseerne**: 18,13.

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 34

◀ **skrække tilbage** : afskrække, få til at opgive sit forehavende.

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 35

◀ **de have Moses og Profeterne ... saa troe de heller ikke o: s: v:** : hentyder til v. 29-31 i Jesu lignelse om den rige mand og Lazarus i Luk 16,19-31 ( 10,16).

I trykt udgave: Bind 26 side 58 linje 36

◀ **tale i Tunger** : tale under inspiration af Helligånden, se 1 Kor 14,2, hvor Paulus skriver: »For den, der taler i tunger, taler ikke til mennesker, men til Gud; ingen forstår ham jo, det, han taler ved Ånden, er hemmeligheder.« Se i øvrigt 1 Kor 14,3-25. Med udtrykket 'at tale i tunger' kan der også være tænkt på at 'tale med nye tunger', se Mark 16,17, hvor den opstandne Jesus i sin sidste tale til sine disciple siger: »Og disse tegn skal følge dem, der tror: I mit navn skal de uddrive dæmoner, de skal tale med nye tunger«.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 1

◀ **ex animi sententia** : lat., som sin oprigtige mening.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 4

◀ **Vrævlet** : vrøvlet.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 7

◀ **taget (...) hen ligefrem** : taget til sig i ligefrem betydning.



I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 8

◀ **Gud er Kjerlighed** : allusion dels til 1 Joh 4,8: »Den, der ikke elsker, kender ikke Gud, for Gud er kærlighed«, dels til 1 Joh 4,16: »Gud er kærlighed, og den, der bliver i kærligheden, bliver i Gud, og Gud bliver i ham.«

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 13

◀ **Gud vil være elsket** : hentydning til kærlighedsbuddet ( 52,12).

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 13

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 15

◀ **4 ß** : 4 skilling, fast udtryk for et meget lille beløb; ß er en gængs forkortelse for skilling ( 44,2).

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 18

◀ **Selskabs-Manden** : 10,32.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 31

◀ **Dyre-Bestemmelsen** : 30,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 59 linje 31

◀ **Storm, Havsnød, Lidelse** : hentydning til 2 Kor 11,23-27 ( 50,32). Se også Matt 8,23-27; 14,28-31; ApG 27,13-44.

I trykt udgave: Bind 26 side 60 linje 26

◀ **sætte Been af** : amputere ben.

I trykt udgave: Bind 26 side 60 linje 34

◀ hvis **saa**: således.

I trykt udgave: Bind 26 side 61m linje 4

◀ **Feil-Synet** : den urigtige iagttagelse, opfattelse, bedømmelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 61 linje 4

◀ **er Gud Kjerlighed** : hentyder dels til 1 Joh 4,8, dels til 1 Joh 4,16 ( 59,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 61 linje 12

◀ **at skulle ... elske Gud** : hentyder til kærlighedsbuddet ( 52,12).

I trykt udgave: Bind 26 side 61 linje 14

◀ **Affald** : frafald; jf. 2 Thess 2,3 og 1 Tim 4,1.

I trykt udgave: Bind 26 side 61 linje 32

◀ **farer paa** : sejler på, besejler.

I trykt udgave: Bind 26 side 62 linje 4

◀ **Vestindien** : De vestindiske Øer el. De caribiske Øer, hvoraf Skt. Croix, Skt. Jan og Skt. Thomas tilhørte Danmark indtil 1917.

I trykt udgave: Bind 26 side 62 linje 5

◀ det (...) **er saa**: forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 26 side 62m linje 1

◀ **uden** : undtagen.

I trykt udgave: Bind 26 side 62m linje 5

◀ **Nødeskaller**: (spøgefuld) betegnelse for et lille skrøbeligt fartøj.

I trykt udgave: Bind 26 side 62m linje 11

◀ **To skulle male sammen paa Qværnen ... den Anden skal lades tilbage** : fri gengivelse af Matt 24,41, hvor Jesus i sin tale om, hvordan Menneskesønnens komme skal være, siger: »To Qvinder skulle [skal] male paa Qværnen; den Ene skal annammes, og den Anden lades tilbage« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 62 linje 10

◀ **Apostelen siger, at Troen kommer ved Hørelsen** : henviser til Rom 10,17, hvor Paulus skriver: »Altsaa kommer Troen derved, at man hører, men at man hører, skeer ved Guds Ord« (NT-1819). I NT-1740 gengives verset således: »Saa er Troen af Hørelsen: men Hørelsen er ved Guds Ord.«

I trykt udgave: Bind 26 side 62 linje 29

◀ **von Hörensagen** : af ty. 'vom Hörensagen', efter hvad man har hørt andre fortælle.

I trykt udgave: Bind 26 side 62 linje 30

◀ **han er Kjerlighed** : allusion dels til 1 Joh 4,8, dels til 1 Joh 4,16 ( 59,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 63 linje 12

◀ **Christus raabte »min Gud ... hvi haver Du forladt mig«** : fri gengivelse af Jesu sidste korsord if. Matt 27,46 ( 33,21). – **hvi**: hvorfor.

I trykt udgave: Bind 26 side 63 linje 21

◀ **»Slaae Laaget til« ... staaer der i en gammel Psalme** : formentlig frit citat fra 9. strofe i salmen »Naar jeg betænker den tid og stund«, optaget i *Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog* (kendt som 'Kingos Salmebog'), Kbh. 1833 [1699], ktl. 204, s. 162f., hvor 9. strofe lyder, s. 163: »Et sove-kammer skal være min grav, / Mit legem sig der skal hvile, / Paa domme-dag staaer jeg deraf, / Derpaa jeg intet tvivler, / Gak ind, min siel, / Og hviil dig vel, / Det onde lad vederfare, / Luk døren til, / Naar GUD han vil, / Da skal du aabenbares.« Forfatteren er formentlig den no. præst Peder Nielsen (1572-1604), der kan have skrevet salmen i anledning af sin teologistuderende søn Niels Pedersens død o. 1600. I *Gamle og Nye Psalmer udvalgte og lempede efter vor Tids Tarv*, af P. Hjort, 2. forøgede udg., Kbh. 1840 [1838], ktl. 202, s. 300-302, er som nr. 169 medtaget stroferne 9, 13 og 12 i bearbejdet form. Og i *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*, Kbh. 1845, ktl. 197, s. 49f., optog J.P. Mynster ( 45,15) som nr. 609 stroferne 1, 7, 8 og 9 i bearbejdet form. DDS-1988, nr. 626.

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 1

◀ **Syndens Legeme** : allusion til Rom 6,6, hvor Paulus skriver, at vort gamle menneske er blevet korsfæstet sammen med Kristus, for at »Syndens Legeme skal blive til Intet, saa at vi ikke fremdeles skulle [skal] tiene Synden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 8

◀ **Straffe-Anstaltens**: det statslige fængsel, hvori man udstår de strengere og mere langvarige frihedsstraffe.

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 8

◀ **til Overflod** : til ingen nytte, overflødig.

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 16

◀ **Madammer** : gifte kvinder, koner ( 27,18).

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 22

◀ **Slægt** : generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 64 linje 23

◀ **Nødvendigheds-Artikler** : genstande, varer, der hører til menneskets fornødenheder.

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 1

◀ **beskjeftige sig med mine Buxer** : sigter især til Peter Klæstrups tegninger af SK i det satiriske ugeskrift *Corsaren*, hvor man den 9. jan. 1846 (nr. 277, sp. 4), den 23. jan. (nr. 279, sp. 1 og 2) og den 6. marts (nr. 285, sp. 9) ser SKs lapsede påklædning og bukseben af forskellig længde ( 35,23). Jf. også »Den nye Planet« i *Corsaren*, den 9. jan. (nr. 277, sp. 1-4), der former sig som en fiktiv diskussion ml. J.L. Heiberg, astronomen C.F.R. Olufsen og SK, hvor Olufsen med henvisning til sin skrædder forsikrer SK, at »det ene Buxelaar er s'gu altid lige saa langt som det andet, naar jeg ikke udtrykkelig forlanger det anderledes, for at see geniask ud« (sp. 2f.). Se illustration 2-15 i SKS K20, 41-44. Klæstrup fremstillede igen SK med ulige lange bukseben på tegningen »Søren Kierkegaard og 'Aftenbladet' i en theologisk Tarantella med Castagnetter« i *Corsaren*, nr. 381-a, den 8. jan. 1848; se tegningen i *Kierkegaard: The Corsair Affair and Articles Related to his Writings*, overs. og udg. med noter af H.V. Hong og E.H. Hong (bd. 13 i *Kierkegaard's Writings*), Princeton 1982, s. 137, og i Peter Tudvad *Kierkegaards København*, Kbh. 2004, s. 384.

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 6

◀ **trompetende** : blæsende i trompet; udråbende (på en højrøstet pralende måde).

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 6

◀ **»Men nok« som man siger »paa Borgemesterens Bord«** : Talemåden er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 9

◀ **baade til at søge og til at finde** : hentyder til Matt 7,7-8, hvor Jesus siger: »Bed, så skal der gives jer; søg, så skal I finde; bank på, så skal der lukkes op for jer. For enhver, som beder, får; og den, som søger, finder; og den, som banker på, lukkes der op for.«

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 12

◀ **Digter ... lader Pigebarnet sige om Frierne: »den Ene er for ung ... i min Dands«** : frit citat fra 11. strofe i romancen »Tre Beilere« i Christian Winthers *Digtninger*, Kbh. 1843, s. 246, hvor den unge pige, der i strofe 10 har afvist de to af bejlerne, junkeren og præsten, siger: »Thi Een er for ung til / At eie min Krands; / Den Anden for tung til / At træde min Dands. / Nei, Flaske og Bæger / Hinanden staae næst, / Og lige Børn leger, / Det veed jeg, dog bedst.«

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 16

◀ **ender med mig som med Pigebarnet, at jeg tager den Tredie** : sigter til, at den unge pige vælger den tredje bejler, mølleren, jf. 12. strofe: »Herr Pastor! I læse / Og vie min Krands! / Herr Junker! I blæse / Paa Hornet til Dands! / Men Dandsen jeg træde / Med Mølleren her, / Min Trøst og min Glæde, / Saa kjæk og saa kjær!« s. 247. Se også 14. og sidste strofe: » - Saa vied da Præsten / Den hellige Krands; / Saa blæste fra Hesten / Den Junker til Dands; / Saa dandsed de Tvende / Hel lystigt i Hu, - / Det kan sig vel hænde, / De dandser endnu!« s. 248.

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 18

◀ **Qvinden blev taget af Mandens Side** : sigter til 1 Mos 2,21-22, hvor det fortælles: »Da lod Gud Herren en tung søvn falde over Adam, og mens han sov, tog han et af hans ribben og lukkede til med kød. Af det ribben, Gud Herren havde taget fra Adam, byggede han en kvinde og førte hende til Adam.«

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 23

◀ **at komme ind i en Side-Bemærkning** : Talemåden er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 65 linje 25

◀ **»Tillad mig først at tage Afskeed« o: s: v:** : frit citat fra Luk 9,61, hvor det fortælles, at da Jesus havde sagt: »følg mig!«, sagde en til ham: »Herre! jeg vil følge dig; men tilsted mig først, at tage Afskeed fra dem, som ere i mit Huus« (NT-1819). Ham svarede Jesus: »Ingen, som lægger sin Haand paa Ploven, og seer tilbage, er vel skikket til Guds Rige«, v. 62 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 1

◀ **først ... søge Guds Rige** : hentyder til Matt 6,33 ( 36,1).

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 4

◀ **Den, der vidste Alt** : hentyder til Joh 18,4: »Jesus vidste Alt, hvad der skulde komme over ham« (NT-

1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 10

◀ **at ville begrave sin Fader** : hentyder til Matt 8,22 ( 24,12).

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 17

◀ **han som selv græd ved Lazari Grav** : If. Joh 11,35 var det ikke ved Lazarus' grav, Jesus græd, men da han så Lazarus' søster Maria og de jøder, der fulgte hende, græde.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 18

◀ **han som selv betroede Moderen i Sønnens Omsorg** : hentyder til beretningen i Joh 19,17-37 om Jesu korsfæstelse og død, hvor det fortælles i v. 26-27: »Der [da] Jesus da saae sin Moder, og den Discipel staae hos [ved siden af], som han elskede, siger han til sin Moder: Qvinde, see det er din Søn. Derefter siger han til Discipelen: see, det er din Moder. Og fra den Time tog Discipelen hende hjem til Sit« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 18

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 21

◀ **Alcibiades** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 21

◀ **»naar han taler, banker mit Hjerte ... Taarer strømme ud af mine Øine«** : citat fra Alcibiades' tale i Platons *Symposion*, hvor Alcibiades om det indtryk, Sokrates' taler har gjort og stadig gør på ham, siger (215e): »Naar jeg hører ham, banker mit Hjerte heftigere, end Korybanternes, og Taarer udstrømme under hans Tale; og jeg seer, det gaaer mange andre ligesaa«, *Udvalgte Dialoger af Platon* ( 12,12) bd. 2, 1831, s. 89 (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 139). Jf. *Platonis opera* bd. 3, 1821, s. 530f.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 22

◀ **giække** : dels bedrage, vildlede, dels skæmte, spøge.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 27

◀ **stillet (...) frem** : fremstillet.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 32

◀ **gribes ... af dette ethiske Ideal, som S. fremstillede ... det Lavere i ham ... ikke beseire** : sml. følgende passage i Alcibiades' tale, hvor han om Sokrates siger (216a-b): »han nøder mig til den Tilstaaelse, at, hvormange Mangler jeg end har, forsømmer jeg dog mig selv og blander mig i Athenernes Anliggender. Med Magt tilstopper jeg derfor Ørene og flygter for ham, som for Sirenerne, at jeg ikke skal blive siddende ved hans Side og ældes. Han er det eneste Menneske, hos hvem jeg har følt det, som ingen skulde troe at boe hos mig, Skam; for ham ene skammer jeg mig virkelig. Thi jeg er mig meget vel bevidst, at jeg ikke kan modsige ham, naar han foreskriver mig, hvorledes jeg skal handle, men at jeg, naar jeg forlader ham, igjen lader mig henrive af Mængdens Gunst. Derfor løber jeg bort og flygter for ham, og naar jeg seer ham, skammer jeg mig over det, jeg har tilstaaet«, *Udvalgte Dialoger af Platon* bd. 2, 1831, s. 89f. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 139f.). Jf. *Platonis opera* bd. 3, 1821, s. 530f.

I trykt udgave: Bind 26 side 66 linje 37

◀ Det **Skuffende**: bedragende, vildledende.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 24

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 24

◀ **paa Liv og Død** : med livet som indsats.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 27

◀ **Platos Apologie** : el. *Sokrates' Forsvarstale* af Platon (427-347 f.Kr.), gr. filosof, elev af Sokrates, som er

den gennemgående hovedperson i hans dialoger; grundlagde 387 f.Kr. Akademiet i Athen; blandt hans elever var Aristoteles.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 28

◀ **Journalerne** : dagbladene, aviserne.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 32

◀ **udviser** : lader komme til udtryk, viser.

I trykt udgave: Bind 26 side 67 linje 34

◀ Theater-**Slægt**: generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 3

◀ **Elverpigerne ere hule i Ryggen** : således if. folkevise- og folkesagnsoverleveringen, jf. fx J.M. Thiele *Danske Folkesagn* 1.-4. samling, bd. 1-2, Kbh. 1818-23, ktl. 1591-1592; bd. 2, 4. samling, s. 26: »Ellekonen er ung og forførerisk at see til, men bagtil er hun huul som et Deigtrug«. – **Elverpigerne**: el. ellepigerne ( 11,35). Om den fortryllende magt i deres sang, se folkevisen »Elvehøj«, i *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* ( 11,31) bd. 1, s. 234-236.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 3

◀ **eneste** : enestående.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 5

◀ **Kjælerie** : blødsødenhed, nænsomhed.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 7

◀ **med Døden for Øinene** : hentyder til, at Sokrates kunne se frem til at blive dømt til døden, hvis han blev kendt skyldig i de anklager, der var fremført imod ham ( 21,14).

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 11

◀ **Hvad mine Pseudonymer oftere tale om ... ikke et Skuespil for Msker, men for Guder** : se fx følgende passage i kap. 1 i anden dels andet afsnit i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), hvor den pseudonyme forf. Johannes Climacus skriver: »Lad mig nu ved et Billede mere anskueligt minde om Forskjellen mellem det Ethiske og det Verdenshistoriske, Forskjellen mellem Individets etiske Forhold til Gud og det Verdenshistoriskes Forhold til Gud. En Konge har vel stundom et kongeligt Theater alene for sig selv, men denne Forskjel, der udelukker Undersaatterne, er tilfældig. Anderledes naar vi tale om Gud og om det kongelige Theater, han har for sig selv. Altsaa Individets etiske Udvikling, det er det lille Privat-Theater, hvor Gud vel er Tilskuer, men hvor Individet leilighedsviis ogsaa selv er det, skjøndt han væsentligen skal være Skuespilleren, der dog ikke bedrager, men aabenbarer, som al ethisk Udvikling er at blive aabenbar for Gud. Men Verdenshistorien det er den kongelige Skueplads for Gud, hvor han ikke tilfældigen men væsentligen er den eneste Tilskuer, fordi han er den eneste, der kan være det. Til dette Theater staaer Adgang ikke aaben for nogen eksisterende Aand. Vil han indbilde sig at være Tilskuer der, da glemmer han blot, at han jo selv skal være Skuespiller paa det lille Theater, overladende til hiin kongelige Tilskuer og Digter, hvorledes denne vil benytte ham i det kongelige Drama, Drama Dramatum [lat., dramaernes drama]. / Dette gjelder for de Levende, og kun disse kan der jo siges, hvorledes de skulle leve; og kun ved selv at forstaae dette kan man, hvis det endeligen skal gøres, ledes til at reconstruere en Afdøds Liv, hvis der bliver Tid dertil. Men bagvendt er det, istedetfor ved selv at leve at lære, at lade de Afdøde leve om igjen, da at gaae hen og ville af Afdøde, hvilke man opfatter som havde de aldrig levet, lære, hvorledes man skal – ja det er utroligt, saa bagvendt det er – leve – hvis man allerede var afdød.« SKS 7, 146f.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 14

◀ **dette Socratiske: ... i Sandhed at forstaae er at være** : hentyder formentlig til Sokrates' påstand, at det menneske, der har den sande erkendelse, ikke kan lade denne erkendelse tilsidesætte af lidenskaber, lyster o.l., og at de mennesker, der ikke gør det rigtige, skønt de godt erkender det, derved udtrykker deres uforstandighed ( 12,12). Sml. marginaloptegnelsen NB22:90.b, fra jan. 1851, og journaloptegnelsen NB23:134, fra feb. el. marts 1851, i SKS 24, 152m og 273.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 19

◀ **kunne** vi: kan.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 23

◀ **Oehlenschläger vil digte Socrates** : sigter til Oehlenschlägers tragedie *Socrates* (1836), se Oehlenschlägers *Tragødi*er bd. 1-10, Kbh. 1841-49 (ktl. 1601-1605, bd. 1-9, 1841-44); bd. 8, 1842, s. 147-276. Tragedien havde premiere på Det kgl. Teater i dec. 1835 og blev opført i alt fire gange, sidste gang i okt. 1836. – **Oehlenschläger**: Adam Gottlob Oehlenschläger (1779-1850), da. digter; titulær prof. 1809, fra 1810 ekstraordinær og fra 1827 ordinær prof. i æstetik ved Københavns Universitet, hvis rektor han var 1831-32. SK havde flere værker af Oehlenschläger, jf. ktl. 1597-1600 og U 87.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 32

◀ **Deres Høivelbaarenhed** : titulatur til person, der i rangforordningen ( 44,17) optræder i 2. rangklasse, fx konferensråder; Oehlenschläger blev udnævnt til konferensråd i 1847.

I trykt udgave: Bind 26 side 70 linje 40

◀ **den Joh. Climacus ... en Taler, der i en Climax ... stiger fra det Høiere til det Lavere** : henviser til følgende passage i kap. V »Slutning« i anden dels andet afsnit i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), i SKS 7, 545,24-29: »Dersom en Orthodox i et fortroligt Øieblik vilde betroe En, at han dog egentligen ikke havde Troen: nu ja, deri er Intet latterligt; men naar en Orthodox i saligt Sværmerie selv forundret næsten over sin Tales høie Sving, ganske aabner sig for En i Fortrolighed, og han er saa uheldig at tage Feil af Directionen [retningen], saa han *stiger* fra det Høiere til det Lavere, saa er det vanskeligere at lade være at smile.« – **Joh. Climacus**: Johannes Climacus, den pseudonyme forf. af *Philosophiske Smuler* (1844) og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. Navnet Climacus hentyder formentlig til den gr. teolog og munk Johannes Klimax el. på lat. Climacus (o. 579-649), der levede 40 år som eneboer ved foden af Sinajbjerget og var forf. til værket *Κλίμαξ τοῦ παραδείσου* (gr. (Klímax toû paradeísou), på lat. *Scala paradisi*, Paradisstigen), heraf hans tilnavn. Se i øvrigt den fyldigere kommentar i SKS K4, 197. – **Climax**: af gr., klimaks, trappe, stige; retorisk stigning.

I trykt udgave: Bind 26 side 71 linje 2

◀ **Ø** : Oehlenschläger.

I trykt udgave: Bind 26 side 71 linje 6

◀ **falde paa** : få det indfald, finde på.

I trykt udgave: Bind 26 side 71 linje 10

◀ **gavtyveagtigt** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 71 linje 30

◀ **den menige Mand**s: 30,31.

I trykt udgave: Bind 26 side 71 linje 31

◀ **hidse (...)** paa : opildne til angreb på, kamp mod.

I trykt udgave: Bind 26 side 72 linje 14

◀ **Til Vederlag** : til gengæld.

I trykt udgave: Bind 26 side 72 linje 19

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 72 linje 26

◀ **forflere sig** : mangfoldiggøre sig, avle.

I trykt udgave: Bind 26 side 72 linje 27

◀ **bæstisk** : dyrisk.

I trykt udgave: Bind 26 side 72 linje 30

◀ **sandselig** : som kan opfattes med sanserne, anskueligt, fatteligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 73 linje 13

◀ **geistlige Costümer** : jf. forordning af 13. marts 1683 om klædedragter m.m., kap. 1, § 5, der stadig var gældende på SKs tid: »Bispen over Siellands Stift og Kongens Confessionarius maae bære sorte Fløiels Vinge-Kiorteler [dvs. ornat i fuld fløj], Fløiels-Huer og Bonetter [doktorhatte el. præstehatte]; de andre Bisper sorte Silke-Kiorteler med Fløiels Vinger, saa og [ligesom] sorte Fløiels Huer og Bonetter; promoti Doctores in Theologia [promoverede doktorer i teologi] Fløiels Bonetter og Vinger paa deres Kiorteler af Fløiel, saa og Silke-Simarrer [lange silkekåber]; Og maae ingen, uden Kiøbsted-Præster, Capellaner i Khavn, Provster og Præster paa Landet, som ere promoti Magistri [promoverede magistre], bære Bonetter.«

I trykt udgave: Bind 26 side 73 linje 24

◀ **Stjerner** : Dannebrogordenen stiftedes 12. okt. 1671 af kong Christian V. Kort efter kong Frederik VI's tronbestigelse indledtes med forordning af 28. juni 1808 en demokratisering af ordenen, der for fremtiden ikke skulle være forbeholdt adelige alene. På SKs tid var der tre klasser: Storkors, Kommandør og Ridder af Dannebrog. Dens ordenstegn skulle være et »udvortes Tegn paa erkendt Borgerværd«, uden hensyn til stand og alder. Dermed åbnedes for, at gejstlige og professorer blev dekoreret med ordener. Her sigtes til ordenens dengang højeste klasse, storkorsridderne, som, hvis der var tale om gejstlige, måtte bære et guldkors i bånd om halsen og et storkors forsynet med sølvstråler, der dannede en stjerne.

I trykt udgave: Bind 26 side 73 linje 25

◀ **den menige Mand** : 30,31.

I trykt udgave: Bind 26 side 73 linje 25

◀ **fra Slægt til Slægt** : fra generation til generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 5

◀ **længst** : allerede længe.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 5

◀ **at tilfredsstille Tiden** : 28,18.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 6

◀ som **skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 7

◀ **Goethe** : Johann Wolfgang v. Goethe (1749-1832), ty. digter, dramatiker, essayist, jurist, statsmand og naturvidenskabsmand. SK ejede bd. 1-55 af *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* ( 54,8).

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 11

◀ **Hegel** : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof og teolog; fra 1816 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin. SK havde i sit bibliotek en række bind af *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (jf. ktl. 549-565 og ktl. 1384-1386).

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 11

◀ **Mynster** : 45,15. SK har flere gange i sine journaler sammenstillet Mynster med Goethe, se fx journaloptegnelserne NB5:37, fra juni 1848, hvor SK skriver om biskop Mynster: »Det Store hos ham er personlig Virtuositet a la Goethe«, SKS 20, 385,23f.; og NB10:28, fra feb. 1849, hvor SK taler om »dette Mynstersk-Goethiske at gjøre de Medlevende [samtidige] til Instantzen«, SKS 21, 271,18f.; samt NB14:62, fra nov. 1849, i SKS 22, 380,34.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 11

◀ **exsequeret at det at tilfredsstille Tiden var ... Alvor** : sml. følgende passage i kap. 3 »Styrelsens Part i mit Forfatterskab« i andet afsnit af *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, skrevet i 1848, posthumt udg. af P.C. Kierkegaard, Kbh. 1859, s. 68, noten, hvor SK skriver: »Jeg har ikke med den mindste Brøksdeel af den mig forundte Evne stræbt at udtrykke dette (som maaskee er at elske Menneskene): at Verden er god, elsker det Sande, vil det Gode, at Tidens Fordring er Sandhed, at Slægten er det Sande eller vel endog Gud, og Opgaven derfor (goethisk-hegelsk) at tilfredsstille Samtiden. Tværtimod, jeg har stræbt at udtrykke, at Verden, om den ikke er ond, er middelmaadig; at 'Tidens Fordring' altid er Daarskab og Taabeligheder; at Sandheden i Verdens Øine er en latterlig Overdrivelse eller en sær Overflødighed; at det Gode maa lide« (SV2 13, 613). Se også journaloptegnelsen NB29:81, fra slutningen af maj el. begyndelsen af juni 1854, hvor SK skriver: »Maalestokken for det at være Msk. i det nye Testamente er: Evigheden, ikke et Folk, et

Aarhundrede, et Land, de Udmærkede i en Samtid, Samtiden udendvidere, en jammerlig Samtid o: s: v: Og tænk nu paa disse rædsomme Falsationer [forfalskninger] i Retning af [i henseende til] hvad jeg med et Ord vil betegne som det Goethiske, Hegelske at tilfredsstille Tiden.« SKS 25, 343,5-10.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 11

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse ( 20,31).

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 15

◀ **lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 18

◀ **falde paa** : få det indfald, finde på.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 20

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 26

◀ **længst** : for længst.

I trykt udgave: Bind 26 side 74 linje 33

◀ **fortvivlet om** : tvivlet stærkt om, opgivet.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 1

◀ **Augustinus** : 31,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 3

◀ **det Fuldkomne ved Xstd. ... Autoriteten, at Xstd. har Sandheden ... Slægten ... havde lært** : se afsnittet »Augustinus über Wahrheit, Vernunft, Offenbarung, Glauben, Wissen, Philosophie, Christenthum, heilige Schrift u. s. w.« i kapitlet »Aurelius Augustinus« i F. Böhringer *Die Kirche Christi und ihre Zeugen* ( 31,5) bd. 1, 3. del, 1845, s. 234-297. Se fx s. 240: »Mit der wahren Religion ist *auch deren Auctorität* und Beglaubigung gegeben; so gewiss sie die wahre Religion ist, so gewiss ist sie auch als solche beglaubigt. 'Der Weg zur Wahrheit muss durch eine göttliche Auctorität für alle vorgezeichnet, die Wahrheit durch ein grosses Ansehen beglaubigt sein.'<« S. 241: »Diese göttliche Beglaubigung der absoluten Religion findet nun Augustin im Christenthum, das ihm eben die absolute Religion ist.« S. 248f.: »Es erscheint aber die Wahrheit der Religion *zunächst* in der *Form der Auktorität*. Darum ist auch das Verhältniss der Menschen zu ihr *zunächst* das des *Auktoritätsglaubens*. Diese Form des Glaubens ist begründet eben in der Form der Auktorität, in der die Religion an den Menschen herantritt; sie ist aber weiter noch und ganz wesentlich in der *Natur* und dem *Bedürfniss* des Menschen begründet, und zwar in doppelter Beziehung, in *geistiger* und *sittlicher*, – einmal als *Milch*, wenn wir so sagen dürfen, und dann als *Zucht*. (...) 'Nach Ordnung der Natur verhält es sich stets so beim Lernen, dass *die Auktorität den Gründen vorausgeht*. Denn solche Gründe möchten schwach erscheinen, welche, nachdem sie schon angeführt wurden, noch Bekräftigung durch Auktorität zu Hülfe nehmen. Da nun die *mit Dunkel umfangenen Seelen der Menschen, gewohnt an die Finsterniss, in welcher sie durch ihre Sünden und Laster umnachtet werden, nicht vermögen, der hellen und lautern Wahrheit mit sicherem Blick der Vernunft in's Auge zu schauen*: so ward sehr heilsam veranstaltet, dass unserem vor dem Lichte der Wahrheit blinzenden Blicke die Auktorität, *wie mit schattenden Zweigen, unserer menschlichen Schwäche schonend, zu Hülfe käme ...*'« – **Slægten**: menneskeheden. – **trættet i**: kørt træet i, udmattet af.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 4

◀ **En saakaldt filosofisk Xstd.** : hentyder formentlig til samtidige tendenser hos både rationalistiske og hegeliensk-spekulative filosoffer og teologer til at ville afvise en autoritet uden for fornuften og derfor søge at begrunde kristendommen filosofisk. Der kan desuden være tænkt på, at religiøs tro i Hegels ( 74,11) videnskabshierarki er underordnet filosofisk viden. If. Hegel befinder filosofisk viden sig på det højeste niveau i systemet af spekulativ viden, fordi den begriber 'begrebet' ('Begriff') som begreb, dvs. i dets abstrakte begrebslige form af 'det almene' ('Allgemeinheit'), 'det særskilte' ('Besonderheit') og 'det enkelte' ('Einzelheit'). Når religion derimod opererer med det samme begreb, kommer det til udtryk i empirisk form som 'forestilling' ('Vorstellung') og er således begrebet som noget tilfældigt og ikke begrundet videnskabeligt. Filosofiens begrebslige viden er rensset for alle tilfældige, empiriske elementer og repræsenterer netop derfor den højeste form for viden.



I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 11

◀ **höchstens** : ty., højst, i det højeste.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 12

◀ **fra Slægt til Slægt** : fra generation til generation.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 18

◀ **charmant** : fortræffeligt, yndigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 19

◀ **som evig Fortabte** : se fx Jesu beskrivelse i Matt 25,31-46 af Menneskesønnens verdensdom, hvor det hedder, at han til dem på den venstre side af tronen skal sige: »gaaer bort fra mig, I forbandede! i den evige Ild, som er beredt Diævelen og hans Engle«, v. 41 (NT-1819). Sml. kap. 8 »Om Menneskets sidste Tilstand«, § 5, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 113: »*Christus vil holde Dom paa den høitideligste Maade over alle Mennesker*, efter deres Opstandelse, og lade det herved blive offentligen kundbart [kendt, vitterligt] for alle, at de Gudfrygtige ere værdige til at leve evindeligen i Hæder og Glæde, men at de Ugudelige derimod bør være den Straf underkastede, som deres onde Gierninger føre med sig.« Se også § 132 »*Damnatio et beatitudo aeterna*« (lat., »Evig fordømmelse og salighed«) i K. Hase *Hutterus redivivus oder Dogmatik* ( 54,25), s. 341-346.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 25

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 29

◀ **sætter et Barn en Lectie** : fastsætter et bestemt pensum som hjemmearbejde for et barn.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 34

◀ **tilgavns** : grundigt, fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 26 side 75 linje 36

◀ **faldt En paa Sinde** : dukkede op i ens bevidsthed, randt en i hu, faldt en ind.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 3

◀ **Intet mindre end** : alt andet end, lige det modsatte af.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 11

◀ **Gavtyv** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 13

◀ **de 70 Fortolkere indspærredes hver i sin Celle** : I Aristeasbrevet, en roman i form af et brev, der foregiver at være skrevet af Aristeas til Filokrates, fortælles det, at da den egyptiske kong Ptolemæus savnede et eksemplar af jødernes hellige lov i sit bibliotek, skrev han til ypperstepræsten i Jerusalem, der foruden et fornemt eksemplar af Moseloven sendte 72 skriftlærde jøder til Alexandria, hvor de oversatte den mosaiske lov til græsk på 72 dage. Denne beretning, der angives at være skrevet under Ptolemæus II Filadelfos (285-246 f.Kr.), opfattes af de fleste som en legende. Jf. fx W.M.L. de Wette *Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die Bibel Alten und Neuen Testaments* bd. 1-2, 4. forøgede udg., Berlin 1833-34 [1817-26], ktl. 80; bd. 1, *Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen und apokryphischen Bücher des Alten Testaments*, s. 58-64. If. en senere legende skulle oversætterne være blevet spærret inde, afsondret fra hinanden, og hver for sig have oversat hele GT til græsk; og da de var færdige, viste det sig, at de under guddommelig inspiration havde oversat nøjagtigt ens. Tallet 72 er også senere blevet afrundet til 70 og har givet navn til den alexandrinske oversættelse af hele GT: *Septuaginta* (lat. 70; ofte skrevet: LXX). Jf. fx *Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände*. (*Conversations-Lexikon*), 8. udg., bd. 1-12, Leipzig (F.A. Brockhaus) 1833-37, ktl. 1299-1310; bd. 10, 1836, s. 157.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 15

◀ **Forbrydere nu tildags indspærres eensomt** : sigter til fængsling i isolation. Ved reglement af 7. maj 1846 for arrestvæsenet i Danmark, § 1, var følgende praksis blevet indført: »I ethvert Arresthuus, der herefter

af Nyt opføres eller ombygges, skal der forefindes et tilstrækkeligt Antal Enkelt-Celler, saa at enhver til Varetægt eller Strafs Afsoning deri indsat Person i Regelen kan holdes afsondret fra alle Andre.«

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 15

◀ **Dyre-Bestemmelsen** : 10,32 og 30,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 22

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 76 linje 31

◀ **end mindre** : endnu mindre, endsige.

I trykt udgave: Bind 26 side 77 linje 6

◀ **Misligt** : betænkeligt, af tvivlsom værdi.

I trykt udgave: Bind 26 side 77 linje 7

◀ **Socrates kjendte Enden paa Historien ... ved Begyndelsen - der begynder han** : sigter formentlig til, at Sokrates begyndte med den reflekterede bevidsthed, at det eneste, han vidste, var, at han intet vidste, og at han i den forstand kendte enden på historien, at han godt vidste, at intet menneske i grunden vidste noget - væsentligt. Se fx Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale* (21a-23b), hvor Sokrates fortæller, at da Chairefon havde spurgt oraklet i Delfi, om der var nogen visere end Sokrates, og dette var blevet benægtet, havde Sokrates sat alt ind på at udgrunde gudens mening. Han havde opsøgt alle dem, der regnedes for vise, for at udspørge dem og undersøge arten af deres visdom. Efter en samtale med en politiker konstaterede han: »Det turde være sandsynligt, at ingen af os virkelig har nogen værdifuld Viden; men han tror, han har det, jeg har det heller ikke, men det er jeg klar over. Fremfor denne Mand har jeg vel da det lille Forspring i Visdom, at jeg ikke bilder mig ind at besidde en Visdom, som jeg i Virkeligheden ikke har« (*Platons Skrifter* ( 12,12) bd. 1, s. 269-272; s. 270). Sokrates måtte efterhånden sande, at guden havde ret, idet Sokrates' visdom bestod deri, at han vidste, at den menneskelige visdom strengt taget intet er værd: »Derfor bliver jeg ogsaa rastløs ved med min Søgen og Forsken, som Guden har anvist mig det, hver Gang jeg mener, at der er en af mine Landsmænd eller en af de Fremmede her i Byen, der er vis; og naar jeg har opdaget, at han ikke er det, viser jeg ham det og støtter dermed Gudens Sag« (bd. 1, s. 272). Jf. *Platonis opera* ( 12,12) bd. 8, 1825, s. 106-113.

I trykt udgave: Bind 26 side 77 linje 24

◀ naar **saa er**: det forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 26 side 77 linje 26

◀ **gaae som jo Socrates forstod sit Liv, i guddommelig Ærende** : se Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, hvor Sokrates til dommerne siger (23b): »Derfor bliver jeg ogsaa rastløs ved med min Søgen og Forsken, som Guden har anvist mig det, hver Gang jeg mener, at der er en af mine Landsmænd eller en af de Fremmede her i Byen, der er vis; og naar jeg har opdaget, at han ikke er det, viser jeg ham det og støtter dermed Gudens Sag. / Det har jeg haft saa travlt med, at jeg ikke har haft Tid til at beskæftige mig i nævneværdig Grad med Byens og med mine egne private Anliggender, og jeg er i den dybeste Fattigdom paa Grund af mit Arbejde i Gudens Tjeneste« (*Platons Skrifter* ( 12,12) bd. 1, s. 272). Jf. *Platonis opera* bd. 8, 1825, s. 112f. Og lidt senere siger han (30d - 31d): »Min Forsvarstale gælder (...) ikke paa nogen Maade mig selv, som man maaske kunde tro; den gælder jer. Min Stræben gaar ud paa at faa jer fra at forgribe jer paa det, Gud har skænket jer, ved at dømme mig fra Livet. For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der - hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt - er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag. Det tror jeg virkelig har været Guds Tanke med mig: jeg bruger jo hele min Dag til at holde jer i Aande, til at drive jer frem, til at irritere hver enkelt af jer, ligesom en Bremse, der flyver fra det ene Sted af Kroppen til det andet. (...) At jeg virkelig er en saadan Gave fra Gud til jeres Stat, vil I kunne indse, hvis I gør jer klart, at mit Liv ikke synes at have været et almindeligt Menneskeliv: jeg har gennem alle de mange Aar ikke interesseret mig det mindste for mine egne Anliggender, og jeg har roligt set paa, at mine personlige Interesser blev helt forsømte; i Stedet for har jeg altid tænkt paa jeres Vel: jeg har som en Fader eller ældre Broder indladt mig med hver enkelt af jer, ganske privat, og prøvet at faa ham til at arbejde paa at blive en god Mand. (...) / Man kunde maaske synes, at det er en sær Idé, at jeg privat har saa travlt med at gaa rundt og give andre Mennesker gode Raad, men aldrig indlader mig paa at træde offentligt frem og give gode Raad om Statens Styrelse. Grunden hertil er noget, som I ved mange forskellige Lejligheder har hørt mig tale om: det er denne guddommelige og dæmoniske Stemme, ja netop den, som Meletos jo ogsaa har vrænget ad i sit Anklageskrift. Det er noget, jeg har haft

lige fra Barn af, og, naar jeg mærker det, holder det mig altid tilbage fra et eller andet, jeg lige skulde til at gøre; det tilskynder mig aldrig. Det er denne Stemme, der ikke tillader mig at befatte mig med Statens Anliggender. Og det tror jeg den har saa fuldstændig Ret i« (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 281f.). Jf. *Platonis opera* bd. 8, 1825, s. 130-133. Og videre siger Sokrates (33b), at når folk gerne vil tilbringe megen tid i hans selskab, skyldes det, »at det er dem en Fornøjelse at høre paa min Gennemprøvning af dem, der bilder sig ind at være vise, men ikke er det. Det er nu heller ikke kedeligt! Jeg for mit Vedkommende har jo faaet dette paalagt af Gud, baade gennem Orakelord, Drømme, og hvad der ellers er af Maader, hvorpaa Guddomsviljen kan paalægge et Menneske noget« (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 284). Jf. *Platonis opera* bd. 8, 1825, s. 136f.

I trykt udgave: Bind 26 side 77 linje 33

◀ **»Hvorledes kom han til at begynde«** : se fx følgende passage i »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?«, den første afhandling i *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (1849), hvor den pseudonyme forf. H.H. skriver: »Det, der overhovedet beskjæftiger Menneskene mindst, er just hvad der beskjæftiger mig meest: Begyndelsen – Resten bryder jeg mig ikke stort om, især ikke stort om hvad der hænder. Jeg kan ikke beskjæftige mig med Noget uden som Nærværende, og maa altsaa spørge: hvorledes kom det Menneske til at begynde? Det er af Begyndelsen jeg skal lære Noget. Kun af hvad han har gjort, og hvorledes han har gjort det, kan jeg lære: det maa jeg altsaa vide fra Begyndelsen af; af hvad der er hændet et Menneske kan jeg Intet lære.« *SKS* 11, 75,27-35.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 6

◀ **Ministeren for Cultus** : Da 'aprilministeriet' blev dannet den 21. april 1853 under ledelse af premierminister A.S. Ørsted, indtog han tillige posten som kirke- og undervisningsminister, også kaldt kultusminister. – Prof. J.N. Madvig havde været kultusminister fra 16. nov. 1848 til 7. dec. 1851 (28,17), juristen P.G. Bang fra 7. dec. 1851 til 3. juni 1852 og departementschef C.F. Simony fra 3. juni 1852 til 21. april 1853. Se F. Barfod *Dansk Rigsdagskalender*, 1. årg., Kbh. 1856, s. 73-76.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 21

◀ **Martensen er blevet Biskop** : H.L. Martensen var blevet udnævnt til biskop over Sjællands stift den 15. april 1854, jf. *Berlingske Tidende*, nr. 92, den 21. april 1854, og den 5. juni 1854 bispeviet af biskop G.P. Brammer i Vor Frue Kirke i København, jf. *Adresseavisen*, nr. 127, den 3. juni 1854, og *Bispevielse i Frue Kirke paa anden Pintsedag den 5<sup>te</sup> Juni 1854*, Kbh. [uden årstal]. – **Martensen**: Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og biskop; fra 1840 ekstraordinær og fra 1. sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet, fra juni 1854 biskop over Sjællands stift som J.P. Mynsters efterfølger. Han blev lic.theol. i 1837, udnævnt til æresdoktor i Kiel i 1840, til hofprædikant i 1845 og Ridder af Dannebrog i 1847. Han havde i sommeren 1849 udgivet det store værk *Den christelige Dogmatik*, ktl. 653, der den 22. maj 1850 var kommet i et nyt oplag. Med dette værk blev Martensen direkte bragt i opposition til SK, idet det gav anledning til en større strid om forholdet ml. tro og viden.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 21

◀ **at lade mig udlee** : sigter til følgerne af angrebene på SK i det satiriske ugeskrift *Corsaren* (35,23 og 65,6).

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 26

◀ **jeg har arbejdet gratis** : Skønt SK siden 1847 havde modtaget honorarer for sine skrifter, med undtagelse af *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger*, som han selv finansierede (se tekstredagørelsen i *SKS* K11, 96f.), fremsætter han ofte i sine journaler det udsagn, at han har sat penge til; dette må ses i forhold til de samlede udgifter, han havde i forbindelse med sin forfattervirksomhed, se fx optegnelserne NB16:59, fra feb. 1850, i *SKS* 23 135,23, med kommentar, samt NB17:13, fra marts 1850, og NB20:36, fra juli 1850, i *SKS* 23, 172,17 og 412,5. Jf. også Frithiof Brandt og Else Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 23-64.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 32

◀ **Pathos** : lidenskab; medfølelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 32

◀ **redupliceret**: dvs. reduplicere, egl. 'gen-fordoble'; 'reduplikation', der således betyder fordoblelse, gentagelse, benyttes ofte af SK om refleksionsforhold, hvor noget abstrakt gentages (virkeliggøres) i konkret praksis el. eksistens.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 34

◀ **denne Tanke ... gives Msker, hvis Bestemmelse er at offres paa de Andre** : sml. *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* ( 74,11), hvor SK skriver: »Meget langt tilbage i min Erindring gaaer den Tanke, at der i hver Generation er et Par eller Tre, som blive offrede paa de Andre, brugte til i frygtelige Lidelser at opdage, hvad der kommer de Andre til Gode; saaledes forstod jeg tungsindigt mig selv, at jeg var udseet dertil«, s. 61 (SV2 13, 606f.). Sml. også journaloptegnelsen NB5:126, fra juni el. juli 1848: »Forunderligt nok! I en af de første Samtaler med hende [Regine Olsen], da jeg var dybest rystet og mit Væsen meest fra Grunden sat i Bevægelse, sagde jeg hende: at der i hver Generation vare nogle enkelte Msker med, som vare bestemte til at offres paa de Andre. (...) hvor tungsindig jeg var havde jeg aldrig anet før, jeg havde egl. ingen Maalestok haft for hvor lykkelig et Msk kan være. / Saaledes meente jeg mig offret, fordi jeg forstod, at mine Lidelser og Qvaler gjorde opfindsom i at udgranske det Sande, hvilket saa kunde komme andre Msker til Gode«, SKS 20, 421,5-18. Sml. endelig journaloptegnelsen NB12:126, fra slutningen af aug. el. begyndelsen af sept. 1849: »Forunderligt nok, Noget jeg i den første Tid efter min Forlovelse oftere bragte paa Tale var: at der gaves Msker, hvis Betydning just var at offres paa Andre.« SKS 22, 218,21-23.

I trykt udgave: Bind 26 side 78 linje 37

◀ **udviist** : udpeget, anvist.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 7

◀ **krydset Node** : en node med et kryds foran, hvilket forhøjer denne node med en halv tone.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 7

◀ **i Retning af** : i henseende til, med sigte på.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 12

◀ **det Fruentimmeragtige** : det kvindagtige, dvs. det, som har kvindelige egenskaber, med bibetydning af: det umandige, svage, forfinede.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 12

◀ **dette Zerlineske: jeg vil og jeg vil ikke** : hentyder til 1. akt, 9. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse, Kbh. 1807, s. 33, hvor Zerline, der er forlovet med bonden Masetto, siger til Don Juan, der prøver at forføre hende: »Jeg vil! – Nei! – jeg vil ikke! / Hold op at friste mig; / Man ei paa Mandfolks Blikke / Kan meer forlade sig.« I 1854 blev *Don Juan* opført fire gange på Det kgl. Teater, den 26. og 29. april samt den 4. og 10. maj; siden premieren i 1807 havde den da været opført mere end 100 gange.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 13

◀ **Pathos** : lidenskab.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 14

◀ **skuffe** : bedrage.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 19

◀ det er **saa**: således.

I trykt udgave: Bind 26 side 79 linje 22

◀ **Luther** : Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk (1505-24), prof. i Wittenberg; forlod definitivt augustinerklostret i 1524. Som protestantisk reformator den centrale skikkelse i det opgør og brud med den middelalderlige teologiske tradition, pavemagten og romerkirken, som bl.a. førte til en nyordning af gudstjenesten og det kirkelige liv og til dannelse af en række evangelisk-lutherske kirkeordninger, især i Nordeuropa. Forfatter til en lang række teologiske, eksegetiske, opbyggelige og kirkepolitiske værker, talrige prædikener og salmer; desuden oversatte han Biblen til tysk. Foruden *En christelig Postille, sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af Jørgen Thisted, 1.-2. del, Kbh. 1828, ktl. 283 (forkortet *En christelig Postille*), og *D. Martin Luthers Geist- und Sinn-reiche auserlesene Tisch-Reden und andere erbauliche Gespräche*, udg. af B. Lindner, bd. 1-2, Salfeld 1745, ktl. 225-226, ejede SK en udgave af Luthers værker i ti bind, jf. ktl. 312-316, en konkordans til hans skrifter i fire bind, jf. ktl. 317-320, en udgave fra 1849 af den lille katekismus, ktl. 189, samt tre ty. Luther-bibler, ktl. 3-5 ( 27,5).

I trykt udgave: Bind 26 side 80 linje 2

◀ **falde paa** : få det indfald, finde på.

I trykt udgave: Bind 26 side 80 linje 9

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 80 linje 22

◀ **længst** : for længst.

I trykt udgave: Bind 26 side 80 linje 22

◀ **fuldkommet** : fuldendt, fuldført.

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 4

◀ **at være forladt af Gud** : allusion til Jesu sidste korsord if. Matt 27,46 ( 33,21).

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 6

◀ **de christne Lande** : 47,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 10

◀ **At elske Gud er at hade det Msklige** : 14,15 og 34,25.

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 15

◀ **sympathetisk** : egl. 'samlidende', medlidende, medfølelse, deltagende.

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 31

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse ( 20,31).

I trykt udgave: Bind 26 side 81 linje 35

◀ **Intet mindre end** : alt andet end, lige det modsatte af.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 1

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 11

◀ **Spekhøker** : småhandelnde med næringsbrev på salg af mindre partier levned- og husholdningsmidler såsom flæsk, æg og smør, salt, tran og svovlstikker.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 22

◀ **Daguerreotypen**: billede fremstillet på grundlag af den teknik, der var udviklet af den fr. maler L.J.M. Daguerre (1787-1851) og den fr. fysiker J.N. Niepche (1765-1833), og som ved den fr. stats betaling blev gjort til almeneje i 1839. Opfindelsen, der gjorde det muligt på en våd metalplade at optage et positiv-billede i ét eksemplar, spredte sig hurtigt i Europa og USA. I Danmark blev de første daguerreotypier optaget i begyndelsen af 1842.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 23

◀ **Omar ... brænd det Alt, thi enten staaer det i Koranen eller det er Løgn** : se kap. 24 »Chaliferne« i *Beckers Verdenshistorie* ( 46,21) bd. 4, 1823, s. 120-126, hvor det i en note, s. 121, om ødelæggelsen af biblioteket i Alexandria under erobringen af Egypten oplyses: »Der fortælles, at den iøvrigt brave Chalif Omar, efter Stadens Erobring 640, havde givet sin Feltherre Amru Befaling til at ødelægge det: 'Thi,' sagde han, 'enten staaer der i disse Skrifter, hvad der indeholdes i Koranen, i hvilket Tilfælde de da ere overflødige, eller ogsaa indeholde de andet, og da ere de stridende derimod.' I flere Uger skal man da med disse Oldtidens classiske Værker – have varmet Badstuerne. Denne Historie har ingen sikker Hjemmel«. Omar er den mægtige Omar ibn-el-Chattâb, der var kalif 634-44.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 24

◀ **gudeligt** : hvad angår forholdet til Gud, religiøst.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 26

◀ **Primitiviteten** : oprindeligheden, enfoldigheden, oprigtigheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 27

◀ **stikker (...)** i : ligger, findes, har sin grund i.

I trykt udgave: Bind 26 side 82 linje 31

◀ **Lessing bemærker ... Sværmer er dannet af Schwarm ... Trang til at rende sammen i Flok** : henviser til følgende passus i G.E. Lessings efterladte opsats »Über eine zeitige Aufgabe: / Wird durch die Bemühung kaltblütiger Philosophen und Lucianischer Geister gegen das, was sie Enthusiasmus und Schwärmerei nennen, mehr Böses als Gutes gestiftet? Und in welchen Schranken müssen sich die Antiplatoniker halten, um nützlich zu seyn? / (Deutscher Merkur.)« i *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 4, 1825, s. 286-299; s. 293f.: »Schwärmer, Schwärmerei kommt von Schwarm, schwärmen; so wie es besonders von den Bienen gebraucht wird. Die Begierde, Schwarm zu machen, ist folglich das eigentliche Kennzeichen des Schwärmers. / Aus was für Absichten der Schwärmer gern Schwarm machen möchte, welcher Mittel er sich dazu bedient: das giebt die Klassen der Schwärmerei.« - **Lessing**: Gotthold Ephraim Lessing (1729-81), ty. bibliotekar, digter, dramatiker, kritiker og filosof.

I trykt udgave: Bind 26 side 83 linje 15

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 83 linje 21

◀ **Kunststykke (...) det med Columbus<sup>s</sup> Æg** : se *Beckers Verdenshistorie* ( 46,21) bd. 6, 1824, hvor det, s. 41, noten, fortælles, at noget af det, der dybt smertede den ital.sp. søfarer og opdagelsesrejsende Christoffer Columbus (1451-1506) var »den usle Indbildskhed, hvormed mange høilærde Herrer betragtede hans Opdagelser, hvilke nu, efter at de vare gjorte, forekom dem saa naturlige og lette, at enhver af dem lige saa godt kunde have gjort dem. Med et saadant superklogt Selskab sad han engang til Bords, da der just blev bragt blødsødne [blødkogte] Æg ind. 'Troer de vel, mine Herrer,' sagde *Columbus*, 'at man kan sætte et Æg saaledes paa den spidse Ende, at det kan blive staaende?' Alle erklærede det for umuligt, og kun En og Anden prøvede derpaa, skiøndt forgiæves. 'Velan, saa see da!' sagde *Columbus*, greb et Æg og stødte det saa haardt mod Bordet, at det blev staaende paa den nedtrykte Spidse. - 'Ja, saaledes kunde vi ogsaa have gjort det!' raabte Alle. 'Nu, hvorfor have De da ikke gjort det?' spurgte *Columbus*.«

I trykt udgave: Bind 26 side 83 linje 34

◀ **Privat-Docenter** : personer, der benytter den ret, doktorgraden hjemler, til som docent at forelæse ved et universitet uden at være ansat der.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 8

◀ **gaaet langt videre end** : At 'gå videre end' og 'gå ud over' var faste udtryk i den da. hegelianisme om det at gå videre end Descartes' tvivl; herefter anvendtes udtrykkene i bredere betydning om at gå videre end en anden filosof, fx Hegel ( 74,11). At 'gå videre end Sokrates' er et gennemgående tema i *Philosophiske Smuler* (1844), jf. fx »Moralen«, i SKS 4, 306.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 9

◀ **geheimt** : af ty., hemmeligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 10

◀ **Alc. siger, bestandigt talte om Pak-Æsler** : sigter til Alkibiades' ( 21,14) tale i Platons *Symposion* (221d-e), hvor han om Sokrates siger: »Naar man hører hans Taler, forekomme de Een i Begyndelsen aldeles latterlige; de ere saaledes udvortes omklædte med Ord og Talemaader, som med en kaad Satyrs Skind, thi han taler om Lastesler, Smede, Skomagere og Garvere, og synes altid at sige det samme paa den samme Maade, hvorfor ogsaa ethvert ukyndigt og uvidende Menneske leer ad hans Taler. Naar man derimod seer dem aabnede og trænger ind i deres Indre, vil man først finde, at disse Taler ere de forstandigste, derpaa at de ere de guddommeligste, at de indeholde de fleste Dydsbilleder og have videst Omfang, ja endog strække sig til alt det, hvis Undersøgelse sømmer sig for den, der vil vorde ædel og god«, *Udvalgte Dialoger af Platon* ( 12,12) bd. 2, 1831, s. 100 (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 146). Jf. *Platonis opera* bd. 3, 1821, s. 542-545.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 10

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 13

◀ **Om Sardanapal ... »jeg tog alle Livets Nydelser med mig« ... ikke ... holde een eneste af dem fast** : sigter til 2. bog, kap. 32, 106, i *De finibus bonorum et malorum* (Om det højeste mål for det gode og det onde) af den rom. politiker, jurist og filosof M. Tullius Cicero (106-43 f.Kr.), jf. *M. Tullii Ciceronis opera omnia*, udg. af J.A. Ernesti, bd. 1, 2. udg., Halle 1757 [1756], bd. 2,1-2,2 samt bd. 3-4, 1. udg., Halle 1756, og *Indices rerum et verborum*, 2. udg., Halle 1757 [1756], i alt 6 bd., ktl. 1224-1229; bd. 4, s. 156. SKs kilde er formentlig *Marcus Tullius Cicero über das höchste Gut und das höchste Uebel in fünf Büchern*, overs. af C.V. Hauff, Tübingen 1822, ktl. 1237, s. 103: »Wenn aber sogar genossenes körperliches Vergnügen Freude macht, so sehe ich nicht ein, warum Aristoteles über die Grabschrift Sardanapals so sehr lache, in welcher dieser syrische König sich damit brüstet, daß er alle Lüste und Freuden des Lebens mit sich ins Grab genommen habe. Er konnte ja, sagte Aristoteles, während seines Lebens sein Gutes nicht länger empfinden, als ers genoß, wie konnte es ihm also nach dem Tode bleiben?« – **Sardanapal**: legendarisk konge af Det assyriske Rige, der flere steder omtales af Aristoteles ( 10,32) som en blødagtig vellystning, fx i *Politica* (Statslæren), 5. bog, kap. 10 (1312a 1), *Ethica Nicomachea* (Den Nikomachæiske Etik), 1. bog, kap. 3 (1095b 22), og *Ethica Eudemia* (Den Eudemiske Etik), 1. bog, kap. 5 (1216a 16). Det omtalte sted hos Cicero var længe kendt som Aristoteles fr. 90, men betragtes nu som pseudo-aristotelisk.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 14

◀ **Du efterlod Intet** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 24

◀ **det hedder nu ... blandt Professorerne ... Du dog kun var en Personlighed** : hentyder til Rasmus Nielsen, der i bogen *Om personlig Sandhed og sand Personlighed. Tolv Forelæsninger for dannede Tilhørere af begge Kjøen, holdte ved Universitetet i Vinteren 1854*, Kbh. 1854, ktl. 705, s. 48, skriver: »Det er bekendt, at Sokrates blev dømt til Døden, fordi han, som det hedder, 'indførte nye Guder.' Sokrates gjorde det Personlige gjældende; den etniske Tænker gjorde Brud paa Selskabstroen, og derfor maatte han døe. Ifølge romersk Sprogbrug kunde man sige, at Sokrates blev domfældet, fordi han havde gjort sig skyldig i Overtro; thi efter Romernes Begreb er enhver Tro, der afviger fra den af Staten foreskrevne, en fordømmelig Overtro.« Bogen blev averteret som udkommet i *Berlingske Tidende*, nr. 121, den 27. maj 1854.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 29

◀ **Menneske-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 33

◀ **Sæde-Art** : el. sædart, kornsort.

I trykt udgave: Bind 26 side 84 linje 34

◀ **Lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 85 linje 18

◀ **det Guddommelige lidende for Slægtens Synd** : hentyder til den dogmatiske lære om Kristi stedfortrædende satisfaktion, at han som Guds egen Søn med sin frivillige lidelse og død har tilfredsstillet el. forsonet Guds dømmende vrede over menneskenes syndefald og således gjort fyldest for den straf, de ellers var skyldige at lide for al deres synd, og dermed gjort soning for Guds krænkede retfærdighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 85 linje 20

◀ **raabende: følg mig efter** : 24,12.

I trykt udgave: Bind 26 side 85 linje 21

◀ **bona conscientia** : lat., med en god samvittighed.

I trykt udgave: Bind 26 side 85 linje 31

◀ **Generalkrigscomissair Neergaard bestandigt ... den ædle Frederiksborger-Race er uddød** : hentyder til J.V. Neergaard *Historisk-factisk Oplysning om vore Stutteriherrers sælsomme Commerce paa Hestenes Gebeet, fra Begyndelsen af dette Aarhundrede til Dato. (...) Et Bidrag til Heste- og Menneskekundskab*, Kbh. 1854, averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 195, den 23. aug. 1854. Her skriver Neergaard, s. 14: »Har jeg ikke i nævnte Skrift (...) soleklart og med uomstødelige Kjendsgjæringer oplyst og beviist, at vore berømteste Nationalracers, navnlig de gamle frederiksborgske Stutteriracers totale Udartelse og Fordærvelse skriver sig fra Begyndelsen af dette Aarhundrede«. Og videre, s. 15, anfører

Neergaard, at »jeg allerede i Aaret 1826 ifølge højere Befaling og med offentlig Understøttelse havde undersøgt det *gamle frederiksborgske Stutteri* (...) og i min trykte Indberetning om Samme paa det evidenteste beviist, at nysnævnte Race allerede *dengang* var (...) saa forqvaklet og degenereret, at Man neppe af Stutteriets hele Styrke, 7-800 Stk. (blandt hvilke omtrent 250 Moderhopper) vilde have kunnet udpille et Antal af meer end 50-60 Stk., der i sin Heelhed nogenlunde besad Racens oprindelige Typus og fortjente Plads i et Stutteri«. Med det »nævnte Skrift« sigter Neergaard til sin bog *Hesteavlens sørgelige Forfald i Danmark i det sidste halve Aarhundrede. Aarsagerne dertil og Midlerne til Sammes muelige Gjenophjelpning*, Kbh. 1851, hvor Neergaard, s. IX, oplyser, at den i jan. 1851 nedsatte undersøgelseskommission burde have foreslået »at opjelppe vor Hesteavl ved Hjelp af *de gamle frederiksborgske Racer*, Racer, som i nævnte Skrift factisk oplyst, allerede 1826 formedelst Stutterimændenes Unoder vare saa degenererede, at neppe 120 fortjente at bruges til Avl. (...) De allersenest tilbageblevne Levninger ere formedelst en høist feilagtig Bestyrelse saa aldeles udartede, at deres oprindelige Typus maa ansees for aldeles tabt«. Med »nævnte Skrift« henviser Neergaard til sin lille bog *Hesteavl i Danmark, dens fordums Ypperlighed, Aarsagerne til dens Aftagelse, og Midlerne til dens Opkomst. Resultater af en Indenlandsreise i Sommeren 1826*, Kbh. 1827. Se i øvrigt ogsaa Neergaards bog *Danmarks forqvaklede Hestevæsen i Almindelighed, det kongelige Fuldblodsstutteries maadelige Forfatning og det gamle frederiksborgske Stutteries Opløsning i Særdeleshed*, Kbh. 1842, især s. 48, s. 83 og s. 107-144. – Adjektivet 'ædel' om den frederiksborgske hesterace ses ikke anvendt af Neergaard. Derimod anvendes det to gange i den fyldige anmeldelse af *Historisk-factisk Oplysning om vore Stutteriherrers sælsomme Commerce paa Hestenes Gebeet i Berlingske Tidende*, nr. 225, den 27. sept., og nr. 227, den 29. sept. 1854; dels i første del af anmeldelsen i nr. 225, hvor der tales om den »forknytte, men forøvrigt endnu ædle, Frederiksborgske Race«, dels i anden del af anmeldelsen i nr. 227, hvor det om krydsningen af 'Frederiksborg-Racen' med 'Yorkshire-Racen' siges: »Efter at have karakteriseret disse udenlandske Dyr som grove, gemene (...) Colosser, i høieste Grad forskjellige fra de engang saa ædle gamle Frederiksborgske Racer, yttre han: 'Dette Stutterimændenes sidste Krydsnings-Experiment gav ogsaa de Frederiksborgske Racer deres *totale Banesaar*.'« I øvrigt hedder det i indledningen til første del af anmeldelsen: »Der er meget høist Mærkeligt i den Kraft og Udholdenhed, hvormed den for sine ualmindelige Evner og ualmindelige Sagkundskab lige meget anerkjendte Generalkrigscommissair Neergaard endnu i sin høie Alder formaaer at fortsætte sin næsten 50aarige Kamp imod den Række af Misgreb, for hvilke Hestevæsenet hos os har været Gjenstand.« Og der tales videre om »en saa langvarig og saa forgjeves Kamp, under hvilken den nævnte Forf. stadigen har forudsagt, hvilke sørgelige Følger de af ham paaankede Misgreb vilde og maatte medføre«. – **Neergaard**: Jens Veibel Neergaard (1776-1864), da. jurist og veterinær; dr.med. 1804 i Göttingen, fra 1809 overkrigscommissær, fra 1822 generalkrigscommissær; ernærede sig en række år ved landbrug og kvægavl; hans kriminalistiske studier førte bl.a. til bogen om kendte mordere, heriblandt Ole Pedersen Kollerød ( 23,11). Han efterlod sig et omfattende forfatterskab af såvel videnskabelige værker som kritiske og polemiske skrifter.

I trykt udgave: Bind 26 side 85 linje 35

◀ **Pligten mod Gud** : sml. kap. 6 »Om Troens Frugter i et helligt Levnet«, A. »Om Pligterne imod Gud«, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 58-69.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 1

◀ **Pligter mod sig selv** : sml. kap. 6 »Om Troens Frugter i et helligt Levnet«, B. »Om Pligterne imod os selv«, i *Balles Lærebog*, s. 69-76.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 1

◀ **Vederlag** : gengæld.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 7

◀ **Courage** : af fr., mod.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 14

◀ **skulkede af** : luskede bort (sky, slukøret el. med dårlig samvittighed).

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 16

◀ **vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 18

◀ **Moral-Systemerne ... ved at fremstille Pligten** : se fx »Pligten«, § 25-28, og »Pligtbestemmelsens Grændse«, § 30-33, i H.L. Martensens *Grundrids til Moralphilosophiens System*, Kbh. 1841, ktl. 650, s. 29-32 og s. 34-37.



I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 25

◀ **Pligten mod Næsten** : sml. kap. 6 »Om Troens Frugter i et helligt Levnet«, C. »Om Pligterne imod Næsten«, i *Balles Lærebog*, s. 76-86.

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 29

◀ **det at »have Lønnen« - »borte«** : hentyder dels til Matt 6,2, hvor Jesus siger: »naar du gjør Almisse, skal du ikke lade blæse i Basune for dig, som Øienskalke [øjentjenere, hyklere] gjøre i Synagoger og paa Gader, paa det [for at] de kunne [kan] æres af Mennesker; sandelig siger jeg Eder: de have deres Løn borte [dvs. de har ingen løn i vente, da de har taget den på forskud]« (NT-1819). Dels til Matt 6,16, hvor Jesus siger: »Naar I faste, da seer ikke bedrøvede ud, som Øienskalke; thi de forvende deres Ansigt, paa det Menneskene kunne see dem faste; sandelig, siger jeg Eder: de have deres Løn borte« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 36

◀ **»Og vi have jo eedfæstede Lærere ... Eed paa det nye T.«** : hentyder til præsterne og præsteløftet ( 15,27).

I trykt udgave: Bind 26 side 86 linje 37

◀ **item** : lat., fremdeles, ligeledes.

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 3

◀ **»Flokken« ☪: Du vil være Dyr** : 30,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 15

◀ **først Guds Rige** : allusion til Matt 6,33 ( 36,1).

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 17

◀ **som ved Brønden Bethesda** : sigter til beretningen i Joh 5,2-9 om Jesu helbredelse af den syge ved Betesda dam. Her fortælles det, at en engel til tider fór ned i Betesda dam og bragte vandet i oprør, så det helbredte den, der kom først ned i vandet. – **Brønden**: Der er tale om en dobbeltdam, adskilt af en dæmning; dens nederste del var hugget ud i grundfjeldet, dens øverste del bygget af sten. Den lå nord for tempelpladsen i Jerusalem. – **Bethesda**: aramaisk, godhedens el. barmhertighedens hus.

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 17

◀ **vil Gud ikke lade sig spotte** : hentyder til Gal 6,7, hvor Paulus skriver: »Far ikke vild! Gud lader sig ikke spotte.«

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 26

◀ **en masse** : fr., i mængde, i fællesskab, i flok.

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 31

◀ **Modbydelighed for** : væmmelse ved, afsky for.

I trykt udgave: Bind 26 side 87 linje 35

◀ **vinke** : lokker, frister.

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 1

◀ **Slutningen af den litteraire Anmeldelse ... det Billede ... af Fremtiden** : henviser til *En litterair Anmeldelse. To Tidsaldre, Novelle af Forfatteren til »en Hverdagshistorie«*, udgiven af J.L. Heiberg. Kbhv. Reitzel. 1845, anmeldt af S. Kierkegaard, Kbh. 1846, s. 107-112, i SKS 8, 99-104.

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 4

◀ **Det store Fiske-Dræt** : hentyder til beretningen i Luk 5,1-11 om Peters store fiskefangst ( 16,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 7

◀ **»I skulle fange Msker.«** : frit citat fra Luk 5,10 ( 16,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 8

◀ **Stigen** : stadig stigende styrke.

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 16

◀ **Herrens Forudsigelser ... mon jeg ... skal finde Troen paa Jorden** : fri gengivelse af Luk 18,8, hvor Jesus siger: »naar Menneskens Søn kommer, mon han skal finde Troen paa Jorden?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 88 linje 20

◀ **ihjelslagen** : slået ihjel.

I trykt udgave: Bind 26 side 89 linje 1

◀ **komet nogen Forvirring i Englenes Compagnier** : hentyder formentlig til forestillingen om faldne engle, jf. 1 Mos 6,1-2; 2 Pet 2,4; Jud 6. Se fx § 76 »Böse Engel« i K. Hase *Hutterus redivivus oder Dogmatik* (54,25), s. 181-184; § 105-106 »Von den Dämonen, oder bösen Geistern« i K.G. Bretschneider *Handbuch der Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche*, 4. udg., bd. 1-2, Leipzig 1838 [1814], ktl. 437-438; bd. 1, s. 751-762, især s. 760-762; og kap. XI »Om høiere Aander« i H.N. Clausen *Udvikling af de christelige Hovedlærdomme*, Kbh. 1844, ktl. 253, s. 213-235; s. 218f. Se endvidere Anton Günther *Vorschule zur speculativen Theologie des positiven Christenthums. In Briefen* bd. 1-2, Wien 1828-29, ktl. 869-870; bd. 2 »Die Incarnationstheorie«, s. 84-86, hvor Augustins lære om englefaldet diskuteres.

I trykt udgave: Bind 26 side 89 linje 5

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 89 linje 21

◀ **en arrig Qvinde: vel, saa er det Opgaven. O, Socrates** : hentyder til Sokrates' kone Xantippe, der ofte er blevet fremstillet som en skrap og arrig kvinde, der tit overdængede ham med skældsord, se fx 2. bog, kap. 5 om Sokrates, afsnit 36-37, i Diogenes Laertios' (3. årh. e.Kr.) filosofihistorie, jf. *Diogen Laërtses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger*, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111 (forkortet *Diogen Laërtses filosofiske Historie*); bd. 1, s. 72f.

I trykt udgave: Bind 26 side 89 linje 32

◀ **Madame** : 27,18.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 1

◀ **for Excercitsens Skyld** : hentyder formentlig til følgende beretning i 2. bog, kap. 5, afsnit 37, i Diogenes Laertios' filosofihistorie: »At leve med en arrig Qvinde er, sagde han, som Staldfolks Omgang med vilde Heste; naar de have faaet Magt over disse, kunne [kan] de let komme afsted med de andre; saaledes vil jeg, naar jeg forstaaer at omgaaes med Xantippe, ogsaa kunne skikke mig efter andre Mennesker«, *Diogen Laërtses filosofiske Historie* bd. 1, s. 73.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 1

◀ **piinligt** : pinefuldt, smerteligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 8

◀ **Hofmand** : hoffunktionær, især om de mere overordnede hoffolk.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 11

◀ **Borgermand** : mand af borgerstanden.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 11

◀ **Ledemodene** : leddene.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 19

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 26 side 90 linje 28

◀ **simplement** : fr., simpelt, ligefremt.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 3

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 5

◀ **dette: dersom** : hentyder til følgende passus i kap. 2 i anden dels andet afsnit af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), hvor den pseudonyme forf. Johannes Climacus skriver: »Lad os betragte Socrates. Nuomstunder fusker Enhver jo paa nogle Beviser [for udødelighedens vished], Een har flere, en Anden færre. Men Socrates! Han henstiller Spørgsmaalet objektivt problematisk: dersom der er en Udødelighed. Han var da altsaa en Tvivler i Sammenligning med en af de moderne Tænkere af tre Beviser? Ingenlunde. Paa dette 'dersom' sætter han hele sit Liv ind, han vover at døe, og han har indrettet hele sit Liv med Uendelighedens Lidenskab saaledes, at det maatte findes antageligt – *dersom* der er en Udødelighed«, SKS 7, 184f. Sml. journaloptegnelserne NB5:30, fra maj 1848, i SKS 20, 382,11-20, og NB15:75, fra jan. 1850, i SKS 23, 52,14-21.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 6

◀ **skuffer** : bedrager.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 12

◀ **Forstykke** : forreste del af et klædningstykke.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 19

◀ **Munden fuld af Meel førend man taler** : spiller på ordsproget 'Man kan ikke både blæse og have mel i munden', optegnet som nr. 1390 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 53.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 20

◀ **underfundig** : listig, snedig.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 36

◀ **narrer (...)** for : snyder for.

I trykt udgave: Bind 26 side 91 linje 38

◀ **tilbagedrive** : tilintetgøre.

I trykt udgave: Bind 26 side 92 linje 6

◀ **fordrive Fostere** : Fosterfordrivelse straffedes med lovens strengeste straf, jf. Chr. V's *Danske Lov* (1683), 6. bog, kap. 6, art. 7: »Letfærdige Qvindfolk, som deres Foster ombringe, skulle [skal] miste deres Hals, og deres Hoved sættes paa en Stage«, *Kong Christian den Femtes Danske Lov af det luridiske Fakultet giennemseet*, udg. af J.H. Bærens, Kbh. 1797, s. 889. På SKs tid blev sådanne kvinder som hovedregel benådet og i stedet idømt op til livsvarig fængselsstraf.

I trykt udgave: Bind 26 side 92 linje 6

◀ **jeg er Kjerlighed** : allusion dels til 1 Joh 4,8, dels til 1 Joh 4,16 ( 59,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 93 linje 1

◀ **kjendes paa** : give sig til kende ved.

I trykt udgave: Bind 26 side 93 linje 10

◀ **har ladet hvert Msk. byde Vilkaaret** : har tilbudt ethvert menneske det samme vilkår.

I trykt udgave: Bind 26 side 93 linje 27

◀ **var stor Glæde, idel Glæde i Himlen** : formentlig allusion til Jesu ord om, at der bliver »større glæde i himlen over én synder, der omvender sig, end over nioghalvfems retfærdige, som ikke har brug for omvendelse«, Luk 15,7.

I trykt udgave: Bind 26 side 93 linje 28

◀ **Intet (...) mindre end** : alt andet end.

I trykt udgave: Bind 26 side 93 linje 36

◀ **lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 1

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 2

◀ **hvad Goethe siger om Hamlet ... en Egekjerne plantet i en Urtepotte** : henviser til 4. bog, kap. 13, i Goethes ( 74,11) dannelsesroman *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1795-96), hvor det siges, at Shakespeare i Hamlet har villet skildre: »eine große That auf eine Seele gelegt, die der That nicht gewachsen ist. (...) Hier wird ein Eichbaum in ein köstliches Gefäß gepflanzt, das nur liebliche Blumen in seinen Schoos hätte aufnehmen sollen; die Wurzeln dehnen aus, das Gefäß wird zernichtet.« *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* ( 54,8) bd. 19, 1828, s. 76.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 16

◀ **fast** : næsten.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 22

◀ **det (...) er saa** : det forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 29

◀ **Potens** : (iboende) mulighed; kraft, force.

I trykt udgave: Bind 26 side 94 linje 36

◀ **man har forvexlet det at være Apostel med ... Intellectualitet** : sml. »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel«, den anden afhandling i *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (1849), i *SKS* 11, 95-111.

I trykt udgave: Bind 26 side 95 linje 4

◀ **Archimedes saa rigtigt har sagt: Punktet udenfor** : Den gr. matematiker, fysiker og opfinder Arkimedes (287-212 f.Kr.) fra Syrakus på Sicilien tillægges bemærkningen: »Giv mig et fast punkt, hvor jeg kan stå, så skal jeg bevæge Jorden.« Jf. Marcellus-biografien 14, 7, i den gr. forf. Plutarks sammenlignende biografier *Vitae parallelae* (De parallelle liv), hvor det om Arkimedes' faste overbevisning om de geometriske loves mekaniske anvendelighed fortælles, at han sågar hævdede, »at man med en given Kraft var i Stand til at kunne bevæge enhver som helst given Byrde, ja skal endog, i overdreven Tillid til sit Bevises Styrke, have paastaaet at kunne bevæge selve vor Jord, saafremt han imidlertid [midlertidigt] kunne have en anden Jord at træde over paa«, *Plutark's Levnetbeskrivelser*, overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, 1804, s. 272.

I trykt udgave: Bind 26 side 95 linje 12

◀ **betjenes** : varetages, forvaltes.

I trykt udgave: Bind 26 side 95 linje 20

◀ **man som det hedder i Hebræer-Brevet, ikke vil lade sig hjælpe** : henviser formentlig til Hebr 12,4-5: »Endnu stode I ikke imod indtil Blodet, i det I strede imod Synden; og I have glemt den Formaning, der taler til Eder, som til Børn: min Søn, agt ikke Herrens Revselse ringe, vær ikke heller forsagt [tab heller ikke modet], naar du tugtes af ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 95 linje 24

◀ **cardo rerum** : lat., sagens hovedpunkt, hovedsagen, det, hvorom alting drejer sig.

I trykt udgave: Bind 26 side 95 linje 28

◀ **God Nat Ole!** : talemåde som opgivende el. afvisende udtryk for, at det er forbi med de gode udsigter, er ude med noget.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 5

◀ **simplement** : fr., simpelt, enkelt.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 7

◀ **Engelstoft, faae Trillinger** : Biskop Engelstofts kone, Lovise, født Holm, fik den 29. april 1854 trillinger (tre piger), se L.B.N. Kragballe *Stamtavler over Slægterne Kragballe, Nissen, Engelstoft og Lemvig*, Kbh. 1870, s. 13. – **Engelstoft**: Christian Thorning Engelstoft (1805-89), da. teolog og biskop; cand.theol. 1827, lic.theol. 1832, fra 1833 lektor, fra 1834 ekstraordinær og fra 1845 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet, 1847-48 universitetets rektor, fra 1850 tillige docent i kirkeret ved Pastoralseminariet; fra 1852 biskop over Fyns stift. Fra 1837 udgav han sammen med kollegaen C.E. Scharling *Theologisk Tidsskrift*, fra 1850 *Nyt Theologisk Tidsskrift*.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 12

◀ **sandseligt** : anskueligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 14

◀ **(Ingemann) skal, sentimentalt ... at endog ethvert Insekt er udødeligt** : Hvad der sigtes til, er ikke identificeret. Synspunktet kan måske have sin rod i steder som følgende strofe i »I. Skabelsen« i afsnittet »Troen« i B.S. Ingemanns *Confirmations-Gave, Følgeblade til Luthers lille Catechismus*, Kbh. 1854, s. 25: »Hver Blomst din Himmeldug kvæger; / Du reiser synkende Siv; / Af Kjærligheds evige Bæger / Regnormen indsuger sit Liv.« Bogen blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 125, den 1. juni 1854. Se også følgende to strofer i *Huldre-Gaverne eller Ole Navnløses Levnets-Eventyr fortalt af ham selv*, udg. af B.S. Ingemann, Kbh. 1831, s. 215: »I Solglands flagre de Døgnfluer smukt / Og hoppe i Luften af Glæde; / De elske og frydes ved fælles Flugt / Til rullende Livssol er nede. // Et Døgn her samles og skilles ad / Den rastløse Menneskevrimmel – / Ak! hvor faaer den Tid til saa meget Had / Paa Flugten fra Jord til Himmel!« – **Ingemann**: Bernhard Severin Ingemann (1789-1862), da. forf. og (salme)digter; fra 1822 lektor i dansk ved Sorø Akademi, 1842-49 konstitueret direktør for akademiet. Hans uhyre omfattende litterære virksomhed begyndte o. 1810 og fortsatte stort set til hans død. SK havde Ingemanns digtkreds *Blade af Jerusalems Skomagere Lommebog*, Kbh. 1833, ktl. 1571.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 17

◀ **en masse** : fr., i mængde, i massevis.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 20

◀ **ubilligt** : urimeligt.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 21

◀ **Fløiel baade i Ryggen og paa Maven** : 73,24.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 30

◀ **Heiberg kaldte ham: Ingenmand** : hentyder til replikskiftet mellem 'bogen' og 'fløjten' i 2. akt, 5. scene, i J.L. Heibergs komedie *Julespøg og Nytaarsløier* (1817), i *Skuespil* (49,8) bd. 1, s. 333: »*Bogen*. / Bravo! Jeg hilser dig som Dannemand! / *Fløiten*. / Jeg beder om Forladelse. Jeg er ingen Mand; jeg er en Fløite. / *Bogen*. / Nu, saa hilser jeg dig som Ingen Mand.« – **Heiberg**: Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), da. forf., redaktør og kritiker; fra 1828-39 ansat som teaterdigter og oversætter ved Det kgl. Teater, herefter dets censor, indtil han i 1849 blev dets direktør; 1829 titulær prof., 1830-36 docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militære Høiskole. Heiberg stod som en af de væsentligste eksponenter for den da. hegelianisme og havde gennem 25 år været tidens øverste æstetiske instans, om end han i alt væsentligt havde indstillet sin kritiske virksomhed.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 32

◀ **gavtyveagtige** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 36

◀ **«Gaudiebe»** : gl. betegnelse for gavtyv, bedrager. Sml. journaloptegnelsen NB29:14, fra maj 1854, hvor SK skriver: »Der maae engang have levet nogle Gaudiebe, som Holberg siger, der have bildt Staten ind, at Jesu Xsti Lidelse og Død og Evighedens Salighed var Noget, der kunde reises Penge paa. / Prægtigt! Saa overtog Staten – *christeligt!* – at arrangere det Hele med Xstd.« SKS 25, 305,25-29. Henvisningen til Ludvig Holberg er formentlig til 2. akt, 7. scene, i hans komedie *Pernilles korte Frøken-Stand* (1731), hvor tjeneren

Henrich har hvervet fire 'Gaudieber', til udførelse af sin intrige. Jf. *Den Danske Skue-Plads* ( 44,18) bd. 5. Bindene er uden årstal og sidetal. Se også 2. akt, 4. scene, i Holbergs komedie *Den Ellefte Junii* (1724), hvor Skyldenborg kalder sin tjener Henrich en 'Gaudieb'.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 37

◀ **»en christelig Regjering«** : 47,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 96 linje 37

◀ **naar Klokker Link ... siger: »ih ... det var jo her jeg skulde«** : sigter til 2. og 5. scene i J.L. Heibergs ( 96,17) vaudeville *Nei!* (1836). I 2. scene, hvor klokker Link, der netop er ankommet med skib fra Grenå for at opsøge farbroderen til den pige, han er kommet for at fri til, siger til kandidat Hammer: »Seer du, nu gaaer jeg over i Urteboden, og beder om at see Kjøbenhavns Veiviser, og saa styrer jeg min Kaas efter den. Farvel saalænge, farvel, og tusind Tak for al din Godhed!« I 5. scene, hvor klokker Link vender tilbage og fortæller, at han har købt en ny hat, spørger kandidat Hammer: »Men har De da endnu ikke været hos Deres Tilkommende?« Og Link svarer: »Nei, vil du tænke dig min Forundring? Da jeg seer efter i Veiviseren, hvor hun boer, saa finder jeg, at det er her i Huset!« *Skuespil* ( 49,8) bd. 7, s. 317 og s. 330f. Siden premieren i juni 1836 på Det kgl. Teater blev vaudevillen løbende opført mere end 100 gange frem til efteråret 1854, da den igen var på plakaten den 11. og 28. sept. - **Urtebod**: urtekræmmerbod, detailhandel med kolonialvarer. - **Veiviser**: *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns, Christianshavns, Forstædernes og Frederiksbergs Beboere*, som udkom hvert år.

I trykt udgave: Bind 26 side 97 linje 13

◀ **Gavtyvestreeg** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 97 linje 25

◀ **Prokurator** : befuldmægtiget, sagfører. Jf. definitionen i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog*, 1.-2. del, Kbh. 1844, ktl. 933; 2. del, s. 209: »Befuldmægtiget; især En, som af Regjeringen er bemyndiget til at gaae i Retten for Andre, Sagfører«.

I trykt udgave: Bind 26 side 97 linje 30

◀ **en daarlig Prokurator der ikke ... strax skaffer 10 nye** : Talemåden er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 97 linje 30

◀ **1000 Aar ere for ham som een Dag** : hentyder til 2 Pet 3,8: »Dette ene må I ikke glemme, mine kære, at for Herren er én dag som tusind år, og tusind år som én dag.«

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 4

◀ **et Hanefjed** : længden af en hanes skridt; betegnelse for en meget ringe fremgang.

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 6

◀ **Reinecke Fuchs** : el. *Reineke Fuchs*, også kendt som *Reineke Voss* el. *Reineke Fos*, et allegorisk og burlesk fabeldigt om Mikkel Ræv, undertiden omtalt som 'Rævebogen', stammer formentlig fra det 13. årh. fra Tyskland el. Frankrig, se afsnittet »Vom Reineke Fuchs und deßen Verfaßern« i C.F. Flögel *Geschichte der komischen Litteratur* bd. 1-4, Liegnitz og Leipzig 1784-87, ktl. 1396-1399; bd. 3, 1786, s. 28-94. Om den første da. udgave *En Ræffue Bog* fra 1555, overs. af Herman Weigere (nævnt af Flögel, s. 65f.), og efterfølgende udgaver, se kap. 1 »Om Fablerne«, § 3 »Rejneke Foss«, i R. Nyerup *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*, Kbh. 1816, s. 17-30; s. 20-22; her omtales også *Reineke Fos. Et episk Digt af Goethe*, overs. af Adam Oehlenschläger, Kbh. 1806. Goethes bearbejdelse af fabeldigtet, *Reineke Fuchs. In zwölf Gesängen*, udkom i 1794, jf. *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* ( 54,8) bd. 40, 1830, s. 1-229. Jf. også *Reineke Fos*, overs. af Christian Winther, Kbh. 1849, der bygger på en udgave fra Lübeck fra slutningen af det 15. årh., jf. s. VI.

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 12

◀ **Dyre-Skabninger** : 10,32 og 30,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 13

◀ **Slikkerie** : slik, sukkergodt.

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 17

◀ **Legioner**: egl. en rom. hærafdeling på 4.500-6.000 soldater; her i overført betydning: en stor mængde.

I trykt udgave: Bind 26 side 98 linje 20

◀ **i Norden at dette Spørgsmaal ... om hendes Emancipation** : Siden den fr. revolution i 1789 havde der været rejst sporadiske krav om kvindens ligeberettigelse; og i 1830'erne blev kvindens emancipation et slagord for 'det unge Tyskland' (fx Heinrich Heine, Ludwig Börne og Karl Gutzkow). Det var først o. 1848, at spørgsmålet for alvor opstod i Danmark; som det første programskrift for kvindefrigørelsen regnes kvindesagsforkæmperen Mathilde Fibigers pseudonyme værk *Clara Raphael. Tolv Breve*, udg. af J.L. Heiberg, Kbh. 1851, ktl. 1531; jf. journaloptegnelsen NB22:63 »'Clara Raphael.' / Anmeldelse«, fra dec. 1850, i SKS 24, 136-138, hvor SK bl.a. skriver: »Her er Ideen: Qvindernes Emancipation. Dette er ogsaa det Hele; man faaer af hendes Breve ikke mere at vide om noget Concretere ved denne hendes Idee: det er originalt nok. Var Ideen concretere, var det jo dog maaskee muligt, at hun havde den tilfælles med en Anden; men hun har sikkert sig sin Originalitet.« SKS 24, 137,1-6. Bogen gav anledning til en omfattende debat om kvindeemancipation. Sml. i øvrigt journaloptegnelsen NB6:17, fra juli 1848, hvor SK under overskriften »Hvad jeg har skrevet i Blade« nævner: »i Flyveposten. / En Artikel / 'Også et forsvar for Qvindernes Emancipation.'« SKS 21, 18,9-11. Hermed henviser han til sin ironiske artikel »Ogsaa et Forsvar for Qvindens høie Anlæg«, signeret med mærket A, i *Kjøbenhavns flyvende Post*, udg. af J.L. Heiberg, *Interimsblad*, nr. 34, den 17. dec. 1834, sp. 4-6 (SV2 13, 11-13), jf. ktl. 1607. I artiklen refererer SK til Saint-Simonisternes krav om kvindens ligestilling, fremsat i den fr. restaurationsperiode af den socialistiske greve Saint-Simon. –

**opkomme**: fremkomme, opstå.

I trykt udgave: Bind 26 side 99 linje 14

◀ **Men Viingaardens Herre ... leie den til Andre, som give ham Frugt i sin Tid**◀ : fri gengivelse af Matt 21,40-41, hvor Jesus i sin lignelse om de onde vingårdsmænd siger: »Naar da Viingaardens Herre kommer, hvad skal han da gjøre med disse Viingaardsmænd?« Hertil svarer ypperstepræsterne og folkets ældste: »han skal ilde omkomme [gøre det af med, ombringe] de Onde, og leie sin Viingard til andre Viingaardsmænd, som skulle [skal] give ham Frugterne i deres Tiid« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 26 side 99 linje 27

◀ **Gavtyv** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 99 linje 31

◀ **Evighedens Regnskab** : 32,7.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 4

◀ de **ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 6

◀ **Sæder** : moralske handlemåder, dyder.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 7

◀ Nogle, som **skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 13

◀ **betrygget** : sikret.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 15

◀ **Dyre-Existents** : 10,32 og 30,17.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 15

◀ **Hs** Majestæt: Hans.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 25

◀ **Den menige Mand** : 30,31.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 27

◀ **Slægten** : generationen.

I trykt udgave: Bind 26 side 100 linje 30

◀ **simplement** : fr., simpelt, enkelt.

I trykt udgave: Bind 26 side 101 linje 9

◀ **oplyse** : offentligt bekendtgøre (fund el. opdagelse af noget stjålet el. bortkommet).

I trykt udgave: Bind 26 side 101 linje 12

◀ **spørge mig for** : stille spørgsmål for at få klarhed over (noget).

I trykt udgave: Bind 26 side 101 linje 19

◀ **Slægter** : slægtled, generationer.

I trykt udgave: Bind 26 side 101 linje 28

◀ **sætte ham (...) en Vox-Næse paa** : narre ham.

I trykt udgave: Bind 26 side 101 linje 28

◀ **ville** Alle: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 102 linje 1

◀ **istand** : i stand til.

I trykt udgave: Bind 26 side 102 linje 12

◀ **det Lavere ... skee en Ulykke** : der vil tilstøde, overgå det lavere en ulykke.

I trykt udgave: Bind 26 side 102 linje 23

◀ **den simple Mand** : en af SK hyppigt anvendt typologisk betegnelse for personer tilhørende den jævne, lavere samfundsklasse af arbejdere og småhandlende.

I trykt udgave: Bind 26 side 102 linje 31

◀ **Landsoldat** : egl. om soldat, der ikke er hvervet i udlandet, men udskrevet i landet selv; i Danmark indtil indførelsen af alm. værnepligt i 1849 blandt landbefolkningen. Også benyttet i almindelighed om da. soldat (infanterist).

I trykt udgave: Bind 26 side 102 linje 32

◀ **rangerende** : højt rangerende.

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 18

◀ **ret** : virkelig.

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 23

◀ **en masse** : fr., i mængde, i fællesskab, i flok.

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 23

◀ **Kjende** : kendetegn.

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 24

◀ **afdøde Biskop Mynster sagde, uden at gjøre Kunster** : hentyder måske til følgende passager i biskop Mynsters ( 45,15) prædiken »Frafaldet fra Christus« på anden mandag i fasten, nr. I i *Prædikener holdte i Aarene 1849 og 1850*, Kbh. 1851, ktl. 233, »Prædikener holdte i Aaret 1849«, s. 7: »vi have erkendt, at der ere Goder, som ikke vindes med den jordiske Lyst og Herlighed, men heller ikke tabes dermed«; og s. 11f., hvor det om dem, der fornægter Kristus, hedder: »De Samme, der ikke ville [vil] modtage den Tro, hvori vi finde al Viisdoms og al Tillids Kilde, see vi vel stundom at forsøge, om de ved overtroiske Konster kunne [kan] bringe de mægtige Kræfter, som de nødes til at erkende, i deres Tieneste; men den Alseende over os, den retfærdige Dommer over Gierninger og Tanker og Raad, ham har ingen af deres Sandser fornummet, og den indre Sands, ved hvilken vi fornemme, at vi leve, røres og ere i Gud, er det lykkedes dem at udslukke i



sig.«

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 25

◀ **Msk-Fiskere** : hentydning til Matt 4,19 og til Luk 5,10 ( 16,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 30

◀ **Stympere** : fuskere (i deres fag).

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 31

◀ **Contentement og Fornøielse** : Udtrykket, der er en pleonasme ('dobbeltkonfekt'), da det fr. og da. ord betyder omtrent det samme, stammer fra Ludvig Holbergs komedie *Barselstuen* (1724) 2. akt, 7. scene, hvor det indgår i en lang og opstyltet replik af Else Skolemesters. Jf. *Den Danske Skue-Plads* ( 44,18) bd. 2. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 26 side 103 linje 35

◀ **uskateerlige** : dvs. uskatterlige, uvurderlige.

I trykt udgave: Bind 26 side 104 linje 9

◀ **simplement** : fr., simpelt, ligefremt.

I trykt udgave: Bind 26 side 104 linje 15

◀ **taget forfængeligt** : misbrugt (noget) på en letfærdig måde, så (det) gøres til ingenting.

I trykt udgave: Bind 26 side 104 linje 30

◀ **»den er«, som Anti-Climacus siger, »den er ikke en suur Sild værd«** : frit citat fra »Standsningen«, nr. II »Indbyderen«, A »Hans Livs første Afsnit«, i »'Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile.' Til Opvækkelse og Inderliggjørelse«, nr. I i *Indøvelse i Christendom* (1850), hvor det hedder: »den tillærte, dresserede, dvaske verdenshistoriske Vane, i Kraft af hvilken man altid saadan med en vis Ærbødighed taler om Christus, da man jo af Historien saadan har faaet at vide, og har hørt saa meget saadan om, at han saadan skal have været saadan noget stort Noget – den Ærbødighed er ikke en suur Sild værd«, SKS 12, 54,2-6. – **Anti-Climacus**: den pseudonyme forf. af *Sygdommen til Døden* (1849) og af *Indøvelse i Christendom*. Anti-Climacus er med præfikset 'anti' dannet som en modstilling til Johannes Climacus ( 71,2), den pseudonyme forf. af *Philosophiske Smuler* (1844) og af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846).

I trykt udgave: Bind 26 side 104m linje 1

◀ **i Retning af** : i henseende til.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 6

◀ **Fittede** : egl. fedtede, uærlige i optræden, hykleriske.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 9

◀ **udvise** : udtrykke.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 12

◀ **lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 16

◀ **fraternisere** : behandle som broder el. ligemand.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 21

◀ **»vi Pærer«** : spiller formentlig på det lat. ordsprog 'Nos poma natamus', som findes med forskellige tilføjelser, men alle om indbildske mennesker, der regner sig som ligeværdige med vigtigere personer el. tilskriver sig deres fortjenester. Se fx efterskriften »Om Ordsprog« i prof. L.C. Sander *Tre Hundrede af Peder Syvs Ordsprog. Til Brug ved humoristiske Forelæsninger*, Kbh. 1819, s. [31f.]: »Især, gode Mænd og Brødre i Litteraturen, især beder jeg om Naade for hine yderst jovialske og vittige Lignelser og Ordsprog, der synes intetsigende, og indeholde saa Meget! Heller vilde jeg f. E. bortskjenke den heele Athene til de Fattige i

Aanden, end give Slip paa Jovialismer, som Peder Syvs: nos poma natamus, sagde Hestepæren i Aaen til de svømmende Æbler. Thi hører I ikke her den hele Legion af unge smaae Propheter tilraabe *Ewald*, og *Pram*, og *Baggesen*, og *Oehlenschläger*, (og hvad deres *Pairs* [fr., ligemænd] hedde): nos poma natamus!?» Det lat. ordsprog betyder egl. 'Vi frugter svømmer', men kan også gengives med: 'Vi æbler/pærer svømmer'.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 28

◀ **det Udmærkede** : det begunstigede; det fremragende, fortrinlige.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 31

◀ **tillyve sig** : tillægge sig (noget) ved løgn.

I trykt udgave: Bind 26 side 105 linje 37

◀ **forjadsket** : forkludret.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 3

◀ de (...) **ville**: vil.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 3

◀ **Guds Redskaber** : 51,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 5

◀ **vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 10

◀ **udvise ham** : lade ham komme til udtryk.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 14

◀ **»thi jeg er kun en Digter«** : sml. følgende passage i »Min Position som religiøs Forfatter i 'Christenhed', og min Taktik«, »Et Følgeblad« til *Om min Forfatter-Virksomhed*, Kbh. 1851, s. 19, hvor SK skriver: »Ja var jeg en stærk ethisk-religiøs Charakter – ak, istedetfor at jeg er næsten kun en Digter! – og altsaa beføiet til og forpligtet til i Sandhedens Medfør at gaae strengere frem: saa var det vel muligt, at jeg, istedetfor at finde Indgang hos *Samtidige*, kun fandt Modstand« (SV2 13, 541). Og i »Forord« til *To Taler ved Altergangen om Fredagen* (1851), hvor SK skriver: »En trinviis fremadskridende Forfatter-Virksomhed, der tog sin Begyndelse med 'Enten – Eller', søger her sit afgjørende Hvilepunkt, ved Alterets Fod, hvor Forfatteren, personligt sig sin Ufuldkommenhed og Skyld selv bedst bevidst, ingenlunde kalder sig et Sandheds-Vidne, men kun en egen Art Digter og Tænkter, der 'uden Myndighed', intet Nyt har havt at bringe, men 'villet læse de individuelle, humane Existents-Forholds Urskrift, det Gamle, Bekjendte og fra Fædrene Overleverede igjennem endnu engang, om muligt paa en inderligere Maade' (jvf. min Efterskrift til 'Afsluttende Efterskrift').« SKS 12, 281,2-9. Samt i nr. I i *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet*, Kbh. 1851, s. 17, hvor SK skriver: »For denne Uro i Retning af Inderliggjørelse har jeg arbeidet. Men 'uden Myndighed'. Istedetfor selv tomt opblæst at udgive mig for et Sandheds-Vidne, og foranledige Andre til dumdrigtigt at ville være det Samme, er jeg en umyndig Digter, der rører ved Hjælp af Idealerne« (SV2 12, 359).

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 15

◀ **gjøres kjendelige**: tydelige, synlige.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 18

◀ **Approximation** : det gradvist at nærme sig el. komme nær til noget, tilnærmelse.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 24

◀ **i »Frygt og Bæven« ... Forholdet mellem Digteren og Helten fremstilles** : henviser til »Lovtale over Abraham« i *Frygt og Bæven. Dialektisk Lyrik* af den pseudonyme forf. Johannes de silentio (1843), i SKS 4, 112-119; 112f.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 28

◀ **Socrates** : 21,14.

I trykt udgave: Bind 26 side 106 linje 33

◀ **Musicus** : af lat., musiker.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 2

◀ **Kjendet** : kendetegnet.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 4

◀ **tilvendt sig** : bemægtiget, tilrevet sig.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 18

◀ **piinligere** : mere pinefuldt, smerteligere.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 22

◀ **Dommen** : 32,7.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 29

◀ **kjendeligt paa** : kendetegnet ved.

I trykt udgave: Bind 26 side 107 linje 32

◀ **»Gud skabte Msket oprigtigt ... hitter paa mange Kunster« (...)** af **Prædikerens** : frit citat fra Præd 7,29: »Gud gjorde Mennesket oprigtigt, men de søge mangehaande [mange forskellige slags, mangfoldige] Kunster«, i Jens Møllers oversættelse af »Prædikerens Bog« i *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter, efter Grundtexten paa ny oversatte* af J. Møller og R. Møller, bd. 1-3, Kbh. 1828-30, ktl. 86-88 og ktl. 89-91; bd. 1, s. 434.

I trykt udgave: Bind 26 side 108 linje 13

◀ **Vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 26 side 108 linje 19

◀ **den Opfattelse som de Wolfenbüttelske Fragmenter hittede paa ... som den, hvis første Tanke var at ville lide** : sml. journaloptegnelsen NB11:118, fra juni 1849, hvor SK skriver om det urimelige i den indvending: »(som findes ogsaa i de wolfl. Fragm:<sup>a</sup> I, § 32 og 33) at Apostlene havde forandret deres Anskuelse, og først efter hans Død gjort ham til en Verdens-Førløser, istedetfor at han var dem først en jordisk Messias.« SKS 22, 66,20-23. I marginaloptegnelsen NB11:118.a noterer SK: »vom Zwecke Jesu und seiner Jünger«. Hermed henvises til 1. del, § 32-33, i *Von dem Zwecke Jesu und seiner Jünger. Noch ein Fragment des Wolfenbüttelschen Ungenannten*, udg. af G.E. Lessing ( 83,15), Braunschweig 1778, s. 120-127; se især s. 126f., hvor det om Jesu disciple hedder: »so lange sie noch Jesu wirkliche Reden und Verrichtungen in seinem Leben, vor Augen hatten, hofften sie, er sollte Israel zeitlich erlösen, und ihr Systema gründete sich bloß auf Facta. Nun aber da ihnen die Hoffnung fehl schlägt, ändern sie in ein paar Tagen ihr ganzes Systema, und machen ihn zu einem leidenden Erlöser aller Menschen: darauf ändern sich auch ihre Facta, und Jesus muß in seinem Leben Dinge gesagt und verheissen, ja der ganze Rath desfalls gethan haben, davon sie vorhin nicht das mindeste gewußt. Wo sich nun das Systema nicht nach der Geschichte richtet, sondern die Geschichte nach dem Systemate richten muß: da sind beydes Geschichte und Systema in so ferne ungegründet. Die Geschichte, weil sie nicht aus den Begebenheiten selbst, und der daraus entstehenden Erfahrung und Erinnerung, hergenommen sind, sondern bloß darum als geschehen erzehlet werden, damit sie mit der neuen und geänderten Hypothesi oder dem neuen Systemate überein stimmen. Das Systema aber; weil es sich auf Facta beziehet, die erst nach dem gefaßten Systemate in den Gedanken der Schreiber entstanden, und also bloß ersonnen und falsch sind.« Se også 2. del, § 9, s. 155, hvor disciplenes nye 'Lehrgebäude' angives kort at bestå i følgende: »Christus, oder der Meßias, habe erst zu der Menschen Versöhnung leiden, und also zu seiner Herrlichkeit eingehen müssen: aber er sey kraft derselben am dritten Tage, wie er verheissen hatte, von dem Tode und aus dem Grabe lebendig auferstanden, und gen Himmel gefahren, und werde bald mit großer Kraft und Herrlichkeit in den Wolken des Himmels wiederkommen, ein Gericht über die Gläubigen und Ungläubigen, Guten und Bösen zu halten; und alsdenn werde das Reich der Herrlichkeit angehen.« - I årene 1774-78 udgav Lessing i sin egenskab af bibliotekar ved det hertugelige bibliotek i byen Wolfenbüttel i Braunschweig anonymt flere 'Wolfenbüttelske Fragmenter', som han foregav at have fundet i biblioteket, men som i virkeligheden var afskrifter af dele af et utrykt manuskript af den afdøde ty. (rationalistiske) teolog Hermann Samuel Reimarus (1694-1768).

I trykt udgave: Bind 26 side 108 linje 21

◀ **ihjelslagen** : slået ihjel.

I trykt udgave: Bind 26 side 108 linje 33

◀ **sit venia verbo** : lat., med forlov at sige; undskyld ordet!

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 5

◀ **en Drikke-Vise Jeppe paa Bjerget synger: saa gladelig ... rund, rund** : hentyder til 4. akt, 5. scene, i Ludvig Holbergs komedie *Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat* (1725), hvor tjeneren Christoff for at anstille sig beruset synger: »Rund, rund, rund! saa gladelig, saa gladelig, den Skaal gaaer rund.« *Den Danske Skue-Plads* ( 44,18) bd. 3. Bindene er uden årstal og sidetal. – **Jeppe paa Bjerget**: den drikfældige bonde Jeppe, som er hovedpersonen i Holbergs komedie *Jeppe paa Bierget, eller Den forvandlede Bonde* (1723). Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 7

◀ **Christus i den tidligere Deel af sit Liv ... at stifte et jordiskt Rige** : 108,21.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 9

◀ **tilgavns** : på en sådan måde, at det svarer til hensigten, fuldt ud, for alvor.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 13

◀ **potenseret** : forstærket, intensiveret.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 18

◀ **Gud-Msk** : 17,23.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 18

◀ **inventere** : opfinder, udtænker.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 19

◀ **Angrebet paa Verdens Frelser ... anonymt** : 108,21. – **Verdens Frelser**: Betegnelsen anvendes i Joh 4,42 om Jesus; se dog også Joh 3,16-17.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 29

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 29

◀ **Pæl i Kjødet** : allusion til 2 Kor 12,7-9, hvor Paulus skriver: »Og for at jeg ikke skulle blive hovmodig af de overmåde store åbenbaringer, blev der givet mig en torn i kødet, en engel fra Satan, som skulle slå mig, for at jeg ikke skulle blive hovmodig. Tre gange bad jeg Herren om, at den måtte blive taget fra mig, men han svarede: 'Min nåde er dig nok, for min magt udøves i magtesløshed.'« – NT-1819 har ligeledes »en Torn i Kjødet«, hvorimod den foregående Chr. VI's bibel fra 1740 har »en Pæl i Kjødet«, og sådan havde det heddet siden Chr. III's reformationsbibel fra 1550, også i den hus- og rejsebibel, der udkom fra 1699 til 1802 ( 27,5).

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 34

◀ **min afdøde Fader** : Michael Pedersen Kierkegaard (1756-1838); trak sig i en alder af 40 år tilbage fra sin forretning med en betragtelig formue, som han i tiden efter forøgede; giftede sig i 1797 med Ane Lund, med hvem han fik syv børn, hvoraf SK var den yngste; købte i 1808 huset Nytorv 2, i dag Frederiksberggade 1 (se *kort 2, B1-2*), hvor han boede til sin død den 9. aug. 1838.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 35

◀ **det elskede Pigebarn** : Regine Olsen (1822-1904), som SK var forlovet med fra den 10. sept. 1840 til det endelige brud den 12. okt. 1841. Hun blev forlovet med J.F. Schlegel den 28. aug. 1843 og gift med ham den 3. nov. 1847 i Vor Frelsers Kirke på Christianshavn. Sit forhold til Regine har SK tilbageskuende beskrevet i »Mit Forhold til 'hende'. / d. 24 Aug 49. / noget Digterisk«, svarende til notesbog 15 i SKS 19, 431-445.

I trykt udgave: Bind 26 side 109 linje 35

◀ **svært oppakket** : tungt belæsset.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 3

◀ **Sorg for Udkommet** : sigter til det forhold, at den store formue, SK havde arvet efter sin far, efterhånden var ved at være opbrugt, se fx journaloptegnelserne NB11:122, fra maj el. juni 1849, i SKS 22, 68,4f., med kommentar, og NB18:7, fra maj 1850, i SKS 23, 258,29-31, med kommentar. I sine journaler fremsætter SK ofte det udsagn, at han har sat penge til ( 78,32). I øvrigt var det SKs opfattelse, at han pga. faldende obligationskurser i 1848 havde tabt 700 rigsdaler ( 44,2) på de kgl. obligationer, han havde købt for en del af indtægterne ved salget af barndomshjemmet på Nytorv i dec. 1847, men at han derimod formentlig ikke havde tabt på de aktier, han senere købte for den resterende del af indtægterne, se journaloptegnelsen NB7:114, fra nov. 1848, SKS 21, 138,29-34, og 138m,2-4, og *Søren Kierkegaard og pengene* ( 78,32), s. 86-90.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 7

◀ **en Pøbel-Mishandling** : sigter til følgerne af angrebene på SK i det satiriske ugeskrift *Corsaren* ( 35,23 og 65,6).

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 7

◀ **forjadske** : forklutdre.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 9

◀ **den langsomme Død at trædes ihjel af Giæs** : spiller på ordsproget 'Det er en sen død at lade gæs træde sig ihjel', optegnet som nr. 1560 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 151. Se også journaloptegnelsen NB:209, i SKS 20, 122,1, hvor SK spiller på dette ordsprog i forhold til den forhåelse, han blev udsat for under angrebet på ham i *Corsaren*.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 11

◀ **at kastes for Insekter ... indsmurt med Honning ... give Insekterne Appetit** : En kilde er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 13

◀ **frivilligt har udsat mig** : sigter til SKs angreb på det satiriske ugeskrift *Corsaren*. Som svar på P.L. Møllers kritik af *Stadier paa Livets Vei* (1845) i artiklen »Et Besøg i Sorø« i årbogen *Gæa for 1846* skrev SK under pseudonymet Frater Taciturnus en avisartikel, hvori han identificerede P.L. Møller med *Corsaren*, se »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« i *Fædrelandet* den 27. dec. 1845 (nr. 2078, sp. 16653-16658 (SV2 13, 459-467)). Samtidig bad han om selv 'at komme i *Corsaren*', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forfatter ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist i bladet. *Corsaren* svarede med at bringe en række satiriske artikler om, allusioner til og karikaturtegninger af SK ( 35,23). Efter den anden *Corsar*-artikel den 9. jan. 1846 (nr. 277) svarede SK, atter under pseudonymet Frater Taciturnus, i *Fædrelandet* den 10. jan. 1846 (nr. 9, sp. 65-68) med »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (SV2 13, 468-471); heri skriver han, at han har gjort »Skridtet for Andres Skyld«, nemlig det skridt »selv at begjere at blive udskjeldt« (SV2 13, 468). Om angrebet på *Corsaren*, se fx »Regnskabet« i *Om min Forfatter-Virksomhed*, Kbh. 1851, s. 11, noten: »Den literaire Foragteligheds Presse havde naaet en frygtelig uproportioneret Udbredelse: oprigtigt talt, jeg troede, hvad jeg gjorde tillige var en Velgjerning; den blev af Adskillige blandt Dem, ogsaa for hvis Skyld jeg udsatte mig saaledes, lønnet – ja, som en Kjerligheds-Gjerning gjerne lønnes i Verden, og blev, ved Hjælp af denne Løn, en sand christelig Kjerligheds-Gjerning« (SV2 13, 532, noten).

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 18

◀ **Slægt** : art.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 21

◀ **Msk-Slægten** : menneskeheden, menneskearten.

I trykt udgave: Bind 26 side 110 linje 25

◀ **Slægtens**: arten.

I trykt udgave: Bind 26 side 111 linje 2

◀ **aldrig er den Enkelte blevet marqueret ... som just af mig** : sml. fx »'Den Enkelte' / Tvende 'Noter' betræffende [angående] min Forfatter-Virksomhed«, bilag til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* ( 74,11), s. 83-112 (SV2 13, 627-653). Sml. også *Om min Forfatter-Virksomhed*, Kbh. 1851, s. 10-12 (SV2 13, 531-533).

I trykt udgave: Bind 26 side 111 linje 4

◀ **Socrates havde dog Disciple** : sml. Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale* (33a), hvor Sokrates ( 21,14) siger: »jeg har aldrig givet efter for noget Menneske, der vilde have mig til at gøre noget uretfærdigt, og det gælder også mit Forhold til de Mennesker, som de mig ildesindede Personer kalder mine Elever. Jeg har aldrig været nogens Lærer. Men alle og enhver, der har haft Lyst til det, har jeg givet Lov til at høre paa mine Samtaler (...). Hvis nogen paastaar, at han privat har hørt eller lært noget af mig, som ikke alle de andre har hørt, saa maa I vide, at det er ikke sandt« (*Platons Skrifter* ( 12,12) bd. 1, s. 283f.). Jf. *Platonis opera* bd. 8, 1825, s. 136f. Denne udtalelse citerer SK i *Om Begrebet Ironi* (1841), i *SKS* 1, 236,10-13, hvor han diskuterer Xenophon og Platon ( 67,28) og derefter også Alkibiades ( 21,14) som Sokrates' disciple. If. SK er Sokrates for negativ til i egentlig forstand at være lærer, jf. *SKS* 1, 196, men netop denne egenskab forklarer, hvorfor Sokrates kunne blive ophav til en halv snes filosofiske skoler, jf. *SKS* 1, 261.

I trykt udgave: Bind 26 side 111 linje 5

◀ **skruer (...)** op : forøger, skærper, intensiverer.

I trykt udgave: Bind 26 side 111 linje 9

◀ **Gud vil være elsket** : hentydning til kærlighedsbuddet ( 52,12).

I trykt udgave: Bind 26 side 111 linje 27

◀ **Nicodemus** : el. Nikodemus, farisæer ( 18,13) og medlem af det jødiske råd, Synedriet; kom til Jesus om natten for at tale med ham, se Joh 3,1-21, hvilket der tænkes på her; forsvarede Jesus over for farisæernes angreb, se Joh 7,50-52; og sørgede sammen med Josef af Aritmatæa for Jesu gravlæggelse, se Joh 19,38-42.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 1

◀ **skjult Inderlighed** : sml. fx journaloptegnelsen NB20:74, formentlig fra aug. 1850, hvor SK skriver: »Efterhaanden som Bekymringen for virkelig at være Xsten, og Begeistringen ved virkelig at være det tog af, medens man da paa den anden Side dog hell. ikke ganske vilde bryde med Xstd. saa opkom den skjulte Inderlighed. Den skjulte Inderlighed fritager fra den egl. Forsagelse, og den fritog En fra hele Besværet med Lidelse for Xstd.<sup>5</sup> Sag. Det gik man da ind paa, og paa det Vilkaar vedblev man at være Christen, det convenede [behagede].« *SKS* 23, 435,3-9. Og: »Det blev da forklaret som beundret[,] som Dannelse, at man saaledes i skjult Inderlighed kunde være Xsten, uden at Satan selv skulde opdage, at den var derinde«, s. 435,28-30. Og videre: »Forresten tilstaaer jeg, at jeg selv baade som Ironiker og som Tungsendig har været en Elsker af den skjulte Inderlighed, og vist er det baade, at jeg har haft en Inderlighed, og at jeg har anvendt store Kræfter for at skjule den. Og der er ogsaa noget Sandt i den Undseelse, der skjuler sin Inderlighed. Men hvad mig angaaer, saa har jeg derimod stræbt at indrette mine Handlinger i Stræben efter det Christelige. Jeg har ikke forsikkret, at jeg i skjult Inderlighed var Christen, og saa forresten af alle Livsens Kræfter arrangeret mig verdsligt. Tvertimod, jeg har lagt et Skjul over min Inderlighed, seet ud som Egoisten, den Letsindige o: s: v: – og saa dog handlet saaledes, at jeg er kommet til at opleve de christelige Collisioner«, s. 435f. SK slutter optegnelsen således: »den skjulte Inderlighed var det just der skulde pirres ved, hvilket kun kan gøres indirecte«, s. 436,30f.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 2

◀ godmodigt-**sympathetisk**: egl. 'samlidende', medlidende, medfølelse, deltagende.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 10

◀ **gavtyveagtigt-underfundigt** : bedragerisk-listigt, snedigt.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 11

◀ **»Folk«** : if. GT var Israels folk Guds udvalgte folk, som han sluttede pagt med, jf. fx 2 Mos 19,5-6 og 5 Mos 7,6.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 15

◀ **forargedes Jøderne** : 9,6. Flere steder i NT fortælles det, at jøderne, herunder farisæerne, forargedes på Jesus, se fx Matt 13,57; 15,12. Se også »'Salig Den, som ikke forarges paa mig.' En bibelsk Fremstilling og christelig Begrebs-Bestemmelse«, nr. II i *Indøvelse i Christendom* (1850), i *SKS* 12, 83-147, især 94-127.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 17

◀ **Numerus** : lat., tal, antal, den store mængde; massen.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 18

◀ **Gud skaber Alt af Intet** : Siden det 2. årh. har det været en stadig mere udbredt kristen opfattelse af skabelsesberetningen i 1 Mos 1, at Gud skabte alt af intet. Jf. i øvrigt 2 Makk 7,28: »Jeg beder dig, mit Barn! at naar du seer op til Himmelen og Jorden, og seer alle de Ting, som ere udi dem, at du skal vide, at Gud haver gjort dem af intet, og at den menneskelige Slægt blev saaledes til« (GT-1740). Se også kap. 2, »Om Guds Gierninger«, afsnit 1, § 1, i *Balles Lærebog* ( 17,23), s. 17: »Gud haver fra Begyndelsen skabt Himmel og Jord af intet, ved sin egen almægtige Kraft allene, til Gavn og Glæde for alle sine levende Skabninger.« Se endvidere § 65 i *Hutterus redivivus oder Dogmatik* ( 54,25), s. 146: »Creatio ex nihilo [lat., skabelse af intet]. Im Bgr. [Begriff] der Schöpfung liegt das Hervorrufen des Seyns aus dem Nichtseyn. In der H.[eiligen] S. [chrift] ist dasselbe angedeutet«.

I trykt udgave: Bind 26 side 112 linje 22

◀ **Gavtyveagtige** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 113 linje 1

◀ **tager (...) forfængeligt** : misbruger (noget) på en letfærdig måde, så (det) gøres til ingenting.

I trykt udgave: Bind 26 side 113 linje 2

◀ **forcere Udbredelsen** : formentlig allusion til beretningen i ApG 2,37-41 ( 16,13).

I trykt udgave: Bind 26 side 113 linje 5

◀ **Evigheden dømmes** : 32,7.

I trykt udgave: Bind 26 side 113 linje 16

◀ **Msk-Slægtens**: menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 113 linje 17

◀ **Gavtyvestreger** : 20,3.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 8

◀ **en Forjættelse for dette Liv (det er Jødedom)** : Se fx 5 Mos 7,12-14, hvor Moses giver Israel følgende løfte om velsignelse for at holde loven: »Når I hører disse retsregler og omhyggeligt følger dem, vil Herren din Gud bevare den pagt og troskab, han tilsvor dine fædre. Han vil elske dig og velsigne dig og gøre dig talrig; han vil velsigne frugten af dine moderliv og frugten af din jord, dit korn, din vin og din olie, dine okser afkom og dine fårs tillæg på den jord, som han lovede dine fædre at give dig. Du bliver velsignet frem for alle andre folk; der skal ikke findes nogen ufrugtbar mand eller kvinde hos dig, og noget ufrugtbart dyr.« Se også 5 Mos 30,15-20. Sml. desuden Luthers epistelprædiken over 1 Pet 2,11-20 til 3. søndag efter påske i *En christelig Postille* ( 80,2), 2. del, s. 240-248; s. 241f., hvor han efter en indledning om »Summen og Meningen« i episteltekssten siger: »Men giv vel Agt paa Apostelens [Peters] Ord, og betragt, hvilken heel anden Forstand denne Fisker fra Bethsaida nu har, fremfor tilforn, da han, før Herrens Opstandelse, vandrede omkring med ham. Thi dengang havde han, tilligemed de andre Apostle og det hele jødiske Folk, ingen anden Forstand paa Guds eller Christi Rige, end at det skulde være et saadant jordisk Rige, hvori de skulde være rige og salige Bønder, Borgere, Adelsmænd, Grever og Herrer, saa al Verdens Herlighed skulde høre dem til, alle Hedninger være deres Tjenere og Trælle, ingen Fjende, Krig, Hungersnød eller Ulykke anfægte dem mere; et Rige, hvori de skulde have idel Fred, gode Dage, Lyst og Glæde, under deres øverste Konge Messias. Det var deres Haab og Forventning; af disse søde Tanker vare de ganske berusede, ligesom de ogsaa endnu den Dag idag ere drukne i denne Drøm.«

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 12

◀ **Enhver Liden, hvor Hjælpen kommer endnu i dette Liv ... er Jødedom** : sml. journaloptegnelsen NB26:51, fra sommeren 1852, hvor SK skriver: »I det gl. Testamente var det saaledes: nogle Aar vare Lidelse (Prøvelsen) og derpaa endnu indenfor dette Liv og i denne Verden naaedes Tilfredsstillelsen, som er en Eensartethed med dette Jordiske. Gud prøver Abraham, lader som vil han, at han skal offere Isaak, men saa er Prøven forbi, A. faaer Isaak og hans Glæde er i dette Liv - derfor udviser [udtrykker] A. heller ikke Evigheds-Bevidstheden, thi Lidelsen er ikke indtil det Sidste. / Xstidom er Lidelse til det Sidste - det er Evigheds-Bevidsthed.« SKS 25, 55,3-12; her sigtes til beretningen i 1 Mos 22,1-19. Sml. også journaloptegnelsen NB26:25, i SKS 25, 32-34.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 17

◀ **Numerus** : lat., tal, antal, en stor mængde; en masse.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 22

◀ **god Nat!** : 96,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 23

◀ **Slægten** : menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 25

◀ **Phænomenet** : fremtrædelsesformen, fremtoningen.

I trykt udgave: Bind 26 side 114 linje 25

◀ **Ordet der Eine hat den Beutel und der Andre hat das Geld** : jf. det ty. ordsprog 'Der eine hat das Geld, der andere den Beutel', optegnet som nr. 119 under »Geld« i K.F.W. Wander *Deutsches Sprichwörter-Lexikon* bd. 1-5, Leipzig 1867-80; bd. 1, sp. 1476. Jf. også det ty. ordsprog 'Es geht ungleich auf der Welt, der eine hat den Beutel, der andere das Geld', optegnet som nr. 1 under »Ungleich« i *Deutsches Sprichwörter-Lexikon* bd. 4, 1876, sp. 1437.

I trykt udgave: Bind 26 side 115 linje 2

◀ **knibes ind** : presses ind (i et snævert rum).

I trykt udgave: Bind 26 side 115 linje 4

◀ slippe **ind med**: med ind.

I trykt udgave: Bind 26 side 115 linje 6

◀ **sandselig** : konkret, håndgribelig.

I trykt udgave: Bind 26 side 115 linje 23

◀ **vi ere et Folk** : 47,5.

I trykt udgave: Bind 26 side 116 linje 6

◀ **Atlas, som bærer en Verden** : I den gr. mytologi er Atlas opr. en kæmpe, som bærer himlen. If. Hesiod er han søn af titanen Japetos og Okeanos' datter Klymene og blev som straf for sin deltagelse i titanernes kamp mod guderne anbragt langt ude mod vest, hvor han bar himlen, ofte fremstillet som en kugle, på nakken og skuldrene.

I trykt udgave: Bind 26 side 116 linje 8